

**DIŞ POLİTİKADA DENGİ VEYA GÜÇLÜNÜN PEŞİNE
TAKILMA: TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ (1960-1980)**

Ferzan TAŞPİNAR

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**DANIŞMAN
DOÇ. DR. SERKAN KEKEVİ**

DÜZCE, 2023

T.C.
DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

DIŞ POLİTİKADA DENGİ VEYA GÜÇLÜNÜN PEŞİNE
TAKILMA: TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ (1960-1980)

Ferzan Taşpınar tarafından hazırlanan tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından Düzce Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Serkan Kekevi

Düzce Üniversitesi

Jüri Üyeleri

Doç. Dr. Serkan Kekevi

Düzce Üniversitesi

Doç. Dr. Gökmen Kılıçoğlu

Düzce Üniversitesi

Doç. Dr. Yavuz Cankara

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 15/06/2023

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tez çalışmasıyla elde edilmeyen bütün bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi ve bu kaynakları da kaynaklar listesine aldığımı, yine bu tezin çalışılması ve yazımı sırasında patent ve telif haklarını ihlal edici bir davranışımın olmadığını beyan ederim.

22 Mayıs 2023

Ferzan Taşpınar

TEŞEKKÜR

“Dış Politkada Denge veya G¼çl¼n¼n Peşine Takılma: T¼rkiye-ABD İlişkileri (1960-1980)” başlıklı bu çalışmada 1960-1980 yılları arasındaki T¼rkiye-ABD ilişkileri, Uluslararası ilişkiler teoriler içerisinde yer alan realist geleneğin uzantısı Neorealizm çatısı altındaki dengeleme (balancing) ve peşine takılma (bandwagoning) erevesinde iki ¼lkenin refleksleri incelenerek analiz edilmiştir.

Bu alıŐma boyunca desteklerinden ¼t¼r¼ danışman hocam Doç. Dr. Serkan Kekevi’ye, Kıymetli J¼ri hocalarım Doç. Dr. G¼kmen Kılıçoğlu ve Doç. Dr. Yavuz Cankara hocama, beni akademik hayata dair cesaretlendiren Dr. İlyas Bozkurt Bey’e, çalıŐmamı hazırlamamda değerli g¼r¼Őlerini eksik etmeyen Dr. Yıldırım Deniz Bey’e, her daim arkamda duran canım aileme ve arkadaŐlarıma teŐekk¼rlerimi sunmayı borç bilirim.

22 Mayıs 2023

Ferzan Taşpınar

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
BEYAN.....	iii
TEŞEKKÜR	III
İÇİNDEKİLER	IV
TABLOLAR LİSTESİ.....	VII
KISALTMALAR	VIII
ÖZET.....	IX
ABSTRACT	X
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	7
KAVRAMSAL ÇERÇEVE	7
1.1 GÜÇ	7
1.2 DENGELEME (BALANCING).....	18
1.2.1 İç Dengeleme -Dış Dengeleme	25
1.2.2 Sert Dengeleme -Yumuşak Dengeleme.....	25
1.2.3 Negatif Dengeleme- Pozitif Dengeleme.....	26
1.2.4 Uzak Dengeleme- Yakın Dengeleme.....	26
1.2.5 Vekâleten Dengeleme	28
1.2.6 Her Yerde Dengeleme	29
1.3 PEŞİNE TAKILMA (BANDWAGONING)	30
1.3.1 Peşine Takılma (Bandwagoning) Kavramı.....	30
1.3.2 Devletlerin Uyguladığı Peşine Takılma Türleri	32
İKİNCİ BÖLÜM	39
1960-1980 ARASI DÖNEMDE TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ	39
2.1. 1960'LI YILLARA KADAR TÜRK-ABD İLİŞKİLERİNİN KISA TARİHÇESİ	39
2.2. 1960-1980 ARASI ABD-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNDE GENEL EĞİLİMLER	48
2.3. ABD'NİN TÜRKİYE'DEKİ ÜS VE TESİSLERİ.....	49
2.4. ABD'NİN TÜRKİYE'YE YARDIMLARI	52
2.5. KÜBA KRİZİ VE FÜZELER SORUNU	61
2.6. HAŞHAŞ SORUNU	68
2.7. KIBRIS SORUNU.....	75

SONUÇ	88
KAYNAKÇA	96
ÖZGEÇMİŞ	106

TABLolar LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Tablo 1: Realist Güç Anlayışları	17
Tablo 2: Güç ve Tehdit Dengesi Teorisi	21
Tablo 3: Güç Üstünlüğüne Yönelik Tepkilerin Ölçümü	32
Tablo 4: Güç Asimetrisine Karşı Küçük Devletlerin Politika Seçenekleri	33
Tablo 5: Devlet Çıkarı = (Revizyon Değeri) – (Statüko Değeri)	35
Tablo 6: Stratejilerin Modeli	37
Tablo 7: Stratejik Davranışlara Etkisi	38
Tablo 8: 31 Aralık 1971 İtibariyle Türkiye'nin Dış Borç Dağılımı	59
Tablo 9: 1963-1969 Döneminde Hindistan, Rusya, Türkiye ve Yugoslavya'nın Ham Afyon Üretimi (Ton Olarak)	69
Tablo 10: 1963-1969 Döneminde Hindistan, Rusya, Türkiye ve Yugoslavya'nın Ham Afyon İhracatı (Ton Olarak)	70
Tablo 11: Dünya ve Türkiye'deki Kanuni Haşhaş ve Afyon Üretimi	70
Tablo 12: 1960-1980 Türkiye-ABD İlişkilerinde Uygulanan Stratejiler	89

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BM	Birleşmiş Milletler
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DP	Demokrat Parti
IMF	Uluslararası Para Fonu
MC	Milletler Cemiyeti
MSP	Milli Selamet Partisi
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
SEİA	Savuma ve Ekonomik İş Birliği Antlaşması
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi

ÖZET

DİŐ POLİTİKADA DENGE VEYA GÜÇLÜNÜN PEŞİNE TAKILMA: TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ (1960-1980)

Ferzan Taşpınar

Düzce Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Doç. Dr. Serkan Kekevi

Mayıs, 2023, 116 sayfa

Bu alıŐma, 1960-1980 yılları arası Türkiye-ABD ilişkilerini, uluslararası ilişkilerin Şekillenmesinde gücün, ulusal çıkarların ve gücün küresel dağılımının rolünü vurgulayan Neorealist teori kapsamında yer alan dengeleme (balancing) ve peşine takılma (bandwagoning) kavramları merceğinden incelemektedir. Çalışma, bu dönemde her iki ülkenin seçilmiş olay ve eylemlerini kuramsallaştırma yoluyla incelemekte ve söz konusu kavramların ilkelerine dayalı olarak değerlendirmektedir. Araştırma, Neorealist bakış açısının hem Türkiye'nin hem de ABD'nin bu dönemdeki eylemlerini ve kararlarını anlamakta faydalı olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır. Bu çalışmanın bulguları, söz konusu yıllardaki Türkiye-ABD ilişkilerinin ve devletlerin uluslararası ilişkilerdeki davranışlarını açıklamada Neorealist teori çerçevesinde yer alan dengeleme (balancing) ve peşine takılma (bandwagoning) rolünün daha derinden anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, ABD, Neorealizm, Dengeleme, Peşine Takılma.

ABSTRACT

BALANCING OR BANDWAGONING IN FOREIGN POLICY: TURKIYE-US RELATIONS (1960-1980)

Ferzan Taşpınar

Düzce University

Graduate School, Department of International Relations

Master's Thesis

Supervisor: Assoc. Dr. Serkan Kekevi

May 2023, 116 pages

This study examines Turkey-USA relations from 1960 to 1980 through the lens of the Neorealist concepts of balancing and bandwagoning, which emphasize the role of power, national interests, and the global distribution of power in the formation of international relations. Using theoretical frameworks, this research analyzes and ranks key events and policies during this time period in both states. The purpose of this study is to demonstrate that the Neorealist perspective is beneficial for comprehending the actions and choices of Turkey and the United States during this time period. This study's findings contribute to a better comprehension of the function of balancing and bandwagoning within the framework of Neorealist theory in explaining Turkey-USA relations and state behavior in international relations during those years.

Keywords: Turkey, USA, Neorealism, Balancing, Bandwagoning.

GİRİŞ

Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri (ABD) arasındaki ilişkiler, özellikle Soğuk Savaş döneminde, taraflar arasındaki müttefiklik ilişkisi bağlamında uluslararası siyaset açısından önemli örneklerdendir. Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) kilit müttefikleri olan Türkiye ve ABD, savunma ve güvenlik de dâhil olmak üzere uluslararası sistemde; ticaret, bölgesel istikrar gibi karşılıklı ilgi duyulan konularda sıklıkla işbirlikleri yapan aktörler olmuştur. Ancak iki devlet arasındaki ilişkiler her zaman pürüzsüz olmamıştır ve gerilimler ve anlaşmazlıklar meydana gelmiştir.

İkili ilişkilerde gerilim ve anlaşmazlık yaşayan devletler çeşitli refleksler göstererek birçok strateji uygulamaktadır. Örneğin devletler dengeleme (balancing) stratejisi yoluyla, potansiyel tehditlerin gücüne karşı koymak için diğer devletlerle ittifaklar veya ortaklıklar kurma yoluna gitmektedir. Bu yöntem, kendi askeri yeteneklerini geliştirmeyi, diğer devletlerle savunma anlaşmaları yapmayı veya bölgesel veya uluslararası ittifaklar kurmayı içerebilir. Böylece potansiyel düşmanların saldırganlıktan caydırıldığı bir durum oluşturulup birden fazla devletin ittifakıyla karşı karşıya kalacaklarının bilinmesi amaçlanır.

Öte yandan, peşine takılma (bandwagoning) stratejisi yoluyla devletler, koruma ve desteğinden yararlanmak için kendisini uluslararası sistemdeki baskın güçle aynı kader birliğine getirme yolunu da seçmektedir. Bu seçim, baskın güçle ittifaklara veya ortaklıklara girmeyi, benzer politikalar veya pozisyonlar benimsemeyi ve baskın gücün çabalarına destek sağlamayı içerebilir. Böylece egemen gücün korumasını ve desteğini kazanır. Aynı zamanda ona karşı çıkmanın potansiyel maliyetlerinden ve risklerinden kaçınır.

Bu tez, Türkiye ve ABD'nin 1960-1980 yılları arasındaki dış politikalarını, etkileşimleri ve ilişkilerini şekillendiren faktörler odaklı olarak değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışma, uluslararası ilişkilerin şekillenmesinde gücün, ulusal çıkarların ve gücün küresel dağılımının rolünü vurgulayan teorik bir yaklaşım olan Neorealizm çerçevesinde yer alan dengeleme (balancing) ve peşine takılma (bandwagoning) kavramları bağlamında kurgulanmıştır. Çalışma, bu süre zarfında ikili ilişkilere

damgasını vuran tarihsel bağlamı, siyasi gelişmeleri ve önemli olayları incelemiştir. Türkiye-ABD ilişkilerinin dinamiklerine ve bunların daha geniş uluslararası düzen üzerindeki etkilerine ışık tutmaya çalışmaktadır.

1960-1980 yılları arasındaki Türkiye-ABD ilişkilerinin incelenmesi birkaç açıdan önemlidir. Soğuk Savaş'ın ortaya çıkışı, dünyanın birçok yerinde sömürgecilikten kurtulma ile yeni küresel ve bölgesel güçlerin yükselişi gibi uluslararası sistemde önemli değişikliklere damgasını vurmuştur. Öte yandan 1960'ların ortalarından 1970'lerin sonlarına kadar süren yumuşama döneminde, ABD ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) arasındaki Soğuk Savaş siyaseti bağlamında, iki ülke ve onların liderliğindeki iki blok arasındaki gerilimler de bir rahatlama dönemine girmiştir. ABD ve SSCB gerilimi azaltmak ve bir nükleer savaş olasılığını önlemek amacıyla bir dizi müzakere ve anlaşmaya girmişlerdir. Bu durum nedeniyle 1960-1980 yılları arasında Türkiye uluslararası sistemde görece özerklik elde etmiştir. (Oran, 2003: 268). Görece özerklik döneminde Süper Güçler arasında sağlanan güç dengesi nedeniyle küçük ve/veya stratejik orta büyüklükteki devletler uluslararası sistemde rahat hareket etme imkânına sahip olmaktadır. Buradan hareketle söz konusu dönemde Türkiye-ABD ilişkilerini dengeleme (balancing) ve peşine takılma (bandwagoning) kavramları ile incelemek Türk Dış Politikasına farklı bir bakış açısı sağlayacaktır.

Bu dönemde Türkiye-ABD ilişkilerini incelemek, daha geniş uluslararası gelişmelerin iki ülke arasındaki ilişkiyi nasıl şekillendirdiğini anlamaya yardımcı olacaktır. Ayrıca, Türkiye ve ABD'nin birbirleriyle ve bölgedeki diğer aktörlerle nasıl etkileşime girdiğini daha anlaşılır ve belirgin hale getirecektir. Öte yandan aralarındaki iş birliği veya çatışmanın ana faktörlerinin belirlenmesine katkı sunacaktır.

Diğer yandan bu dönemdeki Türkiye-ABD ilişkilerini incelemek, iki ülke arasındaki ilişkinin uzun vadeli dinamiklerine ışık tutabilecektir. İkili ilişkilerin zaman içinde nasıl geliştiğini anlamak, politika yapımcıların ve analistlerin gelecekteki değişiklikleri tahmin etmelerine ve bunlara yanıt vermelerine yardımcı olacaktır.

Türkiye; Rusya, İran ve Suriye de dâhil olmak üzere komşularıyla karmaşık ilişkiler ağına sahiptir. Bu nedenle ABD ile ilişkileri, bölgedeki güç dengesini şekillendirme ve komşu ülkelerin istikrarını ve güvenliğini etkileme potansiyeline sahip olması nedeniyle jeopolitik öneme sahiptir. Rusya, Orta Doğu, Türkistan'da ve Asya'da önemli bir

küresel güçtür. Bu nedenle Rusya ile ABD arasındaki ilişki de jeopolitik öneme sahiptir. Çünkü söz konusu iki büyük gücün bölgede çıkarları çatışmaktadır. Bu durum, bölgedeki ülkelerin istikrarını ve güvenliğini etkilemektedir. İki ülke arasındaki güç dengesi, Türkiye gibi diğer ülkelerin bölgede kendi çıkarlarını gözetme kabiliyetini de etkilemektedir.

Türkiye ve ABD'nin önemli ekonomik ve siyasi ilişkileri mevcuttur. Söz konusu ilişkilerin dinamiklerini anlamak, politika yapıcıların ve analistlerin öngörülerine ve bunlara yanıt vermelerine imkân verecektir. Genel olarak, Türkiye-ABD ilişkilerini incelemek, uluslararası ilişkilerin dinamikleri hakkında değerli bir bakış açısı sağlayıp politika yapıcıların ve analistlerin bu iki önemli ülkenin davranışlarını daha iyi analiz etmelerine yardımcı olacaktır.

Türkiye-ABD ilişkilerini, Neorealizm çatısı altındaki dengeleme (balancing) ve peşine takılma (bandwagoning) kavramları ile incelemek önemlidir. Neorealizm devletlerin davranışını şekillendirmede gücün ve ulusal çıkarların rolünü vurgulayan bir Uluslararası İlişkiler teorisidir. Neorealizm, devletlerin öncelikle kendi güvenlikleri ve hayatta kalmalarıyla motive edildiğini ve diğer devletlere göre kendi güçlerini maksimize edecek şekilde hareket ettiklerini varsayar. Dolayısıyla Türkiye-ABD ilişkilerini bu bakış açısıyla incelemek, güç dinamiklerinin ve ulusal çıkar arayışlarının bu iki ülke arasındaki ilişkiyi zaman içinde nasıl şekillendirdiğini anlamada kolaylık sağlayacaktır.

Neorealist bakış açısı, Türkiye ile ABD arasındaki iş birliği veya çatışmanın ana faktörlerinin belirlenmesine ve uluslararası sistemdeki değişikliklerin gelecekte ilişkileri nasıl etkileyebileceğini öngörmeye yardımcı olacaktır. Böylece söz konusu iki devletin davranışını şekillendiren temel yapısal faktörleri anlayarak, iş birliği fırsatlarını belirlemek ve potansiyel çatışma kaynaklarını azaltmak mümkün olabilecektir.

Özellikle, dengeleme (balancing) ve peşine takılma (bandwagoning) kavramları, devletlerin uluslararası sistemde var olan güç dengesindeki değişimlere nasıl tepki verdiğini anlamak için bir çerçeve sağlamaktadır. Dengeleme (balancing), egemen devletlerin gücüne karşı koymak veya egemen bir gücün ortaya çıkmasını önlemek için devletlerin koalisyonlar veya ittifaklar oluşturma eğilimini ifade etmektedir. Öte yandan peşine takılma (bandwagoning), devletlerin koruma elde etmek veya kendi çıkarlarını

ilerletmek için baskın güçlerle ittifak yapma eğilimini ifade etmektedir. Türkiye-ABD ilişkilerini bu kavramların merceğinden incelemek, davranış kalıplarını belirlemeye ve Türkiye'nin dış politika kararlarını etkileyen faktörleri anlamada destek olacaktır.

Bu dinamikleri anlamak, Türkiye-ABD ilişkilerine yönelik sağlıklı öngörüler veya doğrudan ilişkileri etkilemek isteyen politika yapımcılar ve analistler için önemli olacaktır. Aynı zamanda, uluslararası ilişkilerin daha geniş dinamikleri ve devletlerin güç dengesindeki değişimlere tepki verme biçimleri hakkında fikir verecektir.

Literatürde ABD'nin uluslararası sistemde başat aktör olması ve kuruluşundan bu yana Türkiye'nin ABD ile sıkı ilişkilere sahip olması nedeniyle Türkiye-ABD ilişkileri ile ilgili birçok çalışma yer almaktadır. YÖK tez veri tabanında da Türkiye-ABD ilişkilerinde yaşanan sorunlar ile ilgili çok sayıda tez çalışması yapıldığı görülmektedir. Yüksek lisans ve doktora tezlerinde Suriye, Irak, Kıbrıs gibi bölgesel sorunlar, belli dönemler ve güvenlik ve tehdit gibi konular dikkat çekmektedir. Ayrıca söz konusu tezlerin çoğunda ise konuya belli bir uluslararası ilişkiler teorisi çerçevesinden yaklaşmadığı görülmektedir. Bu bağlamda çalışmamız alanyazına önemli katkı sağlayacaktır.

Çalışmaya ait varsayımlar şu şekilde sıralanabilir: İki kutuplu sistemin sürdüğü Soğuk Savaş dönemi boyunca uluslararası sistemin yapısı ve güç ölçütlerine göre ABD başat aktör ve süper güçtür. Türkiye ise ikincil güç konumundadır. Bu bağlamda Soğuk Savaş döneminde Türkiye kendisine yönelik kuzey komşusu SSCB'den kaynaklanan yakın tehdide karşı neorealist yaklaşımın öngördüğü şekilde ABD ve Batı'ya yönelik peşine takılma stratejilerini benimsemiştir. Dönemsel değişmelere göre tam (salt) peşine takılma (pure bandwagoning) veya sınırlı peşine takılma (limited bandwagoning) stratejilerini uygulamıştır.

Peşine takılma (bandwagoning) stratejisi açısından 1960-1980 yılları arasında Türkiye'nin ABD ile yakın ilişkisini, kısmen kendisini uluslararası sistemdeki baskın güçle aynı blokta yer alarak onun koruma ve desteğinden yararlanma arzusundan kaynaklandığı söylenebilir. Bununla birlikte, Türkiye'nin zaman zaman bağımsız bir dış politika izlediğini ve bölgesel çatışmalarda her zaman ABD'nin liderliğini takip etmediğini belirtmek önemlidir.

Söz konusu dönem boyunca Türk-Amerikan ilişkileri, Türkiye'nin kendi çıkarlarını ve bağımsızlığını korumaya çalışırken, aynı zamanda tehditlerden korunmak ve ilişkinin güvenlik ve ekonomik avantajlarından yararlanmak için ABD ile aynı tarafa girmeye çalıştığı dengeleme (balancing) ve peşine takılmanın (bandwagoning) bir kombinasyonu olarak görülebilir.

Çalışma nitel araştırma yöntemlerinden kuramsallaştırma ve karşılaştırmalı içerik ve söylem analizine dayalı bir yaklaşımla hazırlanmıştır. Türkiye-ABD ilişkilerinin dinamiklerini ve iki ülkenin tepkilerini anlamak için hükümet belgeleri, diplomatik yazışmalar, haberler esas itibariyle resmî açıklamalar ve akademik makaleler, kitapların incelemesi yoluyla elde edilen verilerin analiz ve yorumlanması yoluna gidilmiştir.

Yukarıda genel olarak ifade edilen çerçevede çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Türkiye-ABD ilişkilerini daha iyi analiz etme adına Neorealizm ve onun çatısı altındaki dengeleme (balancing) ve peşine takılma (bandwagoning) kavramları incelenmiştir.

İkinci bölümde 1960-1980 yılları arasındaki Türkiye ile ABD arasındaki ilişkiler ele alınacaktır. Bu dönemde yaşanan gelişmeler anlatılıp ilk bölümde oluşturulan teorik çatı çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Çalışmanın sonuç bölümünde ise yine söz konusu dönem arasında Türkiye ve ABD'nin ilişkileri sonucunda oluşan tepki ve yönelimleri, dengeleme (balancing) ve peşine takılma (bandwagoning) kavramlarıyla karşılaştırmalı bir analiz yapılarak öne sürülen hipotezlerin geçerliliği tartışılmıştır.

Çalışmanın geneli açısından şu hususu vurgulamamız gereklidir; Randall Schweller Uluslararası sistemdeki bütün aktörlerin rol ve davranışlarını açıklarken bazı hayvanları kullanarak metaforik bir yapı kurgulamıştır. Söz konusu metaforik yapı ile pratiği değerlendirmeyi amaçlamıştır. Schweller'e göre sistemde aslan modeli, kuzu modeli, kurt modeli ve çakal modeli davranan dört çeşit aktör bulunmaktadır. Bu hayvanların besin zincirindeki yeri, güç ve yaşam stratejilerini de devletlere uygulamaya çalışmıştır. Bu benzetim ve betimlemeleri pejoratif (küçümseyici) maksat gütmeyen yapan Schweller'in kavramsallaştırmasını biz de Türkiye ve ABD'nin dış politikadaki reflekslerini betimlemek ve açıklamak için kullandık. Uluslararası sistemin yapısını ve bu yapı içerisindeki aktörlerin uygulamalarını daha iyi aktarmak adına hayvanlar

arasındaki bu hiyerarşik metafor benimsenmiştir. Bu çerçevede politik stratejilere birtakım açıklamalar getirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1 GÜÇ

Uluslararası ilişkiler disiplininde en yaygın kullanılan ve yine disiplinin en eski kavramlarından birisi de güç dengesi (balance of power) kavramıdır. Güç dengesini anlamadan uluslararası ilişkileri ve bu sistemin işleyişini özellikle de Dengeleme (balancing) stratejisinin anlaşılması mümkün değildir. Waltz güç dengesi için eğer Uluslararası siyasette belirgin bir siyasi teori varsa, onun güç dengesi teorisi olduğunu söyler (Waltz, 1979: 117).

Realistler güç kavramı üzerine odaklanıp devletlerin varlıklarını koruma ve sürdürme adına gücün öneminden bahsetmişlerdir. Uluslararası siyaset ile gücü denk tutarak güç olgusunun uluslararası siyasetin para birimi olduğuna kanaat getirmişlerdir. Ayrıca realistler arasındaki fikir ayrılıklarının ortaya çıkmasındaki en temel nedeni, devletlerin güç isteme nedenleri konusundaki tartışmaları oluşturmuştur (Mearsheimer, 2013: 77).

Uluslararası sistemde devletlerin güç arayışlarının sebebi, varlıklarını güvence altına alma içgüdüsüdür. Çünkü devletlerin, belli özgürlüklerinden ödün vermek karşılığında bünyesinde bulunan insanlara karşı sorumlulukları bulunmaktadır. Devlet varlığını devam ettirdiği müddetçe bünyesinde yaşayan insanların güvenliğini ve refahını sağlar. Devletler için en önemli değer yargısı, bünyesindeki topluluğu herhangi bir dış müdahaleden korumaktır (Çıtak, 2014: 38). Realistlere göre devletin toplumunu koruması ve bekasını koruma içgüdüsü aynı zamanda devletin varlık sebebini (raison d'etat) oluşturur.

Klasik realizm, güç kavramını politik bir bağlamda caydırıcılık olarak yorumlar. Bu nedenle güvenlik ve güç eş anlamlı olarak kullanılır. Güç, askeri bağlamdaki güce dikkat çekilerek bir gaye olarak sunulur. Güç ile tanımlanan nesnel bir ulusal çıkar kavramının tanımının arkasında, gücün öncelikle caydırıcılığa dayandığı düşüncesi yatmaktadır. Çünkü gözle görülebilir ve nesnel şekilde ifade edilebilecek olan ulusal çıkar tanımı, saldırıların püskürtülmesi ile açıklanabilir. Morgenthau (1970: 141), gücü inşa etmek için gücün diğer coğrafya, doğal kaynaklar gibi fiziki unsurlarını ve

endüstriyel kapasiteyi birleştiren ana faktörün askeri seviye olduğunu savunarak, aslında caydırıcılığın güç açısından önemini vurgulamaktadır.

Morgenthau'nun gücün tanımını yaparken caydırıcılığa yaptığı vurgunun daha fazla kanıtı, onun güç kullanımları sınıflandırmasında bulunur. Güç, mevcut durumu (statükoyu) sürdürme veya değiştirme amaçlı olarak emperyalist politikalar veya prestij için kullanılır (Morgenthau, 1970: 47-48). Emperyalizmin politikaları, ideolojik bir perde arkasında yürütüldükleri için çoğu zaman tespit edilmesi zordur. Diğer iki yöntemin özü, diğer aktörleri caydırmaktır. Buradaki caydırıcılığın anlamı, ulusal çıkarlarına zarar verebilecek diğer aktörlerin olası hareket alanlarını daraltarak varlığını koruma ve devam ettirme amacıdır.

Güç kavramı ile ilgili çalışmalar yapan ve yumuşak güç (soft power) kavramını literatüre kazandıran Joseph Nye'a göre:

“Güç, hava durumu gibidir. Herkes ona bağlıdır ve onun hakkında konuşur; fakat çok azı onu anlar. Tıpkı çiftçilerin ve meteorologların hava durumunu tahmin etmeye çalışmaları gibi, siyasi liderler ve analistler de güç ilişkilerindeki değişiklikleri tanımlamaya ve öngörmeye çalışırlar. Güç, aynı zamanda aşk gibidir: Yaşamayı, tanımlanmasından ve ölçülmesinden daha kolaydır; fakat bu onun gerçekliğini azaltmaz. Sözlük anlamıyla güç, bir şeyi yapabilme kapasitesidir. En genel anlamıyla güç, birinin istediği sonuçları elde edebilme becerisi demektir. Yine sözlüğe göre, güç, bu amaca ulaşmak için başkalarının davranışlarını etkileme becerisine sahip olma anlamına da gelmektedir. Daha da açarsak, güç, istenilen sonuçları elde etmek için başkalarının davranışlarını etkileme becerisidir. Ancak başkalarının davranışlarını etkilemenin birçok yolu vardır. Tehdit yoluyla zorlayabilir, karşılığını ödeyerek teşvik edebilir veya cezbetme yoluyla sizin istediklerinizi istemeye ikna edebilirsiniz (Nye, 2020: 19-20)”.

Carr (2001: 109), nihai kullanılacak güç yönteminin savaş olduğunu belirterek gücün caydırıcılığa dayandığını ifade etmiştir. Bu nedenle Carr askeri güce son çare olmasından kaynaklı olarak önem verir. Askeri araçlara başvurulması bir anlamda güç gösterisi değil, caydırıcılığın başarısız olduğunu gösteren bir ölçüdür. Morgenthau'nun

(1970: 32) gücü taraflar arasındaki "psikolojik ilişki" olarak tanımlaması, kavramın merkezinde -klasik realizme göre şiddet, askeri güç ve kuvvet kullanımının değil- caydırıcılığın olduğunun bir göstergesidir. Dolayısıyla askeri güç kullanımı ya da başka bir deyişle şiddet bu psikolojik ilişkiye son vermektedir. Aslında, daha önce de belirtildiği gibi, gücün etkin kullanımı şiddet veya zorlama yoluyla değil, üretilen psikolojik etkiler yoluyla olmalıdır. Bu bağlamda klasik realizm, gücün ilk yönünü vurgular. Neorealistler ise gücü tanımlarken aktörlerin kapasitesinden ve diğer aktörlerin davranışlarını değiştirme yeteneğinden ziyade uluslararası sistemi vurgular. Buna göre güç, sistemik kısıtlamalar ve başkalarının yetkinliğinden özerklik çerçevesinde oluşan faaliyet alanı olarak tanımlanır. Başka bir deyişle, bir ülke uluslararası sistemin etkilerinden ve bağlayıcı yapılarından ne kadar az etkilenirse o kadar güçlü olur. Bu bağlamda hareket özgürlüğünü garanti eden, aktörün (devletin) özelliklerinden ziyade sistemin yapısıdır.

Klasik Realistler içerisinde bir diğer isim olan Robert Gilpin, devlet odaklı bakış açısını benimsediğini ve bu bağlamda Carr ve Morgenthau gibi Klasik Realist isimlerle aynı kategori içerisinde olduğunu kabul etmesiyle beraber (Gilpin, 2001: 15-23) genel realist anlayışın aksine güç ve güvenliğin nadiren en önemli amaç olarak görüldüğünü ve bu unsurlar dışında da hedeflerin olabileceğini düşünmektedir.

Gilpin güç olgusuna ilişkin açıklamalarını genel olarak uluslararası sistem bağlamında yapmaktadır. Uluslararası sisteme yönelik güç odaklı açıklamaları ise istikrar ve düzen kavramlarına yoğunlaştırmaktadır. Bu çerçevede Gilpin, hem iki kutuplu hem de çok kutuplu sistemleri istikrarsızlık ögeleri içerdiği gerekçesiyle sorgulamaktadır. Bu bağlamda güç isteyen bir devlet kontrol edilemeyen gelişmelere ve hatta uluslararası çatışma/savaşlara yol açabilir. Bu savaşın veya çatışmanın etkin bir boyuta ulaştığında sistemi dönüştürebilme olasılığı da göz önünde bulundurulur. Diğer taraftan Gilpin, uluslararası değişim sürecindeki en önemli faktörün sistemdeki güç dağılımı olmadığını, en önemli faktörün zaman içindeki güç ilişkileri olduğunu belirtir. Başka bir deyişle, iki kutuplu ve çok kutuplu sistemlerdeki ana sistem aktörleri arasındaki görece güç kaymaları ve uluslararası arenada siyasi değişimin işaretleri olarak yorumlanmalıdır (Gilpin, 1981: 93).

Gilpin'e göre uluslararası sistemin yapısının ve bu yapısal değişimin devlet davranışının önemli belirleyicileri olarak görüldüğü söylenebilir. Bu açıdan devletler arasında kapasite dağılımı sorunu maliyetleri artırarak veya azaltarak uluslararası sistemin

gelişimini de etkilemektedir. Çünkü bu faktörler, toplumların maliyetleri ödeme kabiliyetini ve bu maliyetleri ödemeye istekli olmalarını etkiler. Yine Gilpin uluslararası sistemin dengesizliğini, mevcut sistemin yönetimi ile sistem içindeki gücün dağılımı arasındaki uyumsuzluktan kaynaklandığını söylemektedir. Bu bağlamda, geleneksel egemen güç, hiyerarşik bir prestij, bölgesel dağılım, sistemik kural ve uluslararası iş bölümü statüsüne sahip olsa da sistemin güç tabanı ülkeler arasındaki gelişmişlik düzeyindeki farklılıklar nedeniyle aşırırsa, dengesizlikle karşılaşır. Böylece bir yandan mevcut hegemon güçler açısından sorunlu bir durum ortaya çıkar. Öte yandan yükselen güçler için fırsatlar ortaya çıkacaktır (1981: 95-96).

Bu noktada egemenlik için yapılan savaşlar sistemsel değişim için çok önemlidir. Bu bağlamda egemen iktidarın bu işlevi yerine getirmek için ihtiyaç duyduğu kaynaklara erişimde yaşadığı ciddi sorunların egemenlik için yapılan çatışmaların kaynağı olduğu görülmektedir. Bu durum yeni bir uluslararası sistemin yolunu açmaktadır. Yeni oluşan sistemde de önceki sistemde olduğu gibi bölgesel dağılım, ekonomik ilişkilerin yapısı ve hiyerarşik itibar aynı şekilde güç dağılımını yansıtan göstergeler olacaktır. Bu aşamada ortaya çıkan egemen güçlerin, hâkimiyetlerini genişletmek için ekonomik, askeri ve diğer yeteneklerini mümkün olduğunca artırma eğiliminde olacakları söylenebilir. Ancak bu güçler zamanla olgunlaştıkça benzer bir süreç izlenecek ve yeni güç mücadeleleri ortaya çıkacaktır (Kekevi ve Kılıçoğlu, 2009: 286-289).

İlk olarak Gilpin'e göre, gücün değerlendirilmesinde baskın faktör, statükocu güç ile revizyonist güç arasındaki güç dağılımının sistemin işleyişi üzerindeki etkisidir. Bu nedenle güç dengesi bozulduğunda savaşlar ve çatışmalar meydana gelmekte ve bu da bir değişimi beraberinde getirmektedir. İkincisi, kendisini klasik realist olarak ifade eden Gilpin'in sistemik kurallar ve sistemin yönetimi meselesiyle ilgilenerek klasik realistlerden daha çok Neorealistlere daha yakın olduğu söylenebilir. Çünkü klasik realistlerin odak noktası ve hareket noktası insan doğasıdır. Ancak Gilpin tıpkı Neorealistler gibi uluslararası sistem merkezinde açıklamalar yapmaktadır. Üçüncüsü, Gilpin tüm realistler gibi askeri-ekonomik güce, yani sert güç unsurlarına büyük önem vermektedir.

Neorealistler aktörlerin kapasitesinin güç tanımına dâhil olduğunu kabul ederler ancak bu kapasite, gücü tanımlamak için yeterli değildir. Çünkü sistemdeki tüm aktörlerin kapasitesi ve konumu diğer aktörler tarafından belirlenir. Gücün tanımlanması açısından, önemli olan yeteneklerin varlığı değil, diğer aktörlere göre gösterdikleri

anlamdır. Çünkü “güç ancak birimlerin güçleri karşılaştırılarak tahmin edilebilir” (Waltz, 1979: 98). Aktörlerin yetenekleri sistem içinde eşitsiz bir şekilde dağılmıştır ve bu eşitsizlik uluslararası ilişkilerde gücün en önemli belirleyicisidir. Başka bir deyişle, Waltz gücü, yeteneklerin dağılımı olarak tanımlar. Yeteneklerin dağılımı, aktörler için hareket özgürlüğü veya kısıtlamalar yaratan sistemin yapısını belirler. Bu yapı, diğer aktörleri yönlendirmek için sahip olunan yetenek ve yetenekleri kullanma fırsatını yaratır veya ortadan kaldırır. Sonuç olarak, iktidardakiler karar verme ve yürütmede daha fazla özgürlüğe sahip olabilir (Waltz, 1979: 192).

Neorealistler içerisinde “Ne kadar güç yeterlidir?” sorusuna Kenneth Waltz gibi savunmacı realistler, devletlerin paylarını en üst seviyeye çıkarmaya çalışmasının mantıklı bir hareket tarzı olmadığını, bunun nedenini ise çok fazla güç kazanmaya çalışırlarsa sistemin onları cezalandıracağını iddia ederken John Mearsheimer gibi saldırgan realistler bunun tam aksi bir görüşe sahiptir. Devletlerin imkânlar dâhilinde fazla güç elde etmesinin ve şartlar elverişliyse egemenlik peşinde koşmasının stratejik olarak akıllıca olduğunu savunmaktadırlar (Mearsheimer, 2013: 78).

Waltz’a (1979: 191) göre güç, kaynakları, aktörleri veya olayları kontrol etme hakkı değildir. Bunun nedeni uluslararası sistem eliyle kontrol neredeyse imkânsız noktaya ulaşır. Bir aktör, belirli bir konuda diğeri üzerinde kontrole sahip olabilir, ancak diğer bir konuda kontrol ilişkisi tam zıt yönde olabilir. Başkalarının davranışlarını kontrol etme ve değiştirme anlamındaki güç, temel olarak konu ve durumlara göre değişkenlik gösteren bir kavramdır. Bu yaklaşım, nesnel ve genel kabul görmüş bir güç tanımı oluşturma girişimine katkıda bulunmaz. Bir süper gücün sistemdeki en güçlü oyuncu olmasının nedeni, herkesi her şeyde kontrol etmesi değil, o sistemde en fazla alana sahip ülke olmasıdır. Gerçekten de süper güçler çoğu zaman kendi müttefiklerinin davranışlarını kontrol edemezler. Bu bağlamda Waltz, aktörlerin diğer failerin davranışlarını kendi isteklerine göre yönlendiremeyeceklerini söyler. Bunu yapmamak bir zayıflık olarak görülemez. Çünkü Waltz’a göre iktidar süreçleri, sonuçlarıyla karıştırılmamalıdır. Başkalarını yönetebilmek, otoritenin sonucudur. Güç, sistemin yapısı nedeniyle her zaman belirsiz olan süreçleri ve sonuçları etkileme yeteneğini ifade eder (Waltz, 1979: 192).

Uluslararası sistemde, bir aktör diğerinin davranışını değiştirebilir. Sırf başka bir aktörü davranışlarını değiştirmeye zorlayabilmeniz, o aktörü daha güçlü yapmaz. İktidara gelince, mesele sadece başkalarının davranışlarını değiştirmek değil, aynı zamanda

istenen davranış değişikliğini yaratmaktır. Bununla birlikte Waltz'a göre diğer aktörleri başlangıçta amaçlanan davranışlara yönlendirmek neredeyse imknsızdır. Çünkü sistemik etkiler, sözde güçlü aktörün başlangıçtaki niyeti ile sonuçta ortaya çıkan davranış arasında gelir. Sistem, niyet ve sonuç arasında bir ara değişken olarak hareket eder. Başka bir deyişle, niyetler ve politikalar sistem filtresinden geçtikten sonra diğer aktörler tarafından algılanmakta ve bu algılara göre politikalar oluşturulmaktadır (Waltz, 1979: 74-75). Bu, amaçlananların çok ötesinde veya farklı sonuçlara yol açabilir. G, kontrol etme gücü olarak tanımlanırsa, istenen ve amaçlanan bir yöne ulaşılmadığında bu kapasiteyi g olarak değerlendirmek zordur. Sistemin etkisi nedeniyle gücü, diğer aktörler veya olayları kontrol etme yeteneği olarak tanımlayamayız. Bu bağlamda Waltz'ın tanımı, gücün ikinci ve cnc boyutlarında yatmaktadır.

Waltz'a göre, sahip olunan veya kontrol edilen ya da diğer aktörlerin davranışlarını etkileyen kaynaklar yalnızca bir g belirleyicisi olarak hizmet eder; onu belirleyemez. Kaynakları kontrol eden bir etmen veya bir aracı, onları kullanamıyorsa veya istediği sonuçları üretmeye zorlayamıyorsa, g olarak adlandırılmaz. Bu nedenle, böyle bir kontrolü sağlamak için g hesaplamasında sistem dinamikleri de dikkate alınmalı ve sistem dinamiklerini etkileme yeteneği bir g faktörü olarak dşnlmelidir. Bu bağlamda Waltz'a göre güç, sistem dinamiğinin faillere bahşettiği hareket özgürlüğü ile açıklanır (Waltz, 1979: 195). G mücadelesi, başkaları tarafından kontrol edilme mücadelesi değil, sistemde mümkün olduğunca fazla özerklik mücadelesidir. Bu zerklik aynı zamanda bir güvenlik garantisidir. Başka bir deyişle g, uluslararası sistemdeki diğer aktörlerden bağımsız olarak karşılıklı bağımlılığa dayalı olarak karar verme ve kararlarından en az etkilenme yeteneği olarak tanımlanabilir. En basit ifadeyle Waltz'a göre g, sistemik kısıtlamalar içinde bir devletin birleşme kapasitesidir (1990: 36).

Bu nedenle ilişkiler, kurumlar, önyargılar ve uygulamalar, bir failin gücünü oluşturması için bolca alan sağlar. Sistem düzeyinde bu yapılar olmadan g unsurlarına sahip olmak veya onları kontrol etmek anlamsızdır. Arap dünyası, günümüzde petrol gibi önemli ve stratejik bir hammaddeyi elinde bulundurmasına rağmen sisteme hâkim güç konumunda değildir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika Birleşik Devletleri, Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund, IMF) ve Dünya Bankası ile ekonomik alanda Bretton Woods sistemini kurmuş, siyasi alanda Birleşmiş Milletler

(BM) sistemini oluşturmuş ve kendisini bu sistemin tam ortasında konumlandırmıştır. Bu anlamda ABD'nin gücü, yalnızca askeri veya ekonomik kaynaklarından değil, aynı zamanda oluşturduğu kurumların ve uluslararası ilişkilerin yapısından, yani sisteminden kaynaklanmaktadır.

Mearsheimer, devletlerin neden güç istediğini ve güç için kendi aralarında rekabet ettiğinin beş varsayıma dayandırmaktadır. İlk varsayıma göre, büyük güçler dünya siyasetinin ana aktörleri olup anarşik bir sistem içinde faaliyet göstermektedir. Bu durum sistemin kaos veya düzensizlikle oluştuğu anlamına gelmez. Anarşi bir düzen ilkesidir; bu basit bir ifadeyle, devletlerin üzerinde duran hiçbir merkezi otorite veya nihai hakem olmadığı anlamına gelir. Anarşinin karşıtı, iç siyasetin düzenleyici ilkesi olan hiyerarşidir.

İkinci varsayım bağlamında tüm devletlerin bir derece saldırgan askeri kapasiteye sahip olduğudur. Başka bir deyişle, her devlet komşusuna bir miktar zarar verme gücüne sahiptir. Tabii ki bu yetenek devletler arasında değişir ve herhangi bir devlet için zamanla değişebilir.

Üçüncü varsayıma göre, devletlerin diğer devletlerin niyetlerinden asla emin olamayacaklarıdır. Devletler nihai olarak, diğer devletlerin güç dengesini değiştirmek için güç kullanmaya kararlı olup olmadıklarını (revizyonist devletler) veya yine güç dengesini değiştirmeye yönelik güç kullanmaya hiç ilgileri olmadığı için bu durumdan yeterince memnun olup olmadıklarını (statüko devletleri) bilmek isterler. Askeri yeteneklerin aksine, niyetler deneysel olarak doğrulanamaz. Niyetler, karar vericilerin zihinlerindedir ve özellikle ayırt edilmesi zordur. Politika yapıcılarının niyetleri, konuşmalarda ve bu çerçevede değerlendirilebilecek politik belgelerde ortaya çıkabilir. Ancak bugün başka bir devletin niyetlerini belirlemek mümkün olsa bile, gelecekteki niyetlerini belirlemenin bir yolu yoktur. Bununla birlikte politika yapıcılarını revizyonist bir devletle mi yoksa statükocu bir devletle mi uğraştıklarından asla emin olamayacaklardır.

Dördüncü varsayım çerçevesinde devletlerin temel amacının hayatta kalmak olduğudur. Devletler, toprak bütünlüklerini ve iç siyasi düzenlerinin özerkliğini korumaya çalışırlar. Refah ve insan haklarını korumak gibi başka amaçların peşinden gidebilirler. Ancak bu amaçlar her zaman hayatta kalmak için arka plandadır. Çünkü bir devlet hayatta kalmazsa, diğer hedeflerin peşinden gidemez.

Beşinci varsayım, devletlerin rasyonel aktörler olduğunu, yani hayatta kalma umutlarını en üst düzeye çıkararak güçlü stratejiler geliştirebileceklerini ileri sürer. Bu, devletlerin zaman zaman yanlış hesap yaptıklarını inkâr etmek değildir. Devletler karmaşık bir dünyada eksik bilgilerle çalıştıkları için bazen ciddi hatalar yaparlar (Mearsheimer, 2013: 79).

Hareket özgürlüğü açısından bakıldığında, klasik realistlerin güç tanımı, başkalarının eylem alanını daraltma yeteneği olarak anlaşılabilir. Öte yandan Neorealistlerin güç anlayışı, başkalarının hareket alanlarını daraltmaktan ziyade kendi hareket alanının artırılmasına vurgu yapar. Böylece klasik realistler diğer aktörler üzerindeki kontrolü vurgularken Neorealistler hem aktörlerin hem de sonuçların kontrol edilemez olduğuna inanırlar. Kontrolün kimsenin elinde olmadığı bir ortamda yapılan şey esasen "yönetim"dir. Hareket özgürlüğü çerçevesinde sorunları sistemsiz sınırlar içinde yönetmeye ve bu amaçla oluşturulan kurumsal çerçeve içinde yeni hareket alanları yaratmaya çalışarak güç kazanmaya çalışır.

Klasik realistler ve Neorealistler arasındaki bir diğer fark, klasikler gücü bir amaç olarak görürken Neorealistler asıl amacın güvenlik olduğunu savunmuşlardır. Buradan hareketle Neorealistler gücü bir araç olarak görmektedir. Waltz'a göre merkezi otorite yoksunluğu nedeniyle anarşinin yer aldığı uluslararası sistemde devletlerin hareket yetenekleri sınırlanmaktadır. Bu sebeple devletlerin amacı gücü maksimize etmek değil güvenliği sağlamaktır. Sahip olunan ve potansiyel hareket özgürlüğü gücü, güvenlikten ödün vermeden izlenebilecek olası politikaların kapsamını genişletmektir. Güç maksimizasyonu güvenliği tehlikeye atıyorsa, devletler güç peşinde koşmazlar. Eğer amaç güç maksimizasyonu olsaydı devletler olası güç politikalarından dengelemeyi (balancing) değil, güçlü olanın peşine takılmayı ifade eden "bandwagoning" stratejisini tercih ederlerdi. Ancak bu durum güvenliği tehdit edeceği için devletler dengeleme (balancing) politikası izlerler (Waltz, 1979: 126).

Neoklasik Realizmin güce yönelik değerlendirmeleri ise Klasik Realizm ile Neorealizm teorilerinden farklılık göstermektedir. Neoklasik Realizm, Klasik Realist düşüncenin çıkarımlarını güncelleyerek sistematik hale getirmiştir.

Neoklasik Realistler için diğer Realist yaklaşımlarda olduğu gibi güç kavramı önem arz etmektedir. Gücü maddi bir unsur olarak değerlendirmekle beraber sadece gücün maddi boyutu ile devletlerin dış politikadaki davranışlarının açıklanamayacağını; devletin gücü,

maddi kabiliyetler dışında yerel değişkenlerden de yararlanılarak analiz edilebileceğini düşünmektedirler (Schmidt, 2005: 543).

Neoklasikler, Neorealistlerin uluslararası sistemde gücün göreceli dağılımının devletlerin davranışlarını doğrudan etkilediğini ve uluslararası sistemin yapısının nesnel bir unsur olarak değerlendirilmesi görüşüne katılmamaktadır. Çünkü, öncelikle, yerel etkenlere dikkat çeken neoklasikler politika yapımcıların güç dağılımı yönüyle ele alınması gerektiğini belirtmektedir (Schmidt, 2005: 544).

Neoklasik teorisyenler arasında öne çıkan isimlerden birisi de Fareed Zakaria'dır. Zakaria'nın güç kapsamındaki çalışmalarını ABD odaklı siyasi tarih çerçevesinde oluşturmuştur. Diğer devletleri ikincil konumda yer vererek analizler yapmıştır. Zakaria'nın diğer Neoklasikler gibi iç faktör öncüllerini kullanarak dış politikayı ve uluslararası sistemi analiz ettiği görülmektedir.

Zakaria'nın güce yönelik bakış açısını açıklayabilmek için önce güç olgusu için oldukça önemli olan güvenlik ve tehdit unsurları bağlamında ortaya koyduğu görüşlerine bakmamız gerekir. Zakaria, politika yapımcıların ülkenin güvenlik tehditlerine tepkisinde meşruiyet olgusunu bazen görmezden geldiği gerçeğini vurgulamaktadır. Bu davranışın, tehditlerin açık şekilde görüldüğünde ortaya çıktığını belirtmektedir.

Zakaria, uluslararası arenanın gri alanlardan oluştuğunu bu nedenle tehdit ve fırsatların belirsiz olduğunu belirtmektedir. Zakaria'ya göre belirsizlik uluslararası arenanın baskın özelliğidir. Devletlerin birden çok seçeneği olduğu için bu durum dikkate alınmamaktadır. Çünkü devletler belirli tehditleri öncelerken, diğer tehditleri gündemlerine almayı geri plana atmaktadır. Devletlerin güvenlikleri yönüyle hangi tür tehditleri belirledikleri meselesi önemli noktadır. Burada politika, ulusal güvenlik bağlamında temellendirilip devletlerin maddi kaynakları çerçevesinde değerlendirilmelidir. Politikacılar, iç politika, ortak değer yargıları ve ilgili toplumun kültürü gibi faktörler çıkarların tanımını belirlemektedir. Ancak asıl belirleyici faktör devletin gücüdür (Zakaria, 1999: 184-185).

Zakaria özellikle devletlerin yalnızca güvenlik için hareket etmekte kalmayıp, daha fazlasını istediklerini söylemektedir. Yani devletlerin uluslararası sistemde etkin olma hedefinden söz etmektedir. Bu nedenle devletlerin gücü arttıkça daha fazla etki arayışına girdikleri sonucuna varılmaktadır (Zakaria, 1999: 185).

Keohane ve Neoliberalere göre bir ülkenin sisteme hâkim egemen bir güç haline gelmesi için tüm kaynakları ve tüm güç unsurlarını kontrol etmesine gerek yoktur. Tarih boyunca uluslararası sistemde hâkim güçler siyasi, ekonomi ve askeri bağlamda bu egemenliklerini ortak kurallar, prensipler, kurumlar ve karar alma mekanizmaları kurarak ve onlara nazaran küçük olan diğer ülkeleri de söz konusu yaptırım mekanizmalarını benimsemeye ikna ederek elde etmişlerdir. Uluslararası siyasette üstün güç, yalnızca askeri ve zorlayıcı yöntemler üzerine inşa edilemez. Askeri güç, oluşturulan düzenlemeleri korumak için hâlâ önemli bir güç unsuru olmakla birlikte, genel olarak güç kavramını açıklamak için yeterli değildir.

Her iki akımın da sistemsal faktörlere odaklanması nedeniyle Neoliberal ve Neorealist arasında güce yönelik bakış açısı benzerlikler bulunabilmektedir. Neoliberalere göre güç karşılıklı bağımlılık kavramıyla ilişkilendirilerek yorumlanır. Hiç kimse kimseden tamamen bağımsız hareket edemeyeceğine göre, mutlak kontrole sahip güçlü bir devletten söz etmek mümkün değildir. Bu çerçeveden bakarak Neoliberal yaklaşımda düzensiz karşılıklı bağımlılık kavramına değinilmektedir. Bu bağlamda bütün aktörler konulara göre değişen miktarlarda ve oranlarda birbirlerine bağımlıdır. Daha az bağımlı aktörün sonucu etkilemek için daha fazla siyasi etkiye sahip olduğu söylenebilir. Birbirine bağımlı bir ortamda aktörler birbirlerinden etkilenirler. Sisteme hâkim olan en güçlü devletler bile sistemdeki dezavantajlı devletler tarafından politikalarını değiştirmeye zorlanabilir. Aslında Neoliberalerin bağımlılık açısından tanımladıkları şey, Neorealistlerin hareket özgürlüğü dediği şeydir.

Neoliberal yaklaşımda güç, başkalarının izlediği politikaların maliyetlerini davranış değiştirerek ortadan kaldırarak istediğinizi yapabilmektir. Bunu başarabilen ve politika değişikliğiyle kendine dayatılan şeylerden sıyrılabilen aktörlerin bu anlamda güçlü oldukları söylenebilir.

Tablo 1: Realist Güç Anlayışları

	Gücün Doğası	Gücün Yeri	Güç Ölçümü	Davranışın Etkisi
Klasik Realizm	İlişkiler, Maddi Kaynaklar	Bireyler ve Devletler	Nicel ve nitel Unsurları Birleştirmeye Yönelik Zorlu Girişim	Güç Optimizasyonu
Neorealizm (Savunmacı)	Maddi Kaynaklar	Uluslararası Anarşi, Yeteneklerin Devletler Arasında Görelî Dağılımı	Çeşitli Ulusal Niteliklerin Toplamını Temsil Eden Yetenekler	Güvenlik Maksimize Edicileri Olarak Devletler
Neorealizm (Saldırgan)	Maddi Kaynaklar	Uluslararası Anarşi, Yeteneklerin Devletler Arasında Görelî Dağılımı	Askerî Güç ve Gizli Güç	Güç Maksimizatörü Olarak Devletler
Değiştirilmiş Realizm	Maddi Kaynaklar	Bireysel, Yerel Yapı ve Uluslararası Anarşi, Yeteneklerin Görelî Dağılımı	Karar Vericilerin Algıları, Devlet Gücü	Etki Maksimizatörü Olarak Devletler

Kaynak: Schmidt, 2005: 528

1.2 DENGELEME (BALANCING)

Güç dengesi kavramına pek çok akademisyen ve araştırmacı tarafından tanım getirilmeye, bir öz oluşturmaya ve kavram ile ilgili evrensel bir prensipler konulmaya çalışılsa da ittifak sağlanamamış ama kısaca “güç dengesi” (balance of power), aşırı güçlenerek uluslararası sistemi tehdit eden bir devletin başka devletlerce ittifaklar kurularak dengelenmesidir (Karabulut, 2016: 118).

Güç dengesi özellikle uluslararası ilişkiler disiplinde birçok bilimsel araştırmaya konu olmuştur. 1713 Utrecht Barışı’yla birlikte güç dengesi kavramı, modern devletlerin dış politika analizi ve stratejisinde yer almaya başlamıştır. Günümüze değin kavram hakkında farklı açıklama ve analizler yapılmıştır. Bu ifadelerde güç dengesi; bazen bir denge durumunu açıklamak, bazen kişisel çıkar veya herhangi bir güç dağılımı için bir durumu açıklamak, bazen egemenliğini sürdürmek veya meşruiyetini sağlamak için kullanılan bir kavram olmuştur (Kaufman vd., 2007: 1).

Güç dengesi birçok araştırmacı ve bilim adamı tarafından farklı biçimlerde tanımlanmış, hatta bazen aynı kişi tarafından çeşitli anlamlarda kullanılmıştır. Örneğin Ernst Haas, güç dengesine yönelik sekiz farklı açıklama getirmiş ve *güç dağılımını, denge, üstünlük, hegemonya, istikrar ve barış, istikrarsızlık ve savaş, güç politikaları, tarihin evrensel yasası, politika oluşturmaya yönelik bir "Sistem" ve "Kılavuz"* şeklinde tanımlamıştır (Haas, 1953: 447-455). Schweller, güç dengesinin yedi farklı anlamı olduğuna dikkat çekerek;

“1- gücün eşit dağılımı; 2- gücün eşit olarak dağıtılması gerektiği ilkesi; 3- mevcut siyasi durumla eş anlamlı olarak mevcut güç dağılımı; yani, herhangi bir olası güç dağılımı belirli bir zamanda var olur; 4- zayıflar pahasına büyük güçlerin eşit olarak büyümesi ilkesi; 5- gücün eşit olarak dağılması tehlikesini önlemek için tarafımızın güç üstünlüğüne sahip olması gerektiği ilkesi; bu görüşte, bir güç “dengesi” bir banka bakiyesine, yani eşitlikten ziyade bir fazlalığa benzetilir; 6- bir devletin dengeyi sağlama (dengeleyici olarak adlandırılır) özel rolüne sahip olduğu ve böylece iki rakip taraf arasında eşit bir güç dağılımını sürdürdüğü bir durum; ve 7- uluslararası politikanın eşit bir güç dağılımı üretme eğilimi” olarak tanımlamıştır (Schweller, 2016: 3).

Wight, Uluslararası politikada güç dengesinin tanımlanmasını dokuz başlık altında ortaya koymuştur:

“1- eşit bir güç dağılımı, 2- gücün eşit olarak dağıtılması gerektiği ilkesi, 3- mevcut güç dağılımı. Bu nedenle, herhangi bir olası güç dağılımı, 4- büyük güçlerin, zayıflar aleyhine eşit olarak yüceltilmesi ilkesi, 5- gücün eşit olmayan bir şekilde dağıtılması tehlikesini önlemek için tarafımızın bir güç marjı olması gerektiği ilkesi, 6- (‘tutmak’ fiili ile yönetildiğinde) eşit güç dağılımının sürdürülmesinde özel bir rol, 7- mevcut güç dağılımında özel bir avantaj, 8- üstünlük; ağır basma, 9- Uluslararası siyasetin eşit bir güç dağılımı üretme eğilimi. (Wight, 2019: 173)”.

Morgenthau ise güç dengesini devletin belirli bir amaca ulaşmak için izlediği politikalar, gücün her türlü dağılımı olarak açıklamıştır (Morgenthau, 1970: 226).

Morgenthau, çalışmalarında güç dengesi ve güç mücadelesi kavramlarını birbirinin yerine kullanabilmiştir. Gerçekten de devletlerin yaptığı ittifak politikaları bize genellikle bir güç dengesi oluşturduklarını söylemez. Bu onların bir güç mücadelesi içinde olduklarını gösterir. Bu bağlamda kullanılan güç ilişkileri kavramı siyasi veya mevcut duruma uygulandığı şekliyle uygun olarak tanımlanabilir. Morgenthau, güç dengesini bir durum olarak tanımlamanın yanı sıra bir politika olarak da değerlendirmiştir. Ona göre, bir güçler dengesi politikası, bir devletin kendi lehine bir durum yaratması veya bir durumun kendisine zarar vermesini önlemesi için tasarlanan koşulların veya politikaların fiili dengesidir (Arı, 2006: 279-288).

Güç dengesi, devletler veya ittifaklar arasında nispeten eşit bir güç kapasitesi oranı anlamına da gelebilir. Güç dengesi, en basit anlamıyla, devletlerin maddi güç de dâhil olmak üzere tüm olasılıklarının dengelenmesi anlamına gelir.

Anarşik bir uluslararası sistemde, bir devletin gücünü sınırlamada en güvenilir faktör diğer devletlerin gücüdür. Başka bir deyişle, bir aktör bütün bir alanı ele geçirmeye çalıştığında, diğer ülkeler bunu önlemek için o ülkeye karşı ittifak yapacaktır. Böylece tarihte pek çok kez tanık olunan bir denetim ve denge süreci ortaya çıkmaktadır (Goldstein ve Pevehouse, 2014: 52).

Güç dengesi kavramı, devletlerin arasındaki ilişkiyi bir inanç ve değerler ilişkisinden ziyade, menfaate dayalı bir ilişki olarak nitelendirir. Realistlere göre uluslararası

düzende barışı ve düzeni oluşturacak/kuracak bir güçlü aktör olmadığı için her devlet kendi güvenliğini kendisi tesis etmelidir. Bu bağlam üzerinden baktığımızda bir devletin izlemesi gereken yol, kendinde var olan gücü muhafaza edip korumak veya diğer devletlerden daha güçlü olma adına çalışmalar yapmak olacaktır. Realizme göre, uluslararası sistemin temel aktörleri olan devletler, anarşik bir düzen içinde güçlerinin artmasını, hayatta kalabilmeleri için gerekli bir eylem olarak görmektedir. Bu nedenle uluslararası sistem bir güç rekabeti alanı haline gelir.

Devletlerin içerisinde varlıklarını devam ettiren insanlar, devletlerin onlara sağladığı koruyucu fanus sayesinde güvenlik ve emniyetlerinden emindirler. Fakat aynı şeyi devletler için söylemek pek mümkün görünmemektedir. Çünkü devletler uluslararası sistemde onların varlığını koruyacak herhangi devlet-üstü bir yapılanmanın bulunmaması nedeniyle güvende değildir. Varlıkları bu noktada tehdit altındadır. Böylece devletler, savaşlar aracılığıyla gücün kullanımına yönelir. Devletlerin güç kullanımını sınırlayacak, onların varlığını koruma garantisi verecek veya cezalandırma eylemini yapma kabiliyetine sahip ulus-üstü veya devletler-üstü bir yapının olmaması uluslararası sistemin yapısının anarşik olması sonucunu doğurmaktadır. Bu bağlamda devletler anarşik bir ortam içerisinde çıkarlarını önceleyen, güç toplayan ve her türlü saldırıya karşı varlıklarını muhafaza edebilecek rasyonalist politikalar izleyen yapılardır (Sönmezoğlu, 2011: 49).

Devletlerin mevcut statükoyu koruma veya yok etme konusundaki amansız iradeleri nedeniyle, bu duruma uyum sağlayacak bir güçler ve politikalar dengesi mutlaka oluşturulmalıdır. Diğer bir deyişle, bir veya daha fazla tahkim edilmiş devletin ittifakı diğer devletler için bir tehdit olarak algılanmaya başladığında, tahkim edilmiş ülkelere karşı bir ittifak oluşur. Yeterli güç elde edemeyen devletler, kendilerinden daha güçlü devletleri dengelemek ve onlardan gelecek bir tehdidi savmak amacıyla kendileri gibi güçsüz devletler ile bir araya gelerek güç arayışına girerler. Sonuç olarak sistemde belirli bir denge ve statüko sağlanır. Aslında bahsi geçen iktidar mücadelesinin dengesiz bir süreç olduğu söylenebilir. Ancak realist yaklaşıma göre, devletler tarafından yönetilen anarşik sistemde dengenin ana unsuru güç dengesi ve güçler dengesi çerçevesinde uygulanan politikalardır. Devletler de bu dengeyi sağlamak için savaşa başvurabilirler (Toledo, 2005: 61).

Devletler güç dengesinin kendi aleyhlerine dönmemesi için güçlerini maksimize etme mecburiyetindedir. Bu gayretinde her türlü ahlaki değer yargılarından uzak olmalıdırlar.

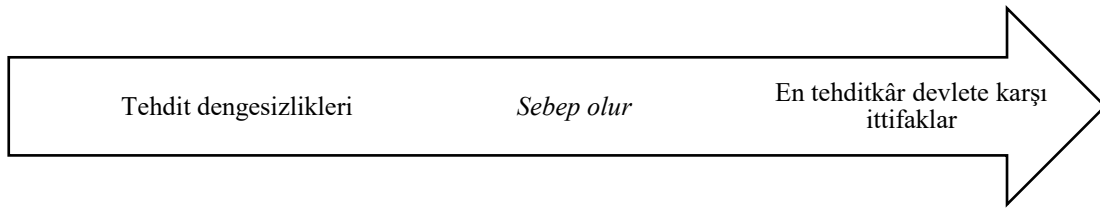
Devlet, kendisini korumak için ve sorumlu olduğu topluluğun refah ve güvenliği için gereken her yola başvurabilir. Bu bağlamda devletler evrensel ahlak kuralları yerine kendi çıkarlarını öncelikle mecburiyetindedir (Kissinger, 2000: 57).

Realistlerin kendi aralarında da güç dengesinin sağlanması konusunda farklı görüşleri vardır. Klasik realist hareketin üyeleri, güç dengesinin devletler tarafından bilinçli olarak izlenen politikaların sonucu olduğunu iddia etmektedir. Neorealizm'in savunucuları, devletler arasındaki güç dengesinin uluslararası sistemin kargaşasında kendiliğinden ortaya çıktığını savunmaktadır. Neoklasik realistler ise güç dengesinin her durumda doğal olarak oluşmadığını, devletlerin dış politikasının yol ve yöntemlerinin de bunda rol oynadığını savunmaktadır.

Tablo 2: Güç ve Tehdit Dengesi Teorisi

Sistemdeki en güçlü devlet veya koalisyon, ikinci en güçlü devletten önemli ölçüde daha fazla güce sahip olduğunda bir güç dengesizliği oluşur. Güç; nüfus, ekonomik ve askeri yetenek, teknolojik kapasite ve siyasi uyum gibi birçok bileşenin ürünüdür.

Tehdit dengesizliği, en tehditkâr devlet veya koalisyon, en tehditkâr ikinci devlet veya koalisyondan önemli ölçüde daha tehlikeli olduğunda ortaya çıkar. Bir devletin diğerlerini tehdit etme derecesi, toplam gücünün, coğrafi yakınlığının, saldırı kapasitesinin ve niyetlerinin saldırganlığının ürünüdür.

Kaynak: Walt, 1991: 54

Dengeleme (balancing), yayılcı bir devletin güç dengesini bozmasını önlemeyi amaçlayan bir politikadır. Devletler iç dengeleme (internal balancing) yaparak savunma harcamalarını artırıp yükselmekte olan bir devleti dengeleyebilir. Öte yandan devletler

ittifaklar oluşturarak da sistemdeki dengeyi bozan veya bozma potansiyeline sahip devlete karşı dış dengeleme (external balancing) uygulayabilmektedir (Karabulut, 2016: 118).

Dengeleme kavramının kullanımı ilk olarak Thucydides (M.Ö 472-M.Ö 400)'te görülür (Walt, 1987: 17). Thucydides, *Peleponezya Savaşı'nın Tarihi* adlı eserinde Atina ve Sparta arasında patlak veren savaş öncesinde bu iki şehir devletinin uyguladığı dengeleme siyasetlerini ve ittifaklarını anlatmıştır (Thucydides, 1956: 79).

Dengeleme politikası 15. ve 16. yy'da İtalyan şehir devletleri tarafından sıklıkla kullanılmıştır. Bu dönem İtalyan realist fikir adamı Niccolò Machiavelli; (1469-1527) Prens isimli eserinde krallara, gerekmedikçe kendilerinden daha güçlü krallarla ittifaklar kurarak diğer devletlere saldırmaktan kaçınmalarını tavsiye etmektedir. Çünkü savaşın sonunda, güçlü olan kral kazanırsa, güç olarak daha zayıf olan kral güçlü kralın kontrolüne girecektir (Machiavelli, 1994: 129).

Klasik realist düşüncenin en önemli temsilcilerinden olan Hans Morgenthau'ya (1904-1980) göre bir devlet kendisinden daha güçlü bir devlete yönelik dengeleme stratejisini iki şekilde yapar. Ya böl-parçala politikalarıyla söz konusu devletin gücünü azaltacaktır ya da devlet gücünü toprak kazanarak, silahlanarak ya da ittifaklar içine girerek kendi gücünü artırmanın yollarını bulacaktır (Morgenthau, 2006: 198-218). İttifakların kalıcı ve başarılı olması için ortak çıkarlar, ortak düşmanlar ve karşılıklılık gerekir. Ayrıca, müttefikler yalnızca ortak hedefler üzerinde değil, aynı zamanda politikalar, yöntemler ve uygulama araçları üzerinde de anlaşmalıdır.

Örneğin, 19. yüzyılda Fransa imparatoru Napolyon Bonapart'ın yapmış olduğu seferler Kıta Avrupası'ndaki dengeyi bozmuş ve buna mukabil Avrupalı diğer devletler birleşerek Fransa'ya karşı mücadele etmişlerdir. En sonunda Fransa'yı mağlup eden devletler Kıta Avrupası'ndaki dengeyi yeniden tesis etmiştir. Kıta Avrupası'ndaki denge yaklaşık yüz yıl boyunca devam etmiş ancak I. Dünya Savaşı'ndan önce Almanya'nın siyasi birliğini sağlayıp güç kazanmasıyla birlikte denge yeniden bozulmuştur. Almanya, İtalya ve Avusturya-Macaristan arasında meydana gelen birlikteliğe yönelik İngiltere, Rusya ve Fransa da ittifak girişimlerinde bulunmuştur. Ortaya çıkan güç dengesizliğinin oluşturduğu siyasi atmosfer I. Dünya Savaşı'nı tetiklemiştir. Ancak yine de siyasi denge bu savaşın sonunda da tam olarak kurulamamış ve nihayet II. Dünya Savaşı başlamıştır.

I. ve II. Dünya Savaşlarında Birleşik Krallık ve ABD'nin siyasi rotasyonu, dengeleme politikaları bağlamında dikkat çekmektedir. Bu iki devlet de Uluslararası düzende diğer devletlerin birbirleriyle ilişkilerine müdahale etmemiştir. Ancak güç dengesinin bozulmaya başlaması ve egemenlik alanlarını artırmaya yönelik politikalar izlemeye başlayan devletlere yönelik olarak dengeyi sağlamak adına o siyasi atmosferden olumsuz etkilenmekte olan/etkilenebilecek devletlerin yanında yer almışlardır. İngiltere'nin geleneksel ittifak politikasını anlatırken Winston Churchill:

“Dört yüz yıl boyunca İngiltere'nin dış politikası kıtadaki en güçlü, en saldırgan güce karşı durmaktı. Daha güçlü olana katılıp ganimetten pay almak daha kolay olabilirdi. Ancak her zaman daha zor olan yolu seçtik ve daha küçük güçlerle ittifaklar kurduk ve böylece de kıtadaki askeri tiranları kim olursa olsun bertaraf ettik.” demektedir (Churchill, 2002: 250).

Dünya savaşlarının ardından siyasi ve askeri gerginlik devam ederek Soğuk Savaş dönemine girilmiştir. Bu dönemde kurulan NATO ve Varşova Paktı da ABD ve SSCB arasındaki güç dengesi durumuyla bağlantılıdır. ABD, SSCB tehdidine karşı Avrupa devletlerini NATO çatısı altında birleştirmiş, bunun yanında da ekonomik kalkınmaya öncülük etmiştir. Soğuk Savaş dönemi boyunca ABD dış politikasının ana prensibini SSCB tehdidini dengeleme oluşturmuştur.

Uluslararası sistem iki kutuplu bir yapıya dönüştüğünde devletlerin dengeleme politikaları daha tesirli olmaktadır. Bunun sebebi neredeyse aynı güce sahip iki devletin kendi aralarındaki güç dengesini daha kolay sağlayabilmesidir. Bu iki kutup devletler dışında kalan diğer devletler ise güvenliğini iki büyük devletten birinin yanında yer almak suretiyle sağlamaya çalışır.

Uluslararası sistemde tek kutup olarak ifade edebileceğimiz sadece bir büyük devletin yer aldığı uluslararası sistemde ise devletlerin uygulayabileceği dengeleme politikalarının tesiri büyük ölçüde kaybolmaktadır. Çünkü sistemde yer alan tek büyük devletin gücünün sınırı o kadar ileri düzeydedir ki diğer devletler ona karşı bir araya gelse bile güç dengesinin sağlanması mümkün olmayabilir. Örneğin SSCB'nin dağılması sonrasında ABD, uluslararası sistemin bütününde mutlak güç haline gelmiş ve diğer devletler ona karşı ya yumuşak düzeyde dengeleme siyaseti uygulamış ya da

onunla siyasi ve askeri bağlamda birlikte hareket ederek peşine takılma siyaseti izlemiştir.

Stephen Walt tehdit dengesi teorisi ile Neorealizmin dengeleme yaklaşımına önemli bir katkı sunmuştur. Walt'a göre ittifaklar, Walt'ın iddia ettiği gibi en güçlülerin karşısında değil, en büyük tehdit kaynağına karşıdır. Walt'a göre devletler arasındaki ilişkilerde dengeleme politikaları öncelikle algılanan tehdit karşısında uygulanmaktadır. Başka bir deyişle dengeleme, bir devletin başka bir devletin güçlenmesinden daha fazla o devleti kendisine yönelik bir tehdit olarak algılamasıyla bağlantılıdır. Bu açıdan devletlerin tehdit algılamaları izledikleri politikaların temelinde yatan inanç, değer ve fikirlerle de ilişkilidir. Örneğin Batı Avrupa devletleri II. Dünya Savaşı sonrasında ekonomi ve askeri güç olarak daha üstün olan ABD'ye karşı değil onlara göre tehdit potansiyelinin daha fazla olduğunu düşündükleri SSCB'ye karşı bir araya gelmeyi tercih etmişlerdir (Walt, 1988: 280).

Walt'a göre ülkelerin tehdit algısını dört unsur belirlemektedir. Bunlar bir devletin nüfusu, sanayi ve askeri kapasitesi, ekonomik ve teknolojik kapasitesi gibi tüm kaynakların bütünü olan toplam güç, coğrafi yakınlık, saldırı kapasitesi ve saldırgan niyetlerdir (Walt, 1985: 9).

Bir ülke, toplam gücünün sınırları içinde diğer ülkelere tehdit oluşturabilir. Coğrafi yakınlık, potansiyel rakipler arasındaki uzaklığı gösterir. Mesafe ne kadar kısaysa, algılanan tehdit o derece büyük olur. Saldırganlık kabiliyeti, başka bir ülkenin egemenliğini, toprak bütünlüğünü tehdit etme kabiliyetini ifade eder. Bu bağlamda, Askeri kuvvet büyüklüğü, etkinlik ve coğrafi yakınlık önemli bir rol oynamaktadır. Son olarak, diğer devletler genellikle saldırgan ve yayılmacı emelleri olduğu düşünülen devletlere karşı dengeleme politikası izlemek için güçlerini birleştirir (Walt, 1985: 9-13).

Bir diğer önde gelen realist olan Randall Schweller, uluslararası sistemdeki devletler için müttefik seçerken en önemli konunun Waltz'un dediği gibi güç farklılıkları veya tehdit algısı değil, ittifak sisteminin siyasi hedeflerine ulaşmalarına katkısı olduğunu söylemekte ve çıkarlar dengesi teorisini ortaya koymaktadır (Schweller, 1994: 88). Sistemdeki konumlarından memnun olan devletler mevcut durumu sürdürmek için dengeleme politikaları izlerken, siyasi hedeflerinde geri kalan devletler güvenlikten çok

kazanımlar sağlamayı ilke edinmişlerdir. Bu nedenle yükselen revizyonist bir gücün ön ayak olduğu bir ittifaka katılmayı seçmektedir.

Dengeleme stratejisi ilk olarak diğer devlet veya devletlere yönelik yapılmalıdır. İkincisi bu politika ya da strateji bir gaye için olmalıdır. Üçüncü olarak bu gayeye ulaşmak için hangi yöntem/araçların kullanılacağı hususu önemlidir.

Aslında tüm dengeleme yöntemleri güçlü devletlere karşı hayatta kalmak, bazen de güçlerini en üst düzeye çıkarmak veya güvenliklerini sağlamak için kullanılır. Bu açıdan tüm yöntemler ortak bir nitelik taşır. Sadece kullanılan yöntemde farklılıklar vardır.

1.2.1 İç Dengeleme -Dış Dengeleme

Dengeleme stratejisi çerçevesinde güç dengesinin korunmasına yönelik politikalar uygulanmaktadır. İki tür dengeleme stratejisi vardır. Bunlar içsel dengeleme ve dışsal dengeleme olarak ifade edilmektedir. İçsel dengeleme, bir devletin tehdit olarak algıladığı başka bir devlete karşı gücünü artırarak dengelemeye çalıştığı bir stratejidir. Gücünü artırmak isteyen bir devlet, askeri ve ekonomik kalkınmaya odaklanır ve mümkün olan en kısa sürede diğer milletlere karşı avantajlı bir konum elde etmeye çalışır.

Dışsal dengeleme, içsel dengeleme stratejilerinin yeterli olmadığı durumlarda tercih edilmektedir. Burada kesinlikle düşman birimleri vardır. Başka bir deyişle, bir devlet, kendisini tehdit olarak gören başka bir devleti dengelemek için o devleti tehdit olarak gören başka bir devletle ittifak kurar. Devletleri tehdit eden güç dengesizlikleri çözüldüğünde bu ittifakın ömrü sona erecektir.

Waltz, çok kutuplu uluslararası sistemden ayrı olarak, dış dengeleme yönetimiyle iki kutuplu dünya düzeninde devletlerin ittifaklar kurma stratejisi yerine ekonomik ve askeri kabiliyetlerini artırmaya yönelik iç dengelemeye odaklandıklarını da söylemektedir (Waltz, 1979: 168).

1.2.2 Sert Dengeleme -Yumuşak Dengeleme

Yumuşak dengeleme (soft balancing) stratejisi, devletlerin gayri askeri dış politika enstrümanlarıyla tehdit olarak algıladıklarını dengeleme girişimidir. Bu stratejide devletler, dış politika meselelerinde birbirleriyle aralarındaki irtibatın artırılması ve ekonomik bütünleşme gibi yolları tercih edebilirler. Sert dengeleme (hard balancing)

stratejisi ise devletlerin tehdit hissettiği diğer devlet/devletlere karşı askeri güçlerini birleştirerek ittifak kurmasıdır (Özlük, 2017: 235-240).

1.2.3 Negatif Dengeleme- Pozitif Dengeleme

Devletler kendi yeteneklerini artırarak veya ittifak arayışına girerek tehdidin üstesinden gelmeye çalışacak şekilde iç ve dış dengeleme uygular. Söz konusu ayırmadan farklı olarak diğer dengeleme türü de negatif ve pozitif dengelemedir. Bu denge türünde, birincisinden farklı olarak devletler, kendilerinden başka devletlerin potansiyel kapasitelerini baltalama çabalarıyla bir denge kurmaya çalışır. Devletlerin, iç veya dış denge yoluyla diğer devletlerin kapasitesini zayıflatma girişimleri negatif dengeleme olarak tanımlanır (Steff and Khoo, 2014: 227-228).

Daha çok askeri yetenekler açısından tanımlanan negatif dengeleme, bir başka ulusu ekonomik ve diplomatik olarak zayıflatma çabalarını da içerir. Örneğin Rusya'nın Ukrayna'yı işgali sebebiyle ABD ve AB, NATO gibi ulusüstü aktörler, işgalin etkinliğini ciddi seviyede zayıflatacak biçimde sert ve yumuşak güç araçlarını kullanarak negatif dengeleme stratejisine başvurmuştur.

Devletin küresel siyasette kendi kapasitesini iç ve dış kaynaklı olarak artırma çabaları ise pozitif denge olarak tanımlanmaktadır.

Kai He'ye göre devletler dengeleme stratejisini; algıladıkları tehdit düzeyiyle ilgili olarak bu iki türden hangisini tercih edeceği veya planlayacağını, buna bağlı olarak oluşturur. Ona göre, devlet potansiyel bir düşmandan ne kadar fazla tehdit algırsa, pozitif dengeleme stratejisini benimseme olasılığı o kadar yüksek olur (Kai He, 2012: 157).

1.2.4 Uzak Dengeleme- Yakın Dengeleme

Uzak (offshore) dengeleme daha çok neorealizm içindeki saldırgan mantığı benimseyen Walt, Mearsheimer, Posen ve Layne gibi isimler tarafından geliştirilmiştir. Uzak (offshore) dengeleme, ABD'nin küresel çıkarlarını nasıl sürdürmesi gerektiğine dair tartışmalar eşliğinde gelişen bir yaklaşımdır.

Uzak (offshore) dengeleme stratejisiyle ilgili ilk çalışmayı yapanlardan olan Christopher Layne, Uzak (offshore) dengelemenin iki ana amacının olduğunu söylemektedir. Birincisi, ABD'nin gelecekte olası büyük çaplı savaşlara sürüklenme riskini azaltmak,

ikincisi ise yine ABD'nin uluslararası sistemdeki gücünü daha etkin hale getirmektir (Layne, 2002: 132).

Uzak (offshore) dengeleme aynı zamanda hegemonyaya bir alternatiftir. Çünkü Soğuk Savaş sonrası dönemde şekillenmeye başlayan yeni uluslararası sistemde sadece farklı düzeylerde olsa da güçlü devletin bulunması nedeniyle ABD hâkimiyeti ile dünya düzenini kontrol etmek son derece zor ve maliyetli hâle gelmiştir.

Başka bir çalışmada Layne, Amerikan hegemonyasının savunucularının iddia ettiği gibi, uluslararası sistemin çok kutupluluğunun ABD'ye zarar vereceğine dair korkuların da temelsiz olduğunu savunmaktadır. Ona göre bu çok kutuplu yapı, hegemonya gibi, realist geleneklerden beslenen uzak (offshore) dengelemeyi temel stratejisi olarak benimseyecek olan ABD için stratejik bir fırsattır. Çünkü ABD hegemonyasına karşı diğer ulusların harekete geçmesine neden olacağı için uzak (offshore) dengeleme, ABD hegemonyasının kendi kendini çözmesine yol açacağı öncülüne dayanmaktadır (Layne, 2002: 245).

Walt, uzak (offshore) dengelemeyi, deniz aşırı büyük çaplı askeri seferlerden veya Irak ve Afganistan'da olduğu gibi ulus inşası girişimlerinden uzaklaşmak olarak ifade etmektedir. ABD'nin çok farklı tarihsel ve kültürel dinamiklere sahip ülkelerdeki çabalarının başarılı sonuçlar vermediğini ve bu tür girişimlerin gereksiz ve akıldışı olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle ABD, jeopolitik avantajından yararlanarak, uzak (offshore) dengeleme sayesinde dünyanın güç merkezlerinden ve sıkıntılı bölgelerinden en az zayıyla konumunu koruyabilmektedir. Walt, ABD'nin dünyanın tüm bölgelerine bağlılığını sürdürdüğü ve güç dengesi bozulursa müdahale edebileceği için uzak (offshore) dengelemenin izolasyonizm olarak anlaşılması gerektiğini savunmaktadır. Ona göre ABD, maliyetli olan ve bir ülkeyi, hatta bir bölgeyi tamamen dönüştürmeyi amaçlayan yakın (onshore) dengeleme yerine, kendi çıkarlarına daha iyi hizmet edecek uzak (offshore) dengelemeyi tercih etmelidir. Benzer şekilde Layne basitçe maliyetleri düşürmek olarak gördüğü uzak (offshore) dengelemenin aslında ABD için uzun vadeli harika bir strateji olduğunu savunmaktadır (Özlük, 2017: 242).

Uzak (offshore) dengelemenin birkaç stratejik esastan bahseden Layne'e göre, her şeyden önce ABD, ekonomik problemleri nedeniyle kendisine stratejik bağlamda öncelikler belirlemelidir. ABD'nin Orta Doğu'daki jeopolitik ve askeri etkinliğini azaltması, bölgeden kaynaklanan terör tehdidini de azaltacaktır. Son olarak, ABD

gelecekte Irak ve Afganistan'daki gibi geniş tabanlı ulus inşası girişimlerinden de kaçınmalı ve hiçbir ülkede rejim değişikliği için savaş açmamalıdır (Özlük, 2017: 242).

Uzak (offshore) dengeleme stratejisinin ABD için geçerli bir seçenek olması, diğer ülkelerin Orta Doğu'daki ABD müttefiklerini stratejik açıdan önemli alanlarda tehdit etmemesine bağlıdır. Walt da Layne ile aynı fikirde olup, uzak (offshore) dengelemenin uluslararası sistemde yer alan her türlü durumdan tamamen tecrit olup yalnızlaşma veya silahsızlanma gibi anlaşılmaması gerektiğini söylemektedir. Walt'a göre de ABD stratejik açıdan yine önemli bölgelerde bölgesel egemenliğini sürdürmeye devam etmelidir. Güç dengesini sağlamalı ve müttefiklerine sorumluluk vermelidir (Özlük, 2017: 242).

Uzak (offshore) dengeleme konusundaki tartışmalara ABD odaklı yaklaşan Mearsheimer, ABD'nin Orta Doğu'daki askeri varlığını sürdürmesi gerektiğini fakat askeri varlığını Orta Doğu'da konuşlandırmaması gerektiğini savunmaktadır ki bu husus uzak (offshore) dengelemenin gerekliliğidir ve bu stratejinin uzak (offshore) olarak adlandırılmasının nedeni de budur (Özlük, 2017: 243).

Diğer dengeleme stratejileriyle karşılaştırıldığında uzak (offshore) dengeleme stratejisi, ağırlıklı olarak ABD dış politikası bağlamında tartışılmıştır. ABD dış politikası için teorik yönlerinden ziyade pratik değerlerine dayalı bir strateji bulmanın ürünü olarak görülmektedir.

1.2.5 Vekâleten Dengeleme

Nexon'un vekâleten (proxy) dengeleme olarak adlandırdığı stratejide bir devletin gücünün gösterim yeteneklerini sınırlamak veya bölgesel bir güç dengesizliğini gidermek amacıyla kaynakların özellikle de silahların üçüncü taraflara aktarılmasını ifade etmektedir. Vekâleten (proxy) dengeleme, resmi ittifaklar içermez ve transfer edilen yeteneklerin kullanımına ilişkin herhangi bir operasyonel girdi taşımayabilir (Nexon, 2009: 22). Bugün dünya siyasetindeki bazı gelişmeleri anlamak için vekâleten (proxy) dengeleme stratejisi yardımcı olabilir. Örneğin Suriye İç Savaşı üzerinden bakacak olursak ABD ve Rusya gibi büyük güçler ile Türkiye, Suudi Arabistan ve İran gibi bölgesel güçlerin vekâleten (proxy) dengeleme stratejisi uyguladığı görülmektedir.

1.2.6 Her Yerde Dengeleme

Her yerde dengeleme (omnibalancing) stratejisini ilk olarak Steven R. David ortaya atmıştır. Her yerde dengeleme (omnibalancing) stratejisi, bütün dengeleme stratejilerinin yapmış olduğu büyük güçler üzerinden bir strateji yapmak yerine zayıf, üçüncü dünya ülkesi diyebileceğimiz devletler üzerinden yeni bir dengeleme stratejisi ortaya koymuştur. David, mevcut dengeleme stratejilerinin zayıf devletleri bütünüyle görmezden geldiklerini ve zayıf devletlerin ittifaklarını açıklamakta yetersiz olduklarını söylemiştir. Yine David'e göre her yerde dengelemenin (omnibalancing), tehditlere karşı direnç gibi geleneksel dengeleme stratejisi mantığının çoğunu özümsemesine rağmen, üçüncü dünya ve benzeri zayıf devletlerin analiz ihtiyacını karşılayan niteliklere sahip olduğunu savunmaktadır (David, 1991: 235).

David'e göre her yerde dengeleme (omnibalancing), geleneksel dengeleme stratejisinden farklı olarak sadece tehditlere veya güce karşı dengelemek yerine, devlet liderleri, kaynaklarını birincil düşmanlara odaklayabilmeleri için ikincil düşmanlarla uyumlu olacaklardır. Diğer devletler, ikincil tehdide göre daha az tehdit edici olabilir. Ancak anlaşmazlığı umursamadıkları veya çözemediklerinden ötürü uyum için kullanılmaları mümkün olmayabilir. Dolayısıyla tehdit altındaki liderliğin tehdide uyum sağlamaktan başka seçeneği yoktur. Sovyetler Birliği'nin II. Dünya Savaşı sırasında Nazi Almanyası'na karşı ABD ve İngiltere ile işbirliği yapması bu tür davranışlara bir örnektir.

Büyük güçlerin liderleri gibi, zayıf devletlerin liderleri de daha acil olanlara karşı koymak için ikincil tehditleri bastırmaya çalışırlar. Müttefiklerini ve bölgesel rakiplerini yatıştırarak oluşturdukları işbirliğini kendilerine karşı olan grupları bölmeye ve enerjilerini en tehlikeli (yerli) rakiplerine odaklamaya çabalarlar. Bu politika, genel çerçevede "peşine takılma" (bandwagoning) stratejisi gibi görünse de dengeleme olarak daha iyi sınıflandırılır (Bozkurt, 2020: 174).

Son olarak zayıf devlet liderlerinin birincil arayışı, güç ve iktidarlarını korumak ve bu durumu tehdit edebilecek tüm faktörleri ortadan kaldırmaya çalışmaktır. Hatta zayıf devlet liderlerinin asıl amacı iktidarda kalmak olduğu için, bazen devletin çıkarları pahasına kendilerini koruyacaklardır. Zaten zayıf devletlerdeki siyasi ortamın istikrarlı olmamasının ve çatışmaya elverişli olmasının sebeplerinden biri de bu arayıştır (Bozkurt, 2020: 174-175).

Bunlara ek olarak David, Klasik realist anlayışın bakış açısını sadece devletin bekası ve güvenliğine yönelik dış tehditler bağlamında oluşturulması gerektiğini düşünmektedir. Klasik realist bakış açısını devletin iç dinamiklerini de dâhil edecek şekilde genişletmesi ve yeri geldiğinde devletten çok liderin kendisinin de analizlerde yer alması gerektiğini önermektedir (David, 1991: 235-236). Her yerde dengeleme (omnibalancing) stratejisinde devlet, uluslararası konuma yönelik işlemlerinde aynı zamanda içsel faktörleri de dikkate almalı ve mümkün olan iç ve dış bütün kanallarda dengeleme stratejileri uygulayarak problemlerine çözüm bulmalıdır.

1.3 PEŞİNE TAKILMA (BANDWAGONING)

Uluslararası ilişkilerde kendi çıkarlarını korumak ve istikrarı sağlamak isteyen devletler politikalarında dengeleme (balancing) stratejisi uygulayarak aktör devletin veya bloğun etkisini kırmaya çalışır. Bunun için başka bir devlet veya blokla ittifak kurar. Bu strateji genellikle güç dengesini korumak ve bir aktör devletin veya bloğun aşırı baskın olmasını önlemek için kullanılır.

Öte yandan bazı devletler peşine takılma (bandwagoning) stratejisi uygulayarak zaten baskın veya aktör olan bir devlet ya da bloğa bağlanır ve onları destekleme yoluna girer. Bu strateji genellikle daha güçlü bir aktörle iş birliği yaparak koruma veya başka faydalar elde etmek isteyen daha küçük veya daha zayıf ülkeler tarafından kullanılır.

1.3.1 Peşine Takılma (Bandwagoning) Kavramı

Peşine takılma (bandwagoning) kavramı ilk olarak Waltz tarafından *Theory of International Politics* adlı kitabında kullanılmıştır. Uluslararası ittifak davranışı olarak Peşine takılma (bandwagoning) ifadesi tanımlanmıştır. Waltz devletlerin dış tehditlerle karşılaştıklarında dengeleme (balancing) yapacağını, yani tehdit karşısında başka bir grup ile beraber ittifak kurup hareket edeceğini ya da tehdidin kaynağının peşine takılacağını (bandwagoning) belirtmektedir. Bu çerçeveden baktığımızda Peşine takılma (bandwagoning), dengeleme (balancing) stratejisinin tam zıttı bir siyasi davranış biçimidir (Waltz, 1979, s. 126).

Stephen Walt'a göre peşine takılma (bandwagoning) stratejisi eşit olmayan değişimi içerir; savunmasız devlet, egemen güce asimetrik tavizler verir ve ikincil bir rolü kabul eder. Peşine takılma (bandwagoning) stratejisiyle devlet baskıya (gizli veya açık) bir

uyum sağlar. Baskın müttefikin gayri meşru eylemlerini destekleme veya hoşgörü gösterme eğilimine girer (Walt, 1991: 55).

Peşine takılma (bandwagoning) politikası, dış politikada varlığını ve güvenliğini sağlama adına bir devletin kendisinden nispeten daha güçlü büyük bir devletle birlikte hareket etmesini ve bir nevi o devlete tabi olmasını anlatan bir dış politika stratejisidir. Nitekim peşine takılma (bandwagoning), güç olarak eşit olmayan devletler arasında söz konusu bir stratejidir. Yani güçlü bir devlete karşı bir dış politikanın getirisi, maliyetinden daha azsa, zayıf devlet, ona karşı olmaktansa güçlü olan o devletin yanında olmayı tercih edecektir. Peşine takılma (bandwagoning) stratejisi yalnız güçsüz devletler tarafından uygulanır. Sonuç olarak peşine takılma (bandwagoning) stratejisi bir devletin, fayda sağlamak ve kazanımlar elde etmek için kendisinden daha güçlü ve kabiliyetli bir devlete yakınlaşması olarak tanımlanabilir. (Kang, 2009: 4).

Walt'a göre, devletler dıştan gelen ve önem arz eden bir tehdit algıladığında dengeleme (balancing) veya peşine takılma (bandwagoning) eğilimi göstermektedir. Dengeleme (balancing) veya peşine takılma (bandwagoning) stratejilerinin ana belirleyici unsurları arasında güç birikmesi (aggregate power), yakınlık, saldırganlık kapasitesi, güçlü aktörün saldırgan niyetleri gibi etmenler bulunmaktadır (Schweller, 1994: 75).

Kenneth Waltz, zayıf ve güçsüz devletlerin kendi güvenliklerini sağlama ve devam ettirme adına ve devletin bekasını sağlama fikrini peşine takılma (bandwagoning) stratejisinin temeli olarak görmektedir. Mearsheimer bu stratejiyi açıklarken devletlerin güvenliklerini ancak güçlerini maksimum seviyeye çıkararak sağlanabileceğini ifade etmektedir. Dolayısıyla bir devlet yeterli güce sahip olmadan güvenliğini sağlamak istiyorsa, daha güçlü bir devleti takip edip peşine takılma (bandwagoning) stratejisi uygulayarak güç boşluğunu dolduracaktır.

Schweller'a göre peşine takılma (bandwagoning) dinamikleri, sistemi değişim yönünde ilerletir. Böylece daha başarılı sonuçlar alınır. Büyük bir dirençle karşılaşmaz. Sistemler teorisi dilinde peşine takılma (bandwagoning) olumlu geribildirim formudur. Aksine Dengeleme davranışının amacı sistemik dengesizliği önlemek veya caydırıcılık başarısız olduğunda dengeyi tekrar sağlamak içindir. Bu anlamda Dengeleme olumsuz bir geribildirim formudur. Bu peşine takılma (bandwagoning) etkilerinin her zaman istenmeyen olduğu anlamına gelmez. Çünkü bu, mevcut düzenin doğasıyla ilgilidir. Fikir ayrılıkları bağlamında peşine takılma (bandwagoning) davranışı daha fazla kalıcı

barış için umutları artırabilir. Bu çerçeveden bakacak olursak peşine takılma (bandwagoning)'nın varlık nedeni de önemlidir.

Peşine takılma (bandwagoning)'nın başka biçimlerinde sistem kararlılığı üzerinde farklı etkileri olabilir. Bütün bu peşine takılma (bandwagoning) biçimlerinin ortak noktası, kazanç elde etme beklentisiyle motive olmalarıdır. Burada dengeleme ve peşine takılma (bandwagoning) arasında farklılık yatmaktadır. Dengeleme, çoğu devletin girmemeyi tercih ettiği, ancak bazen hayatta kalmak ve değerlerini korumak için yapılması gereken son derece maliyetli bir stratejidir. Peşine takılma (bandwagoning) stratejisi nadiren maliyet içerir ve genellikle kazanç beklentisiyle yapılır. Bu, peşine takılma (bandwagoning)'nın yaygın olmasının nedenidir.

Tablo 3: Güç Üstünlüğüne Yönelik Tepkilerin Ölçümü

Kaynak: Kuik, 2010: 130

1.3.2 Devletlerin Uyguladığı Peşine Takılma Türleri

Peşine takılma (bandwagoning) stratejisi, salt peşine takılma (pure bandwagoning) ve sınırlı peşine takılma (limited bandwagoning) olarak ikiye ayrılabilir. Salt peşine takılma (pure bandwagoning), siyasi ve askeri biçimde tabi olma durumu olabilirken, sınırlı peşine takılma (limited bandwagoning), belirli konular üzerinde bir siyasi işbirliği ve gönüllü bir saygıyı içeren siyasi ortaklıktır. Salt peşine takılma (pure bandwagoning) bir devletin yanında (peşinde) yer alırken, aynı zamanda diğer bir devletten uzaklaşmayı belirtmektedir.

Sınırlı peşine takılma (limited bandwagoning) stratejisinde ise, böyle bir durumun söz konusu olmadığı ve diğer aktörler ile ilişkilerin devam ettirildiği görülür. Diğer taraftan salt peşine takılma (pure bandwagoning) stratejisinde gücün üstünlüğü herhangi bir şart olmaksızın kabul edilirken, sınırlı peşine takılma (limited bandwagoning) stratejisinde devlet bağımsızlığını kaybetmekten ve bağımlı olmaktan sakınmaktadır (Kuik, 2010: 136).

Tablo 4: Güç Asimetrisine Karşı Küçük Devletlerin Politika Seçenekleri

	İlk hedef	İşlevleri	Göstergeler
Salt Peşine Takılma (Pure Bandwagoning)	Kâr	Büyük güçten kazanımlar elde etme	Büyük güçle askeri bir ittifak oluşturarak dış ve savunma politikalarını koordine etmek
Sınırlı Peşine Takılma (Limited Bandwagoning)	Dikkatli bir şekilde kâr fırsatlarını yakalama	Bağımsızlığını kaybetmeden ve başka bir baskın güçle mevcut ilişkilerine zarar vermeksizin büyük güçten kazanımlar elde etme	Büyük güçle siyasi ortaklık kurma, seçici alanlarda dış politikaların koordine edilmesi ve gönüllü saygı gösterme
Dolaylı Dengeleme (Indirect Balancing)	Her ihtimali değerlendirme	Yaygın ve belirsiz stratejik durumlara hazırlanmak	Diğer güçlerle askeri bağları (resmi bir ittifak veya gayri resmi askeri işbirliği) sürdürmek ve askeri çabalarının belirli bir hedefini açıkça belirlemeden kendi ordusunu modernize etmek
Salt Dengeleme (Pure Balancing)	Güvenlik	Belirli bir gücün artan kapasitesini kontrol etmek ve dengelemek	Üçüncü bir güçle askeri ittifaka girmek ve belirli bir tehdit kaynağı ve askeri eylemlerinin açık bir hedefi ile kendi silahlanma programını yükseltmek

Kaynak: Kuik, 2010: 141

Schweller'a göre kendi çıkarları doğrultusunda devletler, aralarındaki yükselen güce bağlı olarak kazanımlar elde edeceklerdir. Peşine takılma (bandwagoning) stratejisinde birincil kaygı çıkar kaygısıdır. Buna rağmen Peşine takılma (bandwagoning) stratejisi farklı kazanımlarla da uluslararası siyasette var olmaktadır. Bu bağlamda peşine takılma (bandwagoning) stratejisini dört kategoride inceleyen Schweller'a göre bunlar; Çakal modeli peşine takılma (Jackal Bandwagoning), Kümelenme modeli peşine takılma (Piling on Bandwagoning), Popüler peşine takılma modeli (Wave of the Future Bandwagoning) ve Domino Etkisi (Domino Effect)'dir.

Çakal modeli peşine takılma (Jackal Bandwagoning), yükselen güçlerin oluşturduğu, statükoyu değiştirmeyi ve sistemi istikrarsızlaştırmayı amaçlayan bir ittifaktır (Schweller, 1994: 93-94). İyi bir örnek olarak II. Dünya Savaşı'na Almanya'nın

yanında giren İtalya'nın durumudur. O dönemde İtalya çok daha büyük bir revizyonist gücün yanında sadece kendi çıkarları için hareket eden, revizyonist hedefleri olan ılımlı bir güç devletidir.

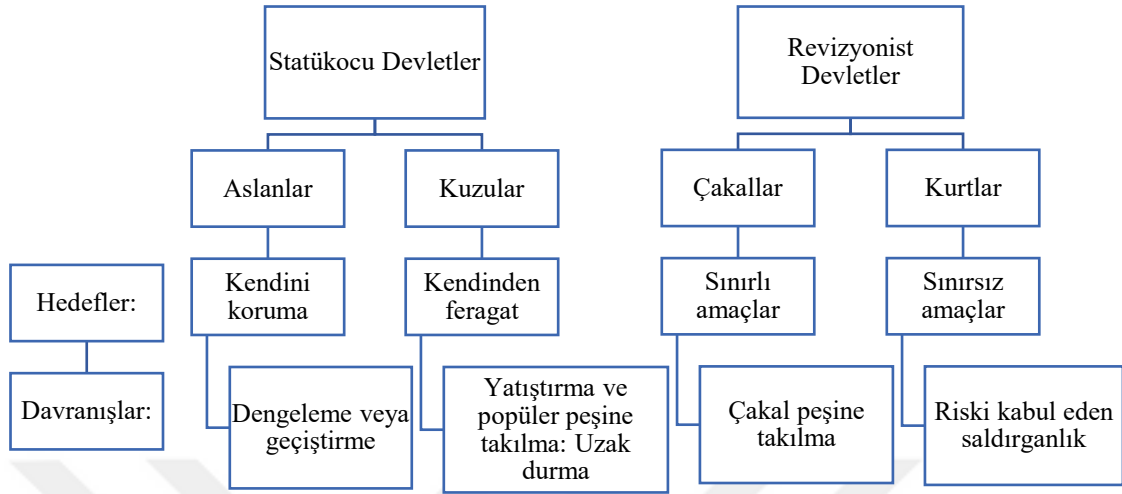
Schweller'a göre revizyonist devlet bazen statükocu bir devletten daha güçlü olabilir. Ancak karşısına bir muhalif grubun çıkmasından korkarak, hedefleri sınırlı revizyonistlere yersiz menfaatler sunacak ve onların muhalefete katılmalarını engelleyecektir. Bu durumda "çakallar" başkalarının saldırganlığından yararlanmak için peşine takılma (bandwagoning) stratejisi izleyeceklerdir.

Kümelenme peşine takılma (Piling on Bandwagoning) ise bir savaşın sonucu tahmin edilebilir olduğunda genellikle tercih edilen bir stratejidir. Bu stratejiye göre, devletler ganimeti paylaşmak için galiplerle ittifaklar kurarlar. Schweller'a göre söz konusu stratejiyi tercih eden devletler ister güvenlik isterse çıkar kaygısı sebebiyle kazanan tarafta yer alır.

Popüler peşine takılma (Wave of the Future Bandwagoning) ise sistem içerisindeki güçlü bir devletin geleceği şekillendireceği düşüncesiyle diğer devletlerin ittifakı demektir. Schweller'a göre bu strateji Soğuk Savaş sırasında sıklıkla kullanılmıştır.

Son olarak, Domino Etkisi (Domino Effect) ise dış baskıya dayalı peşine takılma (bandwagoning) olarak tanımlanmaktadır. Yine Soğuk Savaş döneminde sıklıkla kullanılan bu stratejiyle blok lideri ülkeler, blok üyelerini olası bir kargaşaya karşı koruyup baskı altına alarak konumlarını değiştirmelerine engel olmaktadır. Bu bağlamda ABD'nin Soğuk Savaş döneminde temel stratejilerinden birisi de SSCB'nin etrafındaki küçük devletleri nüfuzu altına alarak çevreleme politikası gütmesiydi. Dönemin ABD Başkanı Eisenhower tarafından Vietnam'la ilgili bir basın toplantısı sırasında ortaya atılan bu strateji "Domino Teorisi" (domino theory) olarak adlandırılmaktadır. Bu teoriye göre Kore ve Vietnam Savaşları, ABD ve SSCB arasındaki güç rekabetinin doğrudan yansımalarıdır. Bu yaklaşıma göre ABD'nin peşine takılan ülkelere birinin karşı bloğa geçmesi halinde bunun bir domino etkisi (domino effect) oluşturarak ABD'nin peşine takılmış diğer küçük devletlerin de SSCB'nin peşine takılıp etkisi altına geçebileceği sonucu varsayılmaktadır (Snyder, 1991: 4-16).

Tablo 5: Devlet Çıkarı = (Revizyon Değeri) – (Statüko Değeri)

Kaynak: Schweller, 1994: 100.

Randall Schweller, peşine takılma (bandwagoning) stratejisinin zayıf ve güç yoksunu devletler tarafından uygulandığını kabul etmektedir. Uluslararası sistemdeki bütün aktörlerin rol ve davranışlarının açıklanması gerektiğini düşünerek sistemdeki aktörleri bazı hayvanlara benzetip örneklendirmelerle açıklamıştır. Schweller'e göre sistemde aslan modeli, kuzu modeli, kurt modeli ve çakal modeli olmak üzere dört çeşit aktör bulunur (Schweller, 1994: 93).

1.3.2.1 Aslan Modeli Davranan Devlet

Aslan modeli davranan devlet, sistemde var olan düzenden yararlanan ve düzeni olduğu gibi sürdürmek için politikalar izleyen statükocu bir devlet modelidir. Bu bağlamda aslan modeli davranan devletler mevcut durumu muhafaza etmek ve sürdürmek adına elindeki tüm imkân ve araçları seferber eder.

Aslanların ormanın kralı olması gibi mevcut düzeni oluşturmuş büyük aktörler de uluslararası sistemi yönetir. Bu aktörler statükodan oldukça fazla faydalanmaları nedeniyle statükonun korunmasında herkesten daha fazla çıkarları vardır. Büyük aktörler güçlü revizyonist devletleri aslanların kurtları korkutması gibi, caydırıcı hamleler yapmalı veya bu durumda başarısız olunursa, onları yenmek için savaşmalıdır. Bu rolü öncelikle kazanç beklentisiyle değil daha çok kendilerini ve sistemdeki yerlerini korumak için üstlenirler (Schweller, 1994: 101).

1.3.2.2 Kurt Modeli Davranan Devlet

Kurt modeli davranan devlet ise uluslararası sistemde var olan statükodan rahatsız olan ve revizyonist yaklaşımlarda bulunan güçlü yırtıcı devlet tipidir. Uluslararası sistemde aslan modeli davranan devletin tam karşısında yer alır. Bu nedenle o tip devletlere karşı tehdit olarak algılanır.

Tarihi kayıtlar, güçlerini en üst düzeye çıkarmaya veya önemli ölçüde artırmaya çalışan ve yalnızca varlıklarını sürdürmek için değil, iyileştirmek için kendilerini ve sistemdeki pozisyonlarını riske atan devletlerin örnekleriyle doludur. Büyük İskender, yedinci ve sekizinci yüzyıllarda Araplar, Napolyon, Hitler hepsi evrensel bir imparatorluk için yok olma pahasına mücadele etmişlerdir (Schweller, 1994: 104).

1.3.2.3 Çakal Modeli Davranan Devlet

Çakal modeli davranan devlet ise uluslararası sistemde var olan statükodan rahatsız olan ve risk almaktan çekinmeyen ancak yeteri kadar güce sahip olmayan devlettir. Dolayısıyla çakal modeli davranan devlet de uluslararası sistemde statükoyu koruyan ve kollayan aslan modeli davranan devlete karşı kurt modeli davranan devletin yanında hareket ederek fırsat bulmaya, onları değerlendirmeye çalışır. Burada çakal modeli davranan devlet kurt modeli davranan devleti takip ederek peşine takılma (bandwagoning) stratejisi uygulayan konumunda yer alır.

Çakal modeli davranan devlet; peşine takılma (bandwagoning) stratejisi uygulayarak, bir savaşın sonu yaklaştığında ve kimin kazanacağı açık olduğunda, kazanan tarafın savaşa girip ganimetlerden pay alacağı durum netleştiğinde, ganimetten geriye kalanların üzerine çulllanır (Schweller, 1994: 95). Yunanistan'ın I. Dünya Savaşı'na karışma maceraları bu duruma bir örnektir. I. Dünya Savaşı'nda büyük devletler arasında yaşanan iç anlaşmazlıklar nedeniyle uzun bir aradan sonra Yunanistan; savaşın durumu netlik kazanmaya başlayınca 26 Haziran 1917'de İtilaf Devletleri'nin yanında savaşa girmiştir. 1917 yılında başlayan İngiltere ve Fransa'nın vaadi neticesinde, 1919 yılında İzmir ve çevresini işgal etmiştir. Yunanistan böylece savaşın olumsuzluklarını asgari düzeyde yaşamış ancak savaşın sonunda ganimetten (!) payını da almıştır (Armaoğlu, 2002: 75).

1.3.2.4 Kuzu Modeli Davranan Devlet

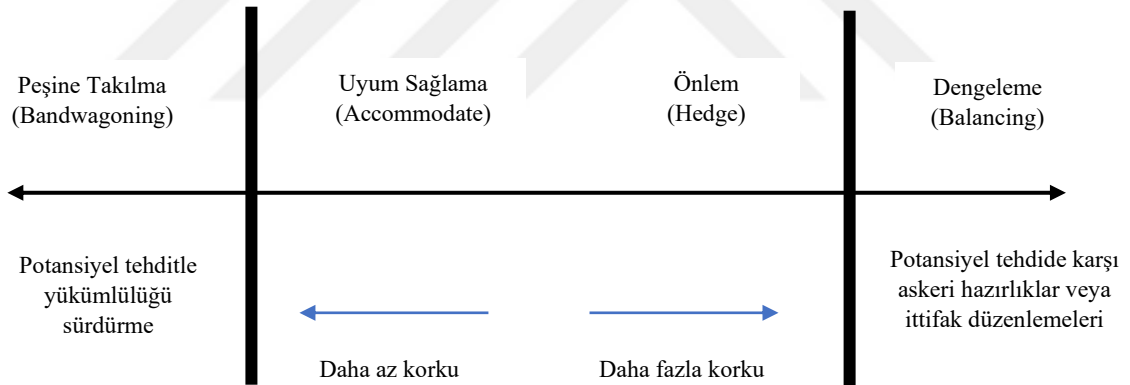
Kuzu modeli davranan devlet ise tıpkı aslan modeli davranan devlet gibi uluslararası sistemde mevcut statükonun devam etmesini isteyen ancak yeteri kadar güç elde

edemediği için var olan statükoyu destekleyen aslan modeli davranan devlete tabi olan peşine takılan devlettir. Kuzu modeli davranan devletler uluslararası sistemde peşine takılma (bandwagoning) stratejisi uygularken aslan modeli davranan devletlerin yanında yer almayı tercih eder. Onların gücüne sığınarak çıkarlarını koruyacağını, değerlerini ve menfaatlerini savunarak genişletmeyi hedefler. Böylece hem statüko karşıtı kurt modeli davranan devletlerin hem de diğer aslan modeli davranan devletlerin tehditlerine karşı kendini güven altına almış olur.

Yırtıcıların ve avların olduğu bir dünyada, kuzu modeli davranan bu devletler avdır. Kuzular, görece daha az yeteneğe sahip olmaları nedeniyle seçkinleri ve kurumları etnik, siyasi, sınıfsal, dini çizgilere göre bölünebilirler. Devletin ideolojisi popüler kültürle çatışabilir ve büyük aktörler tarafından da baskıya maruz kalabilir.

Kuzu modeli davranan devletlere örnek olarak 1930’larda Çekoslovakya, Romanya, Avusturya, Yugoslavya ve Fransa söylenebilir (Schweller, 1994: 104).

Tablo 6: Stratejilerin Modeli

Kaynak: Kang, 2009: 8

Dengeleme (balancing) veya peşine takılma (bandwagoning) stratejilerine ek olarak devletler, kendinden daha güçlü devletlere yönelik stratejilerini oluştururken birçok strateji seçeneğine sahiptir. Buna yönelik olarak dengeleme (balancing) ve peşine takılma (bandwagoning) stratejileri devletlerin benimseyebileceği iki uç stratejiyi temsil etmektedir. Bu iki uç strateji arasında ise anlaşma (engagement), uyum sağlama (accommodate), saklanma (hiding), önlem (hedging) gibi stratejiler uygulanabilir. Önlem (hedge) ve uyum sağlama (accommodate), dengeleme (balancing) ve peşine

takılma (bandwagoning) stratejileri arasında yer alan iki davranış stratejisidir. Dengeleme (balancing) stratejisini uygulamayan ama hâlâ kuşku ve korku halinde olan devletler, önlem (hedge) stratejini tercih edebilirken, az korkan fakat peşine takılma (bandwagoning) istemeyen devletlerin uyum sağlama (accommodate) stratejisini tercih edebilecekleri belirtilmektedir (Kang, 2007: 53).

Tablo 7: Stratejik Davranışlara Etkisi

Devletlerin kendilerinden daha büyük güçlere karşı uyguladıkları davranış stratejilerini nasıl belirleyeceğini gösteren Tablo 7'yi değerlendirdiğimizde küçük devletlerin kendisinden daha büyük bir devleti dost olarak algılaması halinde peşine takılma (bandwagoning) stratejilerini benimsediği görülmektedir. Kendisinden daha güçlü devleti rakip olarak algılaması halinde ise önlem (hedge) veya uyum sağlama (accommodate) stratejilerini benimsemektedir. Kendisinden daha büyük bir devleti düşman olarak algılaması halinde ise dengeleme (balancing) stratejilerini uygulamaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

1960-1980 ARASI DÖNEMDE TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ

2.1. 1960'LI YILLARA KADAR TÜRK-ABD İLİŞKİLERİNİN KISA TARİHÇESİ

ABD ile Türkiye arasındaki ilişkilerin başlangıcı 18. yüzyılın sonu 19. yüzyılın ilk yılları olarak kabul edilmektedir. Bu ilişkilerin temeli ekonomik kaygı ve ABD'nin yeni pazarlar elde etme konusundaki çıkarlarına ve ticareti geliştirme çabalarına dayanmaktadır.

ABD dış politikası I. Dünya Savaşına kadar "Monroe Doktrini" ve "Açık Kapı ilkesi" kapsamında şekillenmiştir. Monroe Doktrini tüm Avrupa ülkeleriyle eşit mesafede olmayı ve o devletlerin içişlerine müdahale etmeyip kendi güvenliği için tarafsız kalmayı ilke edinirken Açık Kapı ilkesi ise ekonomik bakımdan geri kalmış sömürge devletini yalnız bir sömürgeci devlet değil, diğer sömürgeci devletlerin de eşit haklarla sömürebilmesi gerekliliğini vurgulamaktadır. ABD, özellikle Türkiye ile ilişkilerinde "açık kapı" ilkesini uygulamış ve bu bağlamda misyonerlik faaliyetlerini de sürdürmüştür (Kurban-Derman, 2015: 31).

II. Dünya Savaşı sırasında ABD ve SSCB Almanlara karşı aynı cephede savaşmıştır. Ancak savaş sırasında ortaya çıkan ve savaş bittikten sonra da derinleşmeye devam eden siyasi sistemleri ve ideolojilerinde temel farklılıklar oluşmuştur. ABD kapitalist ve demokrasi önceleyen bir sistemi varken SSCB ise komünist bir devlet yapısına sahiptir. Böylece ABD, SSCB'yi bir tehdit olarak görmeye başlamıştır. Nitekim Harry Truman 1947'de yaptığı ulusa sesleniş programında Truman Doktrini'ni ilan etmiştir. Doktrinde ABD, Sovyet yayılcılığı veya yerel komünist hareketler tarafından tehdit edilen ülkelere siyasi, askeri ve ekonomik yardım sağlayacağını belirtmiştir. Bu farklılıklar, iki ülke arasında 1940'ların sonlarından 1991'de SSCB'nin dağılmasına kadar süren ve Soğuk Savaş olarak bilinen bir dizi çatışmaya yol açmıştır. Bu durum uluslararası sistemde köklü değişikliklere sebebiyet vermiştir.

Soğuk Savaş sırasında iki taraf, her biri kendi ideolojisini yaymaya ve diğer ülkelerle ittifaklar kurmaya çalışırken, nüfuz ve güç için küresel bir rekabete girmiştir. İki taraf arasındaki gerilim genellikle vekâlet savaşlarına, ekonomik rekabete ve silahlanma yarışına neden olmuştur.

Soğuk Savaş dönemi olarak isimlendirilen 1945-1991 yılları arası dönem; 1945-1965 yılları arasındaki dönemi “*sıkı iki kutuplu sistem*”, 1965-1980 yılları arasındaki dönemi “*gevşek iki kutuplu sistem*” ve 1980-1991 yılları arasındaki dönemi “*sıkı iki kutuplu sistem*” olmak üzere üç alt döneme ayrılmıştır. Uluslararası sistemin “*gevşek iki kutuplu sistem*”i yaşadığı 1965-1980 yıllarında ise Türkiye’nin dış politikalarının meydana gelmesinde içsel faktörlerin de önemli ölçüde belirleyici olduğu görülmektedir (Sönmezoglu, 2019). Bu çerçevede Soğuk Savaş döneminde Türk dış politikası; Batıyla bütünleşme ve özellikle ABD’nin ekonomik ve askeri desteğini almak, NATO üyeliği ve Yunanistan ve Kıbrıs konusunda ülke çıkarlarının korunması, Sovyet tehdidinin etkisiz hale getirilmesi mevzularında şekillenmiştir (Makovsky ve Sayarı, 2002: 1).

Devletler bağımsız hareket etmek istemektedir. Ancak devletlerin bağımsızlıkları çıkarlarına uygun bir şekilde yapmaya çalıştığı anlaşmalarla ve iç ve dış dinamiklerle sınırlanmaktadır. İç dinamikleri ülke içerisindeki sınıflarla ve onların potansiyel çıkarlarıyla açıklamak mümkündür. Dış dinamikleri ise devletlerin komşuları, uluslararası sistemin işleyişi, büyük devletler ve uluslararası kuruluşlarla açıklamak mümkündür.

Devletler güç durumlarına göre dış dinamiklerin çıkarları göz önünde bulundurduğumuzda bağımlı olabilmektedir. Yeterince güçlü olmayan devletler bu söz konusu dış dinamiklerle çatışması halinde yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır. Devletlerin zaman zaman bağımsız hareket ettiği dönemler olmaktadır. Bu dönemlere görece özerklik denilmektedir. Görece özerklik döneminde özellikle büyük güçler arasında sağlanan güç dengesi nedeniyle küçük devletler uluslararası sistemde rahat hareket etme imkânına sahip olmaktadır. Çünkü kendisini sınırlayan bu gibi dış dinamik unsurları çeşitli nedenlerle kendisine müdahale edememektedir.

Türkiye’nin 1923-1945 ve 1960-1980 yılları arasında görece özerklik yaşadığı görülmektedir. Çünkü SSCB’nin ortaya çıkması, Almanya ve İtalya’da büyüyen Faşizm ve Nazizm ve Japon militarizminin yükselişi nedeniyle ABD ve Batı Avrupa gibi büyük güçler yönünü bu devletlere kaydırmıştır. Bu nedenle uluslararası sistemde Türkiye için

bir görelî özerklik oluşmuştur. II. Dünya Savaşı'nda Müttefik ve Mihver devletler Türkiye'yi kendi tarafına çekmek istemişlerse de Türkiye tarafsızlığını sağlamaya çalışmış ve görelî özerkliğini korumuştur. 1960-1980 yılları arasında SSCB'nin güçlenmesi ve ABD'nin yaşadığı bir takım güç kayıplarıyla uluslararası sistemde güç dengesi oluşmuştur. Türkiye bu sayede görelî özerklik sahibi olmuştur (Oran, 2003: 262-268).

Uluslararası sistemdeki değişimlere baktığımızda I. Dünya Savaşı sonrasında önemli bir dizi değişimler oluşmaya başlamıştır. Savaş esnasında bozulan uluslararası düzenin yeniden oluşturulması ve devamlılığının sağlanması amacıyla galip devletler tarafından Milletler Cemiyeti (MC) kurulmuştur. Ancak savaşta mağlup olan devletler üye olarak kabul edilmemişlerdir. Almanya ve Rusya¹ gibi devletler bu yeni düzende sistemin dışına itilmeye çalışılmıştır. Daha sonra mağlup olan devletler de cemiyete üye olmuşlardır. Türkiye'nin üyeliği gecikmiştir. Bunun nedeni ise MC'nin Musul Meselesi'ndeki taraflı davranışı büyük oranda etkili olmuştur. Türkiye MC'ye üye olmadığı dönemlerde de cemiyetteki toplantıları, kararları yakından takip etmiştir. Türkiye hem üye olmadığı dönemde hem de üye olduktan sonra uluslararası sorunlarını MC aracılığıyla çözmeye çalışmıştır.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da otoriter ve baskıcı rejimler kurulmuştur. Özellikle I. Dünya Savaşı sonrasında yapılan anlaşmalar, Avrupa'da yüksek düzeyde enflasyon, işsizlik ve ekonomik bunalım dâhil olmak üzere önemli ekonomik istikrarsızlığa yol açmıştır. Birçok Avrupa devletinde bir dizi zayıf hükümet ve aşırılık yanlısı, ideolojik aşırılığa sahip milliyetçi siyasi hareketlerde artışla birlikte bir siyasi istikrarsızlık dönemi görülmüştür. Bu durumlar otoriter liderlere iktidarı ele geçirme ve otoriter rejimler kurma fırsatı sağlamıştır. Türkiye'nin Orta Doğu'daki komşu devletleri bu güçlerin kontrolü altındaydı. Bu nedenle Türkiye öncelikli olarak sınır güvenliğini sağlamayı, Lozan'dan kalan sorunları çözmeyi, bağımsızlığını koruyarak istikrarı ve statükoyu sürdürmeyi amaçlamıştır. Bu dönemde Türkiye'nin aktif bir dış politika izlediği görülmektedir. Hatta Türkiye'nin MC içindeki faaliyetleri sırasında "*eskinin hasta adamı Avrupa'nın hastalıklarını tedavi ediyor*" ifadeleri basında çıkmıştır (Zade, 1934: 2).

¹ Rusya I. Dünya Savaşı'nda siyasi çalkantı ve ekonomik çöküş dönemine girmiştir. 1917'de Rus Devrimi, Çarlık monarşisini devirerek Vladimir Lenin liderliğindeki Bolşevikler tarafından komünist bir hükümet kurulmuştur. Yeni komünist hükümet, iç savaş, ekonomik çöküş ve dış müdahale gibi önemli zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. 1922'de, Lenin liderliğinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin kuruluşu ilan edilmiştir.

Türk dış politikasının değişmez ilke ve uygulamalarının birincisi statükoculuk, uluslararası dengeleri gözeten bir anlayış, uluslararası hukuka uygun davranma ve savaş ve şiddet kullanımından sakınmadır (Doğan, 2019: 139). Türkiye bu prensipler bağlamında cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze birçok dış politika sorununu çözmeye çalışmıştır. Ayrıca uluslararası anlaşmalara bağlı kalarak uluslararası örgütlerle uyumlu bir şekilde hareket etmiştir. Bu ilke ışığında II. Dünya Savaşı'nda Türkiye, savaş ve çatışmadan uzak durmuştur.

Türkiye-ABD ilişkilerinin yoğunlaştığı Soğuk Savaş döneminde Türk dış politikası realist bir davranış ortaya koymuştur. II. Dünya Savaşı sonunda SSCB, Türkiye'den Boğazlarda üs, Kars ve Ardahan'ın kendine verilmesini talep etmiştir (Oran, 2009: 502). Bu tehditkâr istekler karşısında Türk dış politikası karar alıcıları, bu yeni uluslararası sistemde “tarafsızlık” ya da “yalnızcılık” gibi politik davranışların artık geçerli olmayacağını anlamışlardı. Bu nedenle SSCB tehdidine yönelik alternatif bir diğer güç olan ABD ile ilişkilerinin geliştirilmesinin yolları aranmaya başlanmıştır. Böylece Soğuk Savaş döneminde Türkiye-ABD arasındaki ilişkinin boyutunu güvenlik kaygıları oluşturmuştur. Yeni kurulmuş bir devlet olan Türkiye'nin, 1929 Büyük Ekonomik Buhranı ve II. Dünya Savaşı nedeniyle askeri ve ekonomik yardımlara ihtiyaç duyması ABD ile güvenlik merkezli başlatılan ilişkilerde bir süreklilik olmasına zemin hazırlamıştır (Sander, 1979: 72).

Yukarıda da bahsettiğimiz üzere SSCB'nin II. Dünya Savaşı başında hissettirdiği Türkiye'ye yönelik emperyalist politikaları, savaş sonunda Türkiye için ciddi tehdit oluşturan bir boyut kazanmasıyla beraber Türkiye ABD'nin desteğini alma çabası içine girmiştir. O dönem iktidarda bulunan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) hükümeti ilk resmi NATO başvurusunu yapmış fakat ABD tarafından reddedilmiştir. 14 Mayıs 1950'de iktidara gelen Demokrat Parti'nin (DP) seçim beyannamesinde dış politikasının odak noktasını *“Müttefiklerimizle ve büyük dostumuz Birleşik Amerika ile siyasi ve iktisadi münasebetlerimizi, samimiyet ve anlayış havası içinde her gün daha kuvvetlendirmek en büyük emelimizdir”* ifadesinden de anlaşılacağı üzere NATO üyeliği oluşturmuştur (D.P. nin Seçim Beyannamesi, 1950: 4).

26 Haziran 1950'de başlayan Kore Savaşı'ndan bir gün sonra BM Güvenlik Konseyi toplanmıştır. Toplantıda BM üyesi ülkelerin Güney Kore'ye askeri destek yapmaları noktasında çağrıda bulunulmuştur. Türkiye'de yeni iktidar olan Menderes hükümeti Güney Kore'ye yardım çağrısını, Türkiye'nin NATO üyeliğine girebilmesi için bir fırsat

olarak değerlendirmiştir. Hükümet Kore'ye asker göndereceğini bildirmiştir. Bu süreç sonunda Türkiye NATO'ya girmiş ve ABD'nin desteği sağlanmıştır. Türkiye SSCB tehlikesine karşı kendisini NATO güvenlik çemberi içine almış olsa da dış politikada büyük ölçüde ABD merkezli politikaların uygulayıcısı konumuna gelmiştir. Ayrıca SSCB'yi coğrafi, tarihsel, demografik, askeri birçok açıdan çevrelemesi Orta Doğu'da güvenlik açısından ABD için önemli olmuştur (Sönmezoğlu, 1995: 31-32).

ABD ile ilişkiler, Türk dış politikası açısından her zaman büyük önem taşımıştır. Öte yandan, ABD de Türkiye'ye yönelik politikalarında askeri gücü, stratejik konumu, ekonomik kapasitesi bağlamında Türkiye'yi her zaman dinamik, etkili bir ülke ve kaybedilmemesi gereken bir müttefik olarak görmüştür. Soğuk Savaş döneminde ABD nazarında Türkiye'nin önemi, olumlu olarak artış göstermiştir. Türkiye'nin coğrafi konumu, ABD'nin küresel çıkarlarını büyük ölçüde etkilemiştir. Özellikle SSCB ile en uzun sınıra sahip NATO ülkesi olması nedeniyle ABD'nin gözünde o dönemde sorunlar yaşadığı Yunanistan'dan daha fazla stratejik öneme sahip olmuştur.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD, SSCB'nin artan etkisini sınırlamak ve Orta Doğu'ya yayılmasını önlemek için Türkiye'ye ihtiyaç duymuştur. Bunu gerçekleştirmek için ABD, SSCB'nin yayılcı eğilimlerinin durdurulması gerektiğini ileri süren “çevreleme politikası (containment policy)” uygulamıştır. Bu politika, 1946'da Amerikalı diplomat George S. Kennan tarafından Moskova'dan Washington'a gönderilen bir mesaj olan “Uzun Telgraf”² belirtilmiştir (Report to Congress B125085, 1974: 5).

Türkiye, stratejik öneme sahip bir bölgede olması nedeniyle ABD'nin pragmatik emeller beslemesine yol açmıştır. Bu nedenle Türkiye dış politikada daha dikkatli davranışlar sergilemeye mecbur hale gelmiştir. Türkiye varlığını devam ettirme kaygısına ek olarak politik kararları öncesinde ABD'yi de göz önünde bulundurma gerekliliğini hissetmiş; öte yandan, güvenlik ve dış politika konularında bu nedenle kimi zaman kendisini kısıtlanmış hissetmiştir. ABD'nin Türkiye'deki askeri üsleri rahatlıkla kullanması buna örnek olarak verilebilir. Ayrıca NATO'nun faaliyetlerinin arttırılması için Türkiye her daim destek olmuştur. ABD'nin yaptığı yardımların devamlılığı ve her yönüyle desteğini kaybetmemek için Türkiye, ABD'ye karşı hoşgörölü tutumunu devam ettirmiştir. Sonuç olarak Türkiye, ABD ile ilişkilerini çıkarların korunması

² Uzun Telgraf'ın içeriği için bakınız: <https://nsarchive2.gwu.edu/coldwar/documents/episode-1/kennan.htm>. Erişim tarihi: 20.08.2022.

temelinde yürütmeyi ve bunu çok yönlü bir dış politika anlayışına dayandırmayı seçmiştir.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin benimsemiş olduğu üç temel strateji Türkiye tarafından da aynı şekilde dikkate alınmıştır. Bu stratejiler savaş sonrası düzenin korunması konusunda ortak görüş, SSCB'nin yayılmacılığına karşı güçlü bir savunma oluşturma ve komünizme karşı savaştır (Sander, 2006: 110-116).

Truman Doktrini ve Marshall Yardımları Türkiye-ABD ilişkilerinin gelişiminde dönüm noktalarıdır (Bostanoğlu, 2008: 361). Zaman içerisinde baktığımızda Türk dış politikasının, Avrupa ya da diğer bölgelerle kıyaslandığında ABD'ye dayandığı gözlemlenmiştir.

ABD Başkanı Harry Truman tarafından SSCB'den gelen tehdide karşı koymak için hazırlanan bir plan olan Truman Doktrini, ABD'nin uluslararası politikasının değiştiğini ve bu yeni politikanın yol gösterici ilkesinin anti-Sovyetizm olduğunu ilan etmiştir. Bu doktrin ile ABD, komünizm tehdidi altındaki ülkelere mali ve askeri yardım sağlama sözü vermiştir. 12 Mart 1947'de açıklanan Truman Doktrini ile başlayan askeri ve ekonomik yardımın amacı, ABD'nin bölgede (Orta Doğu) konumunu güçlendirmektir. Bunun için bölgenin sahip olduğu doğal zenginliklerin, stratejik noktaların ve ulaşım yollarının SSCB'nin eline geçmesini önleyerek bu politika yoluyla Sovyet Bloku'nun yayılmasının engellenmesi amaçlanmıştır. Herhangi bir Sovyet saldırısını savuşturmak için söz konusu bölgenin bir üs olarak kullanılması gerekiyordu. Bu nedenle ABD'nin Orta Doğu'daki bütün devletler için ekonomik ve askeri etkilerinin yanında, her ihtimale karşı bölgede güvenebileceği devletler olmalıdır (Kalyon, 2010: 16).

Türkiye-ABD arasındaki ilişkiler, Türkiye'nin NATO'ya katılımıyla kurumsal bir boyut kazanmıştır. Böylece SSCB tehdidine karşı askeri anlamda bir güvenceye kavuşmuştur. Soğuk Savaş döneminde Türkiye'ye verilen ana rol, NATO'nun güneydoğu kanadını korumakla birlikte, Türkiye'nin gelişmekte olan kapsamlı bir güvenlik topluluğuna katılımı, yalnızca SSCB'nin oluşturduğu tehdide ilişkin ortak bir algının sonucu değil, aynı zamanda Türkiye'nin bir uluslararası düzene kabul edildiğinin bir göstergesi olmuştur. 1950'lerin başları, eski güç dengelerinin ortadan kalktığı ve yükselen dünya güçlerinin yeni gündemlerle ortaya çıktığı bir geçiş dönemi olduğu kadar bir vizyon dönemi olmuştur. Bu vizyon, uluslararası kurumların gücünü ve içerdikleri norm ve değerleri incelemektedir. Bunun için ana strateji, Avrupa'yı restore etmek ve bu yeni

dünya düzeninin arkasındaki fikirlere karşı çıkan SSCB'yi kontrol altına almaktı. Bu açıdan NATO bir güvenlik topluluğu olmanın ötesindedir ve Türkiye'nin örgüte üyeliği güvenlik kaygılarının ötesinde bir anlam ifade etmektedir (Aybet, 2012: 19-36).

ABD'nin Orta Doğu'daki çıkarları o dönemde iktidarda olan Menderes hükümeti tarafından Türkiye'nin güvenlik çıkarlarıyla eş tutulmaya başlanmıştır. Bu husus, 27 Mayıs 1960'ta askeri darbe ile Menderes Hükümeti'nin iktidardan düşürülmesine kadar geçen zamanda alınan tüm kararlarda görülmüştür.

ABD'nin Orta Doğu'ya yönelik çıkarları ve politikaları, Türkiye'nin dış politikasına ve güvenlik stratejisine doğrudan yansımıştır. Bu açıdan Orta Doğu, hem Türk-Amerikan ilişkilerini geliştiren hem de iki ülke arasındaki ilişkileri aynı hızla yok eden bir bölge olarak görünmektedir.

Soğuk Savaş döneminde devletlerin Orta Doğu'da gerçekleşen bütün politikalarında önemli husus ABD-SSCB arasındaki çıkar çatışmasının bu bölgeye kayması sonucunda Türkiye gibi söz konusu devletlerin çıkarlarına ulaşmak için ABD veya SSCB'ye bağlı politikalarda yer almak zorunda kalmalarıdır. Bu nedenle Türkiye özellikle Orta Doğu'da bağımsız politikalar sergileyememiştir. Dolayısıyla Türkiye'nin Orta Doğu'daki çıkarları ABD ve Batı lehine oluşmak zorunda kalmıştır (Haris, 2002: 263).

ABD SSCB'nin yayılmacılığını önlemede Türkiye'yi kalkan olarak görmüştür. Menderes Hükümeti dış politika kararlarında, bilinçli olarak Batı bloğunun aktif bir üyesi rolünü benimsemiştir. Nitekim bu dönemde (1950-1960) Türkiye ABD ve Batı bloğunun gözünde komünist olmayan bu bölgede anahtar görevi görmüştür. Başbakan Adnan Menderes ve hükümetinin en önemli dış politika hedeflerinden biri, SSCB'nin Orta Doğu'daki siyasi oluşumun belirleyicisi olmasını engellemektir. Böylece Türkiye ve SSCB Orta Doğu'da rakip haline gelmiştir.

Türkiye CHP iktidarı döneminde, 1948'de kurulan İsrail Devleti'ni tanıyan ilk devletlerden birisi olmuştur. Bu durum Arap devletlerinin tepkisini çekmiştir. DP iktidarı döneminde ise Orta Doğu'da güven ve istikrarın tahsis edilmesi ve SSCB'nin bölgeye girmesinin engellenmesi için etkin bir pakt sistemi oluşturulması gerektiğini düşünmüştür. Bu nedenle Arap devletleri ile İsrail arasındaki anlaşmazlığın çözüme kavuşmasını istemiştir (Bağcı, 1998: 103).

ABD Dışişleri Bakanı J.F. Dulles, Orta Doğu'da diğer bölge ülkelerinin Türkiye'nin sahip olduğu askeri güce nazaran zayıf olması nedeniyle bölgedeki Türk askeri gücünün

varlığını desteklemiştir (Bağcı, 1998: 107). Türk Hükümeti buna ek olarak Orta Doğu'daki ekonomik pozisyonunu da güçlendirmek istemiştir. Böylece Türkiye, İran, Irak, Pakistan ve Birleşik Krallık arasında, SSCB'nin Orta Doğu'daki etkisini önlemeye ve kırmaya yönelik olarak, güvenlik ve savunma örgütü Bağdat Paktı kurulmuştur. SSCB Dışişleri Bakanlığı 16 Nisan 1955'te bir bildiri yayınlayarak, Orta Doğu'da bazı Batılı Devletler tarafından askeri gruplaşmalar yaratıldığını öne sürerek bu durumu kınadığını belirtmiştir. SSCB bölge devletleri üzerinde baskı ortamı kurulduğunu öne sürmüştür. Bağdat Paktı'nın kurulmasıyla birlikte Sovyetler Birliği, Orta Doğu'da daha aktif bir politika izlemeye karar vermiştir.

Türk dış politikası 1950'li yıllarda Sovyet yayılcılığını önlemek, Batı ile askeri-ekonomik işbirliği ve Kıbrıs Meselesi olmak üzere bu üç prensibe dayanmaktadır. SSCB, 1950'ler öncesinde Türkiye ile yakınlaşma girişimleri göstermiştir. SSCB'nin Stalin dönemindeki düşmanlığının sona erdiği ve yakınlaşmanın başlatıldığı ilk ülke Türkiye olmuştur. SSCB'nin toprak ve üs isteklerinden (Frus, 1945: 1381-1382) vazgeçmesine rağmen, Soğuk Savaş sırasında şekillenen Türkiye'nin Sovyet karşıtı tavrı değişmemiştir³.

Eisenhower Doktrini, ABD tarafından 1947'de komünist yayılma tehdidi altındaki ülkelere askeri ve ekonomik yardım sağlamak için kabul edilen Truman Doktrini'nin bir uzantısı olarak görülmüştür. Doktrin 1953'ten itibaren sekiz yıl boyunca ABD Başkanı olarak görev yapan Dwight Eisenhower tarafından 5 Ocak 1957'de Kongre'ye gönderilen bir yetki talebidir. Bu doktrine göre, Orta Doğu'daki bir ülke Batı bloğunun parçası olmasa bile, o ülke komünizme karşı mücadelede herhangi bir şekilde tehdit ediliyorsa, ABD'den silah ve askeri yardım alabilmelidir.

Eisenhower Doktrininin temel amaçları SSCB ile Suriye arasındaki askeri ve ideolojik yakınlaşmayı önlemek, ABD'nin bölgedeki ekonomik ve güvenlik politikalarına

³ 7 Haziran 1945 tarihinde SSCB Dışişleri Bakanı Vyacheslav Mikhaylovich Molotov, Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'e 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşmasının yenilemeyeceğini ve SSCB ve Türkiye arasında yeni bir antlaşma yapılabilmesi için tekliflerini bildirdi. Molotov'un Sarper'e ilettiği şartlar:

1. 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması'nın çizdiği Türk-Sovyet sınırının değiştirilip Kars ve Ardahan'ın SSCB'ye verilmesi.

2. Boğazların savunmasında SSCB'nin de ortak olması. Bunun için Boğazlarda SSCB'ye deniz ve kara üslerinin verilmesi.

3. Montreux Sözleşmesi'nin belirlemiş olduğu Boğazlar rejiminin değiştirilmesi. Bunun yerine Türkiye ve SSCB arasında yeni bir ikili antlaşmanın imzalanmasıydı (Ertem, 2010: 266).

Bu koşullar açıkça kabul edilemez niteliklere sahip olup, Türkiye'nin bağımsızlığını ve egemenliğini ihlal etmektedir.

yönelik çıkarlarını takip etmek, SSCB'nin büyük güç olarak bölgede yer alması nedeniyle Orta Doğu'da askeri güç dengesi oluşturmaktır.

Menderes Hükümeti için Eisenhower Doktrini, 1947 yılında Truman Doktrininin açıklanmasıyla özellikle Türkiye kanalında başlayan askeri ve ekonomik yardımın, Türkiye dâhil olmak üzere diğer Orta Doğu ülkelerini de içine alıp ilerlemesi anlamına gelmiştir. Ülkedeki ekonomik soruna çözüm olabileceğini düşünen ve popülaritesini de arttırmayı hedefleyen Menderes bu doktrini desteklemiştir. Ayrıca o dönem Muhalefet Partisi konumundaki CHP de hükümet gibi Eisenhower Doktrinini desteklemiştir. Menderes Hükümeti Doktrini desteklemekle beraber aynı zamanda bölgede söz konusu Doktrini uygulamaya hazır olduğunu ifade etmiştir (Bağcı, 1998: 123).

Türkiye, bölgedeki etkinliğini artırmaya ve SSCB ve Uluslararası Komünizm tehditlerine karşı bölge ülkeleri ile ittifaklar kurmaya çalışmıştır. Bu gaye ile Bağdat Paktı kurulmuş Orta Doğu'da aktif politika izlenmeye başlanmıştır. Türkiye bölge ülkeleriyle ilişkileri güçlendirmeye yönelik çalışmalar yapsa da Soğuk Savaş nedeniyle başarılı olamamıştır. Soğuk Savaş'ın bölgeye etkisiyle bölgede ABD-SSCB hâkimiyet mücadelesi sonucunda ortaya çıkan 1957 Türkiye-Suriye Krizi, iki ülke ilişkilerinin ve daha da önemlisi büyük siyasi gelişmelerin de kırılma noktası haline gelmiştir.

Türkiye ve Suriye karşılıklı tehditler savurup sınırları boyunca askeri hareketler yapması üzerine kriz tırmanmış ve hem ABD hem de SSCB durumu yatıştırmak için müdahale etmiştir. Türkiye'nin kilit müttefiki olan ABD, Türkiye'nin konumunu destekleyerek askeri ve ekonomik yardım göndermiştir. Suriye'ye destek veren SSCB de askeri yardım göndermiştir. SSCB'nin Suriye'ye ekonomik ve askeri unsurlarla destek olması, bunun yanında Türkiye'nin hem SSCB ile hem de SSCB etkisinde olan Bulgaristan ile komşu olması Türkiye'nin komünist devletler tarafından çevrelendiğini göstermektedir. Bu nedenle Türkiye karar alıcılarında Sovyet korkusu oluşmuş ve dış politikada oluşabilecek çevrelemeyi kırma maksadıyla hareket etme ihtiyacı hissedilmiştir.

Bağdat Paktı sürecinde Irak'ta, politikalarını tümüyle Batı'ya endekslemesi ve Türkiye'nin yanında yer alması nedeniyle 14 Temmuz 1958'de General Abdülkerim Kasım liderliğinde Batı karşıtı askeri grup tarafından Başbakan Nuri Said ile Kral Faysal öldürülerek darbe yapılmıştır. Irak'ın Bağdat Paktı'ndan 24 Mart 1959 tarihinde

resmen ayrılmasıyla Bağdat Paktı CENTO'ya dönüşmüş ve Ankara Paktın yeni merkezi olmuştur (Bağcı, 1998: 133).

Irak'taki askeri darbeden sonra Pakistan, Burma ve Sudan'da askeri darbeler meydana gelmiştir. CENTO ülkeleri 1960 Nisan ayında Tahran'da ikinci defa bir araya geldiklerinde, Başbakan Menderes'in iç politik sebeplerden dolayı konferansa katılamaması nedeniyle Dışişleri Bakanı Zorlu katılmıştır. Türkiye'nin iç siyaseti Mayıs ayına geldiğimizde daha da kötüleşmiştir. Irak'taki darbenin ardından yaklaşık iki yıl sonra Türkiye tarihindeki ilk askeri darbe 27 Mayıs 1960'ta gerçekleşmiştir.

2.2. 1960-1980 ARASI ABD-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNDE GENEL EĞİLİMLER

1960-1980 arası dönem uluslararası sistemde Türkiye için görece özerklik dönemidir. Çünkü bu dönemde ABD güç kayıpları vermeye, SSCB ise güç kazanmaya başlamıştır. Böylece ABD ve SSCB arasında oluşan güç dengesi oluşmuştur. Türkiye uluslararası sistemde rahat hareket etme imkânına sahip olmuştur.

Söz konusu dönemde ABD-Türkiye ilişkilerinde gergin olaylar yaşanmıştır. SSCB tarafından Küba'ya orta menzilli nükleer başlıklı füzeler yerleştirilmiştir. 16 Ekim 1962 tarihinde ABD'nin bu olayı tespit etmesiyle Küba Krizi patlak vermiştir. İki büyük güç ilk kez nükleer savaşın eşiğine gelmiştir. Bu açıdan en önemli soğuk savaş krizlerinden biri olmuştur. ABD-Türkiye ilişkileri bağlamında bu olay iki ülke tarihinin ilk krizi olmuştur. Çünkü ABD'nin SSCB'nin bu hamlesinden önce Türkiye'ye yerleştirmiş olduğu füzeler, bu kriz esnasında Türkiye'nin iradesi yok sayılarak pazarlık konusu olmuştur. Nitekim bu kriz öncesinde Türkiye'deki ABD üs ve tesisleri ABD'nin sınırsız hareket serbestisi ve inisiyatif sağladığı alanlara dönüşmüştür. Bu sebeple ve Küba krizi ile birlikte üs ve tesislerin varlığı Türk kamuoyunda olumlu olmamış ve eleştiri konusu haline gelmiştir (Yılmaz, 1998: 279).

1964'te Kıbrıs'ta Rumların silahlanma kararı alması ile çatışmalar artmıştır. Bu nedenle Türkiye 2 Haziran'da Kıbrıs'a harekât kararı almıştır. Bunun üzerine Yunanistan ve Kıbrıs'taki Rumlarda hareketlilik artmaya başlamıştır. Bölgede çıkacak bir çatışmayı çıkarlarına aykırı bulan ABD tarafı devreye girerek Başkan Johnson tarafından imzalanan ve daha sonraları "Johnson Mektubu" olarak tarihe geçen ve sert ifadeler içeren ünlü mektup 5 Haziran 1964 tarihinde Türkiye Başbakanı İnönü'ye iletilmiştir. Böylece Türkiye-ABD ilişkilerinde Johnson Mektubu ile ilk yol ayrımı dönemi başlamıştır (Soysal, 1999: 426).

1970'li yıllara geldiğimizde Türkiye-ABD ilişkilerinin temel sorunlarından birisi Haşhaş Meselesi olmuştur. Soğuk Savaş sırasında sıcak çatışmalar ve Vietnam Savaşı'nın başlamasıyla birlikte ABD'de uyuşturucu kullanımı ve suç oranları artmıştır. Bu nedenle ABD'li bazı politikacılar söz konusu problemin kaynağının Türkiye'de yetiştirilmekte olan haşhaş olduğu iddiasında bulunmuşlardır. ABD'nin ilk baskılarında Türkiye haşhaş ekimini sınırlandırmış ve sonrasında yasaklamıştır. Kamuoyunun tepkisi nedeniyle haşhaş ekimine izin verilmesi, Türkiye-ABD ilişkilerindeki gerginliği artırmıştır. ABD, Türkiye'nin bu politikasını kendisine karşı alınmış bir karar olarak görmüştür. Bu nedenle ABD, mütekabiliyet esasına dayanarak Türkiye'ye verdiği yardımları sonlandırmak istemiştir.

1974-1976 dönemi, Türkiye ABD ilişkilerinin en gergin dönemi olmuştur. ABD'nin küresel politikalarındaki değişimiyle birlikte SSCB ile girdiği yumuşama (detant) dönemi süreci, Türkiye-ABD ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. ABD'den gelen yardımın azalması Türk ekonomisine baskı yapmaya başlamıştır (Özata, 2016: 107).

1974 yılında, Kıbrıs'ta yaşayan Türk ve Rum halkları arasında yaşanan olaylar üzerine, Kıbrıs Türklerinin uğradığı katliamları diplomatik yollardan çözemeyen Türkiye, adaya harekât düzenlemiştir.

ABD yönetimi hem Yunanistan'ın, hem de Türkiye'nin aşırı tepkilerini engellemek için bu hususta net refleksler vermektan kaçınarak yeni durumu kabullenmiştir. Diğer taraftan ise ABD, 5 Şubat 1975'te Kongre kararı ile Türkiye'ye askeri ambargo uygulamaya başlamıştır. Sonuç olarak iki devlet arasındaki bu olumsuz olaylar ikili ilişkilerde derin bir krize yol açmıştır. 1978 yılında Türkiye'nin çabaları sonucunda ABD askeri ambargoyu kaldırmıştır. Böylece Türkiye-ABD ilişkileri düzelmeye seyrine girmiştir (İnanç ve Yazıcı, 2021: 33).

2.3. ABD'NİN TÜRKİYE'DEKİ ÜS VE TESİSLERİ

ABD, Soğuk Savaş sırasında SSCB ile büyük bir çatışmayı önlemek için birçok bölgede üs ve tesisler kurmuştur. Bu üs ve tesisler, çevreleme politikasının bir parçası olarak SSCB'ye yakın bölgelerde yoğunlaşmıştır. Bu nedenle SSCB'ye komşu olan son derece stratejik bir noktada bulunan Türkiye ön plana çıkmıştır.

II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye, NATO'ya dâhil olmuş ve Batı Bloğunun SSCB'ye yönelik izlediği strateji çerçevesinde NATO'nun lideri ABD ile doğrudan birtakım

ilişkiler içerisine girmiştir. Askeri üs ve tesis oluşturulması meselesi bu ilişkiler içerisinde söz konusu olmuştur.

Türkiye ve ABD arasındaki ilişkiler her iki tarafın da çıkarlarının gereği olarak ilerleme kat etmiştir. Türkiye uluslararası sistemde yalnız kalmamak ve müttefik edinmek için ABD ile temaslarda bulunmuş ve ikili anlaşmalar yapmıştır. ABD ise Türkiye'nin stratejik konumundan fayda elde etmeye yönelik Türkiye ile ikili anlaşmalar yapmıştır. Bu bağlamda ilk anlaşma 23 Haziran 1954 tarihinde yapılan Askeri Kolaylıklar Anlaşması olmuştur (Resmî Gazete, 1954: 9833-9835). O dönem hükümet, NATO Antlaşması kapsamında yürütme anlaşması olduğu düşüncesinden hareketle TBMM'nin onayına sunmadan bu anlaşmayı yürürlüğe koymuştur. Bu anlaşma, ABD'nin Türkiye içerisinde üs ve tesislerin sağlanmasında temel alınmıştır (Sönmezoğlu, 1995: 41-42).

Askeri Kolaylıklar Anlaşması'na dayanılarak, ABD-Türkiye arasında irili ufaklı bir dizi anlaşmalar oluşturulmuştur. Bu anlaşmalar, Füze Krizi ve Kıbrıs Meselesi gibi durumların yaşanması sebebiyle Türkiye kamuoyunda genel hoşnutsuzluğa neden olmuştur. Türkiye'de muhalefet partileri, basın, Genelkurmay Başkanlığı hükümetten ABD'nin varlığına ilişkin netlik kazanmasına ve sayısı tam olarak bilinmeyen bu ikili anlaşmaların içerik ve niteliğine ilişkin bilgilendirme istemeye başlamışlardır (Orkunt, 1978: 257-261).

Türkiye'nin 1960'lı yıllarda ABD ile ilişkilerinde oluşan olumsuzluklar nedeniyle üs ve tesislerin kamuoyundaki tutumu da olumlu olmamıştır. Üs ve tesislerin varlığı eleştiri konusu haline gelmiştir. 1964'te Kıbrıs'ta yaşanan olaylar neticesinde Türkiye'nin müdahalesine ABD'nin Johnson Mektubu'yla açıkça karşı çıkması nedeniyle ülke genelinde ABD karşıtlığı artmaya başlamıştır. Özellikle sol kesim başta olmak üzere muhalefet üs ve tesislerin varlığını eleştirmeye başlamıştır. Hatta söz konusu üs ve tesislerin egemenlik haklarını ihlal ettiğini iddia etmişlerdir. Bu söylemler ciddi manada kamuoyunda destek bulmuştur. Dönemin başbakanı Süleyman Demirel tarafından bu üslerin varlığı reddedilerek tesis olduğu öne sürülmüş ama kamuoyundaki bu algıyı değiştirememiştir (İpekçi, 1966: 1).

Türkiye ve ABD arasında 3 Temmuz 1969 tarihinde imzalanan "Ortak Savunma İş Birliği Anlaşması" ile Türkiye'nin üs ve tesisler üzerinde yetkileri artırılmıştır. Bu anlaşma ile Türkiye'ye gerekli gördüğünde üs ve tesislere el koyabilme yetkisi tanınmıştır (Sönmezoğlu, 1995: 45). Türkiye bu yetkiyi 1975 yılında ABD'nin

uyguladığı silah ambargosu sonrasında uygulamıştır. Türkiye'nin bu adımı ABD'nin Orta Doğu ve SSCB üzerindeki faaliyetlerini tehlikeye düşürmüştür.

Söz konusu üs ve tesisler uzun yıllar boyunca iki devletin yapmış olduğu anlaşmalar sayesinde elde edilen geniş haklarla hem gizliliğini korumuş hem de bunların kontrolü Türkiye tarafından sağlanamayıp haklarında yeterli bilgi sahibi olunamamıştır. ABD bu üs ve tesislerde yürüttüğü faaliyetler için Türkiye'den çoğu kez sözlü izinlerle istediği gibi faydalanmıştır. Hatta görevli ABD personeli Türk kanunlarına değil kendi kanunlarına tabi tutulmuştur. Bu durum birçok suiistimali de beraberinde getirmiştir (Kıyanç, 2020: 239).

1968-1969 yıllarında yapılan düzenlemelerle üsler Türkiye'nin denetimine girmiş olsa da "Ortak Savunma Tesisleri" olarak genelde adlandırılmasına rağmen ABD'nin sınırsız hareket serbestisi ve inisiyatif sağladığı alanlara dönüşmüştür. 1960'tan itibaren Kıbrıs Olayları ve Füze Krizi gibi olaylarla beraber Türkiye'nin hassasiyeti artmıştır.

Türkiye'deki ABD üsleri içerisinde İzmir- Çiğli ve Adana-İncirlik üssü büyük önem taşımıştır. 1960 yılında U-2 Uçağı Olayı'nda Adana-İncirlik üssünden kalkan casus uçağı SSCB toprakları içerisinde düşürülmüş ve dünyada infiale sebep olmuştur. ABD bu uçağın meteoroloji uçağı olduğunu dile getirirse de sonrasında pilotun sağ olarak ele geçtiği öğrenildikten sonra uçağın SSCB hakkında bilgi toplayan casus uçağı olduğu itiraf edilmiştir. Türkiye ABD'nin İncirlik ve Çiğli vb. kendi toprakları üzerinde bulunan üs ve tesisleri bilgisi dışında kullanarak Türkiye'yi kolay bir şekilde tehlikeye atabileceğini görmüştür (Sander, 1979: 193).

Yine o dönemde İzmir-Çiğli'de kurulan Jüpiter füzeleri 1962 yılında meydana gelen Küba Krizi sonrasında pazarlık konusu olmuş ve Türkiye'nin bilgisi ve haberi dışında sökülüştür. 1965 yılında İncirlik'ten kalkan ABD keşif uçağı Karadeniz'de uluslararası hava sahasına düşmüştür. Bu olaylar Türkiye'nin bilgisi ve izni dışında gerçekleşmiştir. Özellikle Johnson Mektubu'nun oluşturduğu olumsuz havanın da etkisiyle Türk tarafı bu duruma tepki göstermiştir (Sönmezoğlu, 1995: 54).

1967 Arap-İsrail Savaşı esnasında ABD'nin incirlik üssü üzerinden İsrail'e yardım gönderdiği ortaya çıkmıştır. Kıbrıs meselesinde Arapların desteğini almaya çalışan Demirel hükümeti ABD'nin hareket kabiliyetini kısıtlamaya yönelik çalışmalar yapmıştır. Dönemin dışişleri bakanı İhsan Sabri Çağlayangil ABD'nin üsleri Türkiye'nin izni dışında kullanamayacağını açıklamıştır. 1973 Arap-İsrail Savaşı

sırasında Türkiye, ABD uçaklarının üs ve hava sahasını kullanmasına izin vermemiştir (Dışişleri Belleteni: Ocak 1967: 74).

1978 yılında ambargonun kaldırılmasıyla birlikte ABD üs ve tesisleri yeniden kullanmaya başlamıştır. Özellikle İran'da 1979 yılında meydana gelen İslam Devrimi ve ABD karşıtı mollaların iktidarıyla ABD'nin İran'da varlığı sona ermiştir. Bu durum Türkiye'deki üs ve tesislerin önemini daha da arttırmıştır. Bu çerçevede 29 Mart 1980 tarihinde iki devlet arasında "Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması" yapılmıştır. Bu anlaşmada üs ve tesislerin durumu detaylıca ele alınmıştır. ABD'nin üs ve tesislerin idaresi ve yürütmesi gibi unsurları net bir şekilde belirlenmiştir.

Türkiye, uluslararası sistemde yalnız kalmamak için ABD desteğini kazanmayı, stratejik davranış olarak salt peşine takılma (pure bandwagoning) anlayışını benimsemiştir. Türkiye yeterince güçlü olmadığı için komşusu SSCB'ye karşı ondan uzaklaşarak ABD'nin peşine takılmıştır. Böylece Türkiye hem statüko karşıtı devletlerin hem de ABD gibi büyük devletlerin tehditlerine karşı kendisini güven altına almaya çalışmıştır.

Burada görmekteyiz ki büyük devletler, menfaat ve kazanımları için kendilerine peşine takılma (bandwagoning) stratejisi uygulayan devletleri kullanmaktadır. Büyük devletlere peşine takılma (bandwagoning) stratejisi uygulayan devletlerin çıkarlarının doğal olarak ABD-SSCB gibi büyük devletler için önemi bulunmamaktadır. Nitekim ABD üsleri kullanma noktasında çoğu kez Türkiye'nin egemenlik haklarına engel davranışlar sergilemiş ve bu eylemlerinde Türkiye'yi önceleyen herhangi bir durum söz konusu olmamıştır.

Türkiye'nin ABD üslerine ve tesislerine kendi sınırları içinde ev sahipliği yapma kararı popüler peşine takılma (Wave of the Future Bandwagoning) stratejisi bağlamında oluşmuştur. Bu stratejiye göre uluslararası sistem içerisindeki güçlü bir devletin geleceği şekillendireceği düşüncesiyle diğer devletler söz konusu devletin askeri ve ekonomik gücünden yararlanmak için baskın güçle ittifak yoluna girer. Bu bağlamda Türkiye, ABD'nin askeri ve ekonomik gücünden yararlanmanın bir yolu olarak kendi topraklarında ABD üs ve tesislerine olumlu bakmıştır.

2.4. ABD'NİN TÜRKİYE'YE YARDIMLARI

I. Dünya Savaşı ve özellikle II. Dünya Savaşından sonra ekonomik kayıplar nedeniyle Avrupa ve Orta Doğu ülkeleri iktisadi çöküş yaşamışlardır. Savaştan güçlenerek çıkan

SSCB ise, bu durumdan istifade etmek istemiştir. Böylece komünizmi yaymak için baskıcı bir tutum izlemeye başlamıştır.

II. Dünya Savaşı sonrasında SSCB, Türkiye için büyük tehlike oluşturmaktaydı. Bu nedenle Türkiye, Truman Doktrininin uygulamaya girmesiyle birlikte ABD'nin yardımını ve desteğini güvence altına almıştır (Gözen, 2008: 388). Ancak Truman Doktrinin devreye girmesiyle ilgili yapılan anlaşmada bazı maddeler, ABD idaresinde yardımların yönetilmesini gerektiriyordu. Türkiye için ABD'nin direkt idaresi sorun teşkil etmiştir (Topal, 2013: 117).

Soğuk Savaş döneminde büyük devletler arasındaki kutuplaşma, Türkiye gibi devletler için iki kutuptan birini seçmeyi mecbur hale getiriyordu. SSCB'nin yayılcı tutumu karşısında durabilecek tek güç ise ABD idi. Bu nedenle Türkiye, SSCB tehlikesi karşısında Batı Bloğu'nu tercih etmiştir. Türkiye özellikle Truman Doktrini vasıtasıyla, ABD ile ilişkilerinde yeni bir döneme giriş yapmıştır (Topal, 2013: 117). Truman Doktrini ile Türkiye gibi devletlere, SSCB'nin yayılcı politikalarına karşı askeri ve ekonomik yardımlar yapmayı kabul eden ABD, Truman Doktrini'nin yayınlanmasından birkaç ay sonra Batı Avrupa ülkelerini de içeren Marshall Planı isimli daha kapsamlı yardım kararlarını duyurmuştur. Türkiye Hükümeti ile ABD Hükümeti arasında yapılan anlaşmayı onaylamak için 12 Temmuz 1947 tarihinde Ankara'da "Türkiye'ye Yapılacak Yardım Hakkında Anlaşma" Kanunu kabul edilmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 1947: 557).

Marshall Planı kapsamında Doktrine uygun olarak Türkiye'ye yapılan yardımlar ilk olarak müstakil bir program üzerinden yapılmıştır. Sonrasında Türkiye ve Yunanistan'a yapılacak yardımlar 1948 yılında ABD Kongresi tarafından Dış Yardım Yasası kapsamına alınmıştır. Tek sefer olarak planlanan yardımlar sürekli hale getirilmiştir. 6 Ekim 1949 tarihinde kabul edilen Karşılıklı Savunma Yasası üzerinden yardımlar verilmeye başlanmıştır. Amerikan yardımlarının idaresi ise Ekonomik İş Birliği İdaresi'ne verilmiştir.

1947-1949 yılları arasında Türkiye'ye gönderilen Amerikan yardımı askeri yardım dâhil 152,5 milyon dolardır (Ertem, 2009: 390). 1949-1953 yılları arasında Türkiye'ye yaklaşık 225 milyon dolar ekonomik, 305 milyon dolar askeri yardım yapılmıştır. 1954-1962 yılları arasında 867 milyon dolar ekonomik, 1 milyar 550 milyon dolar askeri yardım yapılmıştır (Oran, 2009: 553).

Türkiye'nin Marshall Planı'na katılma konusunda bazı sorunlar oluşmuştur. ABD'li uzmanlar Türkiye'nin altın ve döviz rezervlerine sahip olması nedeniyle bu yardım kapsamına alınmaması, Türkiye'nin herhangi bir yardıma ihtiyacı olmadığı sonucuna varmıştır. Ancak Türkiye, bir Sovyet saldırısı durumunda bu stoğu elinde tutmaktaydı. Amerikalı uzmanların kararı Türk kamuoyunu şaşırtmıştır. Türk halkı, ABD'nin ekonomik olarak Türkiye'den ayrılması durumunda siyasi olarak da Türkiye'den ayrılabilceğine inanmaya başlamıştır.

Türkiye ile ABD'li yetkililer arasındaki doğrudan müzakereler sonucunda ABD, Türkiye'nin plana dâhil edilmesinin şartlarını belirlemiştir. Türkiye, sunulan şartları kabul ettiği için Marshall Planı'na dâhil edilmiştir. Anlaşmaya göre Türkiye, aldığı yardımı tarım ekipmanlarını modernize etmek ve ulusal tarım sistemini güncellemek için kullanacaktır. ABD'nin bu yardımları yapmasının temel nedeni, Avrupa ve Türkiye'yi mal deposu haline getirmek ve bu bölgelerde üretilen ürünleri satmaktır. Aslında tarım alanlarında traktör kullanımına DP döneminde başlanmıştır.

Marshall Planı kapsamında alınan yardımların diğer ülkelerden alınan yardımlara göre daha az olduğu görülmekle birlikte yardımlar daha da azalmaya devam etmiştir. Dışişleri Bakanlığı'nın ABD'ye yaptığı açıklamada, yardımın yarısının askeri sektöre harcanması nedeniyle artırılması gerektiği ve fonların kalkınma için yetersiz olduğu belirtilmiştir. Türkiye bu yardımları en etkin şekilde kullanmaya çalışmış ancak dönemin iç ve dış dinamikleri nedeniyle Türkiye öncelikli olarak askeri harcamalara yatırım yapmıştır. Bu durum ise yavaş yavaş ülke ekonomisini kötüleştirmiştir. Alınan yardım, ABD'nin talebi üzerine tarım, kalkınma ve askeri harcamalar için kullanılmıştır. Türkiye bu araçları kullanarak, tarımda daha verimli ürün elde etmeye başlamış ancak, artan askeri harcamalar yatırımın verimliliğini azaltmıştır. (Topal, 2013: 118).

Marshall Planı'na göre hazırlanarak ABD'ye sunulan rapor, 3 Nisan 1948'de Kongre'de tartışılmış ve Kongre'de "Ekonomik İşbirliği Politikası" mali yardım sağlamak amacıyla kabul edilmiştir (Sönmezoğlu, 2006: 42). ABD, Türkiye'yi Marshall Planı'na dâhil etme kararını verdikten sonra, ABD ile Türkiye arasında 4 Temmuz 1948'de bir "İşbirliği Anlaşması" imzalanmıştır.

Türk basını Türkiye'nin Marshall Planı'na dâhil edilmesiyle ilgilenmiş ve Temmuz 1948 tarihli Cumhuriyet gazetesinde “*Marshall Planına dâhil edilmesi Türk-Amerikan dostluğunu kuvvetlendirdi*” ibaresi yer almıştır. (Cumhuriyet, 10 Temmuz 1948: 3).

Marshall Planı kapsamında Türkiye'ye yapılan yardımlar 4 başlık altında değerlendirilebilir. Hibe Yardımı Koşulları'na baktığımızda Hibe yardımının alıcı devleti, aldığı yardım için ABD'ye borçlu değildir. Bu yardımın 3 Nisan 1948 tarihinde kabul edilen “İktisadi İşbirliği İdaresi”nin onayladığı alanlarda kullanılması mecburidir. İktisadi İşbirliği İdaresi çerçevesinde Avrupa'ya yapılan Amerikan yardımlarının yönetimi için “Ekonomik İşbirliği İdaresi” kurulmuştur. 1948-1951 arasında Türkiye, ABD' den 62.376.000 dolar hibe almıştır.

Kredi biçimindeki yardım koşulları ABD'nin Türkiye'ye yaptığı yardımlarının ikinci büyük bölümünü oluşturmaktadır. Her ne kadar Türkiye'ye yardım şeklinde yapılmış olsa da ABD'ye borçludur ve bu parayı ödemekle yükümlüdür. Temmuz 1952'den itibaren bu borçlar ödenmeye başlanacaktır. 1952'den 1956'ya kadar ABD'ye sadece bu borçların faizi ödenecek. 1956'dan sonra %2,5 faizle anapara ve faizleri birlikte ve eşit taksitler halinde ödenecektir. Bu çerçevede 1952 ile 1956 arasında Türkiye, ABD'den 72.840.000 dolar yardım almıştır.

Dolaylı yardımlar, ABD'nin İktisadi İşbirliği İdaresi kapsamındaki Avrupa devletleri arasında ticareti düzenlemeye yönelik yapılan yardımlardır. Bu yardımlardan önemli olanların adına “tiraj hakları” denilmektedir. Avrupa devletleri iktisadi işbirliği çerçevesinde kendi aralarında mal satın aldığı takdirde bu malların bedelini ABD ödeyecek ve alımı gerçekleştiren devlet bunun bedelini milli bir bankaya “Karşılık Fonu” adı altında ve milli para birimiyle yatıracaktır. 1948-1951 yılları arasında Türkiye'nin bu tarzda aldığı Amerikan yardımı, 71.522.000 dolar hibe, 55 Milyon dolar kredi olmak üzere toplam 126.522.000 dolar civarında olmuştur.

Teknik yardım şartlarına baktığımızda, ABD'den yardımı alacak devlete getirtilecek teknik uzmanların gittikleri devletlerdeki zorunlu masrafları karşılanmıştır. Teknik destek iki şekilde sağlanmıştır. Birincisi devlet kredisi şeklinde yapılırken bu borç belirlenen yardım şartlarına göre ödenirken ikincisi bağış şeklinde yapılmıştır. Buna göre kabul edilen teknik yardım karşılığında devlet herhangi bir borç altına girmemiştir. Bu projenin dolar tutarının Türk lirası olarak Merkez Bankası'na yatırılması, yarısından fazlasının tiraj hakkı gibi ülkedeki başka bir ekonomik kalkınma girişimine İktisadi

İşbirliği İdaresi'nin onayı ile tahsis edilmesi gerekmektedir. Türkiye'nin 1948 ile 1951 yılları arasında aldığı teknik yardım miktarı 3 milyon dolardır (Ertem, 2009: 391-392).

Soğuk Savaş döneminde ABD dış politikasının en önemli enstrümanlarından biri yardım politikasıdır. Bu dönemde ABD'nin Türkiye ve Yunanistan gibi az gelişmiş devletlere yaptığı yardımlar, o devletleri bağımlı hale getiren yayılcı bir politika olarak görülmüştür. Truman Doktrini sonrasında başlayan yardım politikası, yayılcı politikanın başlangıcı olarak varsayılmaktadır (Arpa, 2005: 199).

ABD'nin Türkiye'ye yaptığı askeri ve ekonomik yardımlar başlıca dört temel nedenden kaynaklanmaktadır. Evvela, SSCB'nin Türkiye'ye saldırması durumunda NATO'nun güvenliğini tehlikeye atma olasılığıdır. İkincisi Türkiye'deki çok sayıda ABD askeri üssünün korunma ihtiyacıdır. Üçüncüsü, Türkiye'nin NATO içerisinde yer alması ABD'nin Orta Doğu'daki politikaları için önemlidir. Dördüncüsü, Türkiye'de siyasal istikrarın bozulmasının NATO'nun güvenliğini etkilemesi muhtemeldir (Oran, 2009: 551).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra o dönemde siyasette güçlü iki parti olan CHP ve DP, Türkiye'nin dış politikasının ABD dış politikasıyla uyumlu olduğu sürece ABD yardımlarının artacağını düşünmüşlerdir. Bunun için ABD ile paralel bir dış politika uygulanmaya çalışılmıştır (Erhan, 2009: 552).

Ancak bu yardımlar Türkiye'nin ihtiyaçlarından daha çok ABD'nin taleplerine göre kullanılmıştır. Nitekim Türkiye hem NATO hem de ABD ile yapılan askeri ve iktisadi işbirliği anlaşmalarıyla maddi açıdan destek alırken Türkiye'ye ait askeri üslerin, istihbarat toplama merkezlerinin ABD'nin menfaatleri doğrultusunda kullanılmasına genellikle rıza gösterme durumunda kalmıştır (Doğan, 2019: 143).

1960'lı yıllarda ABD, iç siyasette yaşadığı ekonomik dengesizlik nedeniyle dış yardımları azaltma eğilimindeydi. O dönemki Başkan John Kennedy'nin dış yardımların gelişmiş Avrupa ülkeleriyle paylaşılmasına ilişkin önerisi üzerine Almanya, ABD'nin Türkiye'ye yaptığı ekonomik yardımın bir kısmını devralabileceğini açıklamıştır (Akalin, 2011: 118).

1962 yılında AB ülkeleri için ABD ile birlikte Türkiye'ye yapılan yardımlara katkıda bulunmak üzere "Türkiye Yardım Konsorsiyumu" adlı bir teşkilat kurulmuştur. ABD bu kurum aracılığıyla Türkiye'ye yardım yapmayı planlamıştır. Bu nedenle 1963 yılında Türkiye Yardım Konsorsiyumu'na 66 milyon dolar katkıda bulunmuştur. ABD

Türkiye'ye yönelik bu yardımların bir kısmının Avrupa devletlerinden gelmesini istemiştir. Ancak, 1964'te Avrupa devletleri Türkiye'ye verilen ekonomik yardıma tereddüt ettiğinden dolayı yardım miktarı 237 milyon dolardan 147 milyon dolara inmiştir (Erhan, 2009: 699).

1964 yılında iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerde sorunlara neden olan bir durum daha oluşmuştur. SSCB ihraç ettikleri kromun fiyatını düşürünce, Amerikan şirketleri bunu Türkiye yerine SSCB'den ihraç etmeye başlamışlardır. Bu durum Türkiye'nin ABD ile olan ticaret dengesini olumsuz etkilemiştir.

1965 yılında ABD, Türkiye'ye ekonomik yardımın 1973'te sona ereceğini duyurmuştur. ABD'nin amacı, verilen yardımların 5 yıllık kalkınma planlarında belirtilen amaçlar dışında kullanılmasını önlemektir. Türkiye bu açıklamaları dikkate almayıp yardımları ülkedeki siyasal amaçlar için kullanmaya devam etmiştir.

Türkiye ABD'nin yardımları kesmesi halinde, başka devletlerden alınan yardımlarla bu hususun ikame edilebileceğini düşünmüştür. Özellikle 1960'larda SSCB, Türkiye ile ekonomik ilişkileri geliştirme kararlılığını dile getirmiştir. Türk hükümetinin genel kanaatine göre ABD; yardımları kesmesi halinde, oluşacak boşluğu SSCB'nin dolduracağını biliyordu. ABD, Türkiye'ye yaptığı yardımı kesemezdi. Bu süre zarfında yardım oranlarında azalmaya rağmen, ABD Türkiye'ye yaptığı yardımı hiçbir zaman tamamen kesmemiştir. (Erhan, 2009: 699-700).

ABD Kongresi 1968 yılında devletin en önemli harcama birimlerinden olan ekonomik yardımları, bütçe açığının kapatılması için gelen kamuoyu baskısı nedeniyle azaltmıştır (Erhan, 2009: 700). ABD'nin bu yeni politikası Türkiye'yi de etkilemiştir. Türkiye'ye yapılan yardımlar yarı yarıya azalmıştır. Almanya'nın katkıları, kesilen yardımlardan dolayı oluşan gerilemeyi biraz durdurmuştur. Yardımların azalmasıyla birlikte o dönemki hükümet üzerinde devalüasyon yapması için baskılar artmış ve baskıların sonucunda 1970 yılında devalüasyon yapılmıştır. Devalüasyon sonrasında dolar 9 TL'den 15 TL'ye yükselmiştir. ABD, devalüasyon sebebiyle oluşabilecek ekonomik sıkıntıları azaltmak için Türkiye'ye 25 milyon dolarlık ek yardım sağlamıştır. Özetle, 1950'li yıllarda olduğu gibi 1960'lı yıllarda da Türkiye ekonomisinin dinamizmi Amerikan yardımlarına bağımlı olmuştur (Akalın, 2011: 119).

1960'tan sonra ABD, Türkiye'ye yaptığı yardımları, siyasi baskı aracı olarak kullanmıştır. Öte yandan 1980'li yıllara kadar Türkiye'nin ABD ile ilişkileri, ekonomik

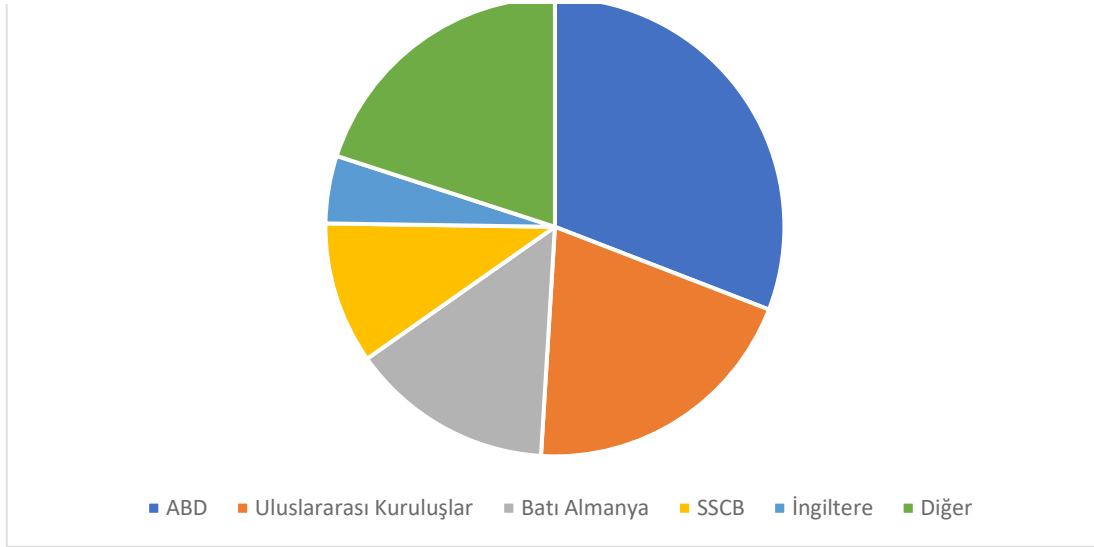
bağlamdan ziyade güvenlik eksenli gelişmiştir. Hem ekonomik yardımların hem de askeri yardımların yönetimi ve organizasyonu ABD'nin yönlendirmeleriyle olmuştur (Bostanoğlu, 2008: 367).

ABD, Türkiye'ye yaptığı yardımların ağırlıklı olarak kara kuvvetleri için kullanmasını önermiştir. Çünkü Türkiye'nin hava ve deniz kuvvetlerinin güç kazanmasını engelleyerek Kıbrıs'a yapabileceği herhangi bir müdahalenin önüne geçmek istemiştir. Türkiye bu teklifi reddetmiştir. ABD ise Türkiye'nin tepkisi karşısında önerisinden vazgeçmek zorunda kalarak geri adım atmıştır (Akalın, 2011: 119).

ABD ve Türkiye arasındaki ikili ilişkilerde Soğuk Savaş döneminde hem Türkiye'deki çeşitli ABD programları hem de politikalarında da birçok değişiklik meydana gelmiştir. İki ülkenin bütün olarak uluslararası ilişkilerdeki tutumu, ABD'ye göre 1960'ların sonları sonrasında Türkiye'nin bağımsızlık ve kendi kendine yetme yolunda ilerlediği gözlemlenmiştir. Bu bağlamda ABD, programlarını ve faaliyetlerini kademeli olarak azaltma politikasına girmiştir (Report to Congress B125085, 1974: 11).

Türkiye'nin Soğuk Savaş döneminde dış borçlarının büyük çoğunluğunu ABD'ye yönelik idi. Aşağıda bulunan 1971 yılının son gününe ait Türkiye'nin dış borç dağılımına bakıldığında da bu gerçek anlaşılmaktadır. Bu tabloya göre Türkiye'nin 31 Aralık 1971 tarihinde toplam 3.045 milyar dolar borcu bulunmaktaydı. Bu borçların %31'inin ABD'ye olduğu görülmektedir.

Tablo 8: 31 Aralık 1971 İtibariyle Türkiye'nin Dış Borç Dağılımı

Kaynak: Report to Congress B125085, 1974: 27

Tabloya göre Türkiye'nin ABD'ye 940 milyon dolar, uluslararası kuruluşlara 612 milyon dolar, Batı Almanya'ya 435 milyon dolar, SSCB'ye 304 milyon dolar İngiltere'ye 145 milyon dolar, diğer devletlere ise 609 milyon dolar borcu bulunmaktaydı.

Sonuç olarak baktığımızda ABD, Türkiye'ye yönelik yardımları pek tabii bir baskı aracı olarak kullanmıştır. Örneğin Kıbrıs'ta 1960'lı yılların başında çatışmaların artması ve Rumların silahlanma kararı alması üzerine 2 Haziran 1964 tarihinde Türkiye Kıbrıs'a çıkarma kararını açıklamış ve gerekli hazırlıkları yapmaya başlamıştır. ABD, bölgede çıkacak çatışmayı kendi çıkarlarına uygun bulmamış ve yaşanan gelişmelerden rahatsızlık duymuştur. Bu sebeple ABD başkanı Johnson tarafından imzalanan ve "Johnson Mektubu" olarak tarihe geçen ünlü mektup 5 Haziran 1964'te dönemin Türkiye başbakanı İsmet İnönü'ye iletilmiştir. Mektupta ABD'nin Türkiye ile olan 12 Temmuz 1947 tarihli Anlaşma gereği, askeri yardımı, bu yardımın verilmiş maksatları dışında maksatlarla kullanması için, ABD'nin rızasının alınmasının gerektiği belirtilerek *"Türkiye'nin Kıbrıs'a yapacağı bir müdahalede ABD tarafından temin edilmiş askeri malzemenin kullanılmasına rıza gösterilmeyecektir."* ifadeleri kullanılmıştır. Nitekim Türkiye mektubun ardından müdahale kararından vazgeçmiştir (Bardakçı, 2019).

Yine Tablo 8 incelendiğinde Türkiye'nin Batı ve Uluslararası kuruluşlara nazaran az olsa da SSCB'den de yüklü miktarda borçlandığı görülmektedir. Anlıyoruz ki Türkiye Bu dönemde yaşanan Kıbrıs Meselesi nedeniyle Uluslararası sistemin diğer kutup lideri

SSCB'ye yönelmiş. ABD, Domino Etkisi (Domino Effect) dış baskıya dayalı peşine takılma (bandwagoning) stratejisiyle Türkiye'ye daha da etki etmeye yönelik hibe ve kredi imkanları gibi enstrümanlar kullanmıştır.

Türkiye, ABD desteğini kaybetmemek için stratejik davranış olarak salt peşine takılma (pure bandwagoning) anlayışıyla hareket etmiştir. Yani tabiiyet söz konusudur. Bu bağlamda Türkiye Schweller'in söz ettiği kuzu modeli davranan devletin gösterdiği refleksleri göstermiştir. Türkiye, uluslararası sistemde var olan statükonun devam etmesini isteyerek yeterince güçlü olmadığı için ABD'nin peşine takılmıştır. Uluslararası sistemde peşine takılma (bandwagoning) stratejisi uygulayarak ABD'ye sığınmış, böylece ABD'nin çıkarlarını koruyacağını veya genişleteceğini düşünmüştür. Böylece hem statüko karşıtı devletlerin hem de ABD gibi büyük devletlerin tehditlerine karşı kendisini güven altına almaya çalışmıştır. ABD ise Türkiye'ye yönelik olarak blok lideri ülkelerin yapmış olduğu blok üyelerini olası bir kargaşaya karşı koruyup baskı altına alarak konumlarını değiştirmelerine engel olmayı amaçlayan Domino Etkisi (Domino Effect) denilen dış baskıya dayalı peşine takılma (bandwagoning) stratejisi uygulamıştır. SSCB'yi çevreleyen Türkiye gibi devletleri etkisi altına alarak çevreleme politikası gütmüştür. ABD'nin Türkiye'ye yapmış olduğu yardımları bu minvalde değerlendirmemiz daha doğru olacaktır.

Türkiye 1960-1980 yılları arasında ithal edilmek zorunda olan malların yurt içinde üretilmesini böylece dışarıya bağımlılıktan kurtulmayı öngören ithal ikameci sanayileşme modelini benimsemiştir. Ancak ithal ikameci sanayileşmeyi ihracata dönüştüremediği için bu model döviz sıkıntısına ve borç tuzağına yol açmıştır. Bu durum görece özerklik bağlamında şu hususa neden olmuştur. Türkiye borç bulmakta zorlandığı için dış politikada tavizler vermeye başlamıştır. SSCB tehlikesi nedeniyle Türkiye, ABD'ye yönelik peşine takılma (bandwagoning) stratejisiyle hareket etmiştir. Bu nedenle ABD'den kolay bir şekilde yardım/borç almıştır. Bu durum Türkiye'de gevşeme yaratmıştır. Çünkü dış ticaret açığını ihracat yaparak kapatmak yerine daha kolay bir yöntem olan yardım ve borç yoluyla bu açığı kapatma yoluna gitmiştir (Oran, 2003: 269).

ABD'nin yardımları Türkiye'nin iç dinamiğini tembelliğe ve hazırcılığa dönüştürmüştür. 1962-1977 yılları arasında Maliye, Milli Savunma ve Başbakanlık yapan Ferit Melen'in ABD yardımları ile ilgili şu sözleri bu düşünceleri doğrulamaktadır:

“Yardım almakla da bitmez. Yardım almak aynı zamanda bir bağımlılık yaratıyor. Yani silah bakımından başka memlekete bağımlı hale gelmek, bir defa o memleketin dış politikasını, milli politikasını yürütmesine imkân vermez. Silah bakımından dışa bağımlı olduktan sonra, daima boynunuz eğiktir, size verdikleri silah kadar konuşursunuz, bu bir unsurdur.” (TBMM Tutanak Dergisi, 1985: 230).

2.5. KÜBA KRİZİ VE FÜZELER SORUNU

1960 sonrasında ABD'nin Türkiye'ye yönelik politikalarında değişiklikler görülmekteydi. Nükleer silah teknolojisinde yaşanan gelişmeler nedeniyle ABD'nin SSCB'yi vurabilmesi için Türkiye'ye ihtiyacı azalmıştır. 1960'ların başında iki küresel gücün birbirlerini doğrudan vurabilecek füze sistemleri geliştirmelerine rağmen Türkiye'deki ABD üslerinin SSCB'ye yakın olması nedeniyle önemi devam etmekteydi. Ancak seyyar füze rampalarının ortaya çıkmasıyla durum değişmiştir. Çünkü bu füze rampalarının yerlerinin tespit edilmesindeki güçlük sebebiyle sabit füze rampaları yerine tercih edilmeye başlanmıştır. Nitekim Türkiye'de yer alan sabit füzelerden Jüpiter füzelerini Küba Krizi nedeniyle ABD pazarlık konusu yapıp sökme kararı almıştır. Polaris füzeli denizaltılar, Jüpiter gibi füze sistemlerinin önemini azaltmıştır.

SSCB 4 Ekim 1957'de Sputnik 1 uydusunu ilk kez uzaya göndermiştir. ABD ise SSCB'nin bu hamlesine karşı onu dengelemek için Avrupa'da orta menzilli füzeleri yerleştirmeye karar vermiştir. NATO üyesi Türkiye, İtalya ve İngiltere ABD'nin kararına olumlu yanıt vermiştir. Karar alındıktan sonra İngiltere'ye 60 adet Thor füzesi yerleştirilmesine karar verilmiştir (Sever, 1997: 648).

Türk kamuoyunda SSCB'yi rahatsız edeceği gerekçesiyle bu füzelerin yerleştirilmesi tepkilere sebep olmuştur. Ancak, hükümet ve askeri yetkililer, Jüpiter füzelerinin yerleştirilmesiyle Türkiye'nin SSCB'ye karşı daha güçlü olacağına inanıyorlardı. Füzeler 1957'de Türkiye'ye yerleştirilmeye başlanmış, 1962 yılının ortalarında füze ateşleme sistemi ve harp başlıklarının montajı tamamlanmıştır. Füzeler Türkiye'ye ait olmasına rağmen savaş başlıkları ABD'nin denetiminde olup füzelerin kullanımı, Türkiye ve ABD'nin ortak kararıyla olacaktır (Hale, 2003: 135-136).

Anlaşmaya göre İzmir'in Çiğli beldesinde orta menzilli 15 adet Jüpiter füzesi konuşlandırılmıştır. Türkiye'nin diğer iki devlete kıyasla coğrafi konumu itibarıyla

SSCB'ye oldukça yakın olduğu göz önüne alındığında, buraya yerleştirilen Jüpiterler Küba Krizi'nin patlak vermesinde ve ardından çözülmesinde araçsal bir rol oynamıştır. NATO üyesi İngiltere, İtalya ve Türkiye dışındaki devletler, SSCB'nin baskısı altında kalacaklarından korktukları için kendi topraklarına Amerikan füzelerinin yerleştirilmesine izin vermemişlerdir (Sever, 1997: 648).

Türk yöneticiler, Amerikan füzeleri sayesinde SSCB tehdidinden korunacağına, ayrıca bu füzeler sayesinde Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinin düzeleceğine inanmışlardır (İzmir, 2017: 179).

Görüldüğü gibi 1957 yılında SSCB tarafından ilk uydunun fırlatılması ABD ve NATO üyesi devletleri alarma geçirmiştir. Bunun sebebi, ABD'nin nükleer teknoloji ve uzay yarışında SSCB'nin gerisinde kaldığı algısıdır. Daha önce de belirtildiği gibi ABD, SSCB'yi Türkiye gibi bazı NATO ülkelerinde konuşlandırılacak orta menzilli füzelerle vurarak bu boşluğu doldurmayı amaçlamıştır (Gönlübol, 1996: 316- 317).

ABD'nin Türkiye'de konuşlandığı füzeler, SSCB'nin gündeminde Büyük Britanya veya İtalya'da konuşlandırılan füzelerden daha yüksek oranda yer bulmuştur. Bunun nedeni, Türkiye'nin SSCB'ye komşu bir ülke olması ve coğrafi olarak çok yakın olmasıdır. (Sever, 1997: 648). Nisan 1962'de füzelerin konuşlandırıldığı aynı gün Savunma Bakanı ile birlikte Kırım'da bulunan Nikita Kruşçev, SSCB'yi tehdit eden tehlikenin Küba'da benzer füzeler konuşlandırarak ABD için aynı endişeyi uyandırması gerektiğini belki de ilk kez dile getirmiştir (Sander, 2001: 322).

ABD'nin Türkiye, İtalya ve İngiltere'ye konuşlandığı Jüpiter füzelerini şiddetle kınayan ve rahatsız olan Moskova, harekete geçeceğini söylemiştir. SSCB, Küba'da Sovyet Jüpiter benzeri orta menzilli füzelerin 1962 yılının ilkbahar aylarında konuşlandırılmasına başlamış, böylece Küba'da Ekim Füze Krizi patlak vermiştir. En önemlisi, bu olay nükleer silaha sahip iki süper gücün ilk karşılaşması olmuştur (Sever, 1997: 651).

Haziran 1962'de Küba Savunma Bakanı Eur, SSCB'yi ziyaret etmiştir. Bu ziyaretten sonra Küba'ya kargo taşıyan Sovyet gemilerinin tonajı artmıştır. Bu gelişme, Amerikan makamlarının gözünden kaçmamış ve bir Amerikan U-2 keşif uçağı 29 Ağustos'ta Küba'nın kuzeyine uçtuğunda, 25 mil menzilli bir Sovyet füzesi tespit etmiştir. ABD Başkanı John F.Kennedy Küba'daki tüm bu silah hareketleriyle ilgili olarak, seçim kampanyası sırasında kardeşi Robert Kennedy'ye SSCB Büyükelçisi Dobrini'nin ne

Berlin'de ne de Güneydoğu Asya'da SSCB'nin ABD'nin başını ağrıtmak için herhangi bir girişimde bulunmayacağı teminatını verdiğini söylemiştir. ABD, bu ifadelere dayanarak hareket etmiştir ve bu durumu Küba'nın meşru müdafaasına hazırlık olarak görmüştür (Köni, 1974: 173).

ABD Başkanı Kennedy, 4 Eylül 1962'de Amerikan halkına seslenmiştir. Konuşmada Sovyetlerin Küba'ya uçaksavar füzeleri yerleştirdiğini, bu füzelerin ancak 25 deniz milinde etkili olabileceğini ve gemiden gemiye güdümlü füzelerle donatılmış Sovyet Sahil Güvenlik tipi gemilerin Küba karasularında görüldüğünü söylemiştir. Kennedy, bazı politikacıların Küba'ya karşı boş yere gürültülü ve endişeli yaklaştığını ve sahada yaygara yaptıklarını ifade etmiştir. Bu açıklama, ABD Başkanı Kennedy'nin Küba'da Sovyet füzelerinin konuşlandırıldığını bilmediğini göstermektedir (Varlı, 2006: 4).

ABD istihbaratı, Sovyet füzelerinin 16 Ekim 1962'de Küba'ya getirildiğini öğrenmiştir. Bazı Sovyet gemilerinde de yangın söndürme sistemleri bulunduğunu fark eden ABD'li yetkililer, söz konusu gemilerin Küba'ya ulaşmasını engellemek için 22 Ekim'de Küba adasının etrafına gemiler göndererek ablukaya almaya başlamıştır (Milliyet, 23 Ekim 1962: 1). Bu gelişme karşısında SSCB'li yetkililer gemileri çekmeyeceklerini söylerken, ABD'li yetkililer ablukayı kaldırmayacaklarını söylemiştir. Bu krizle birlikte dünya nükleer savaş tehdidi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu olay karşısında ABD Başkanı Kennedy 22 Ekim 1962 tarihinde yaptığı bir konuşmada Küba Füze Krizi'ni Amerikan halkına bildirmiştir. Kennedy yaptığı açıklamada, Küba'daki füze sistemleriyle SSCB'nin ABD'nin kalbine saldırabileceğini ve ABD'nin sadece kenarda oturup bu duruma seyirci kalmayacaklarını söylemiştir (Milliyet, 23 Ekim 1962: 1).

Başkan Kennedy, yaptığı konuşmada, Kruşçev'e hitaben dünya barışını ve güvenliğini sağlamak için SSCB'nin Küba'dan çekilmesi çağrısında bulunmuştur. Kennedy, mevcut koşulların ışığında yapılacakları konuşmasında açıklamış, ilk önce Küba'ya abluka uygulanacağını ve uyuşuğu ne olursa olsun ağır silah taşıyan gemilerin Küba'ya girmeden çevrileceğini belirtmiştir (İzmir, 2017). Ortaya çıkan gerginlikten sonra her iki taraf da sağduyulu hareket etmeye başlamış ve sonunda anlaşmaya varmıştır.

Daha önce de belirtildiği gibi, Küba Füze Krizi'nin ana nedeni, SSCB'nin en büyük tehlike olarak kabul ettiği Türkiye'de konuşlandırılan Jüpiter füzeleri olmasına rağmen yaşanan krize de çözüm getirmiştir. Kruşçev, 26 Ekim'de Kennedy'ye krizin çözümüne ilişkin ilk mektubunda, Türkiye'de konuşlu Jüpiter'in geri çekilmesi durumunda

Küba'nın Sovyet füzelerinin geri çekileceğini söylemiştir. Kruşçev'in mesajı Washington'a ulaştığında, uluslararası toplum bunu fark etmiştir. Müttefiklerin durumu göz önüne alındığında, ABD hükümetinin bunu kabul etmesi kolay olmamıştır.

Kennedy'ye 27 Ekim tarihli ikinci mektubunda Kruşçev ABD, Türkiye'deki Jüpiter füzelerini sökmeye karşılık hem kendisinin de Küba'daki füzeleri sökeceğini hem de SSCB'nin Türkiye'nin işlerine karışmayacağını, toprak bütünlüğüne ve egemenliğine saygı göstereceğini ve işgal gibi bir girişimde bulunmayacağını bildirmiştir. Mektubunda, ABD'nin Küba füzelerini imha etmek için aynı güvenceleri vermesi gerektiğini de sözlerine eklemiştir. ABD hükümeti, Kruşçev'in önerisini dünyanın gözü önünde açıkça reddetmiştir ancak ABD, kamuoyuna gösterdiği tepkinin tam zıddını yaparak kapalı kapılar ardında anlaşmayı kabul etmiştir. Sovyetler'e füzelerin yazılı bir anlaşma olmadan aylar içinde kaldırılacağına dair güvence vermiştir (Sever, 1997: 652-653). Böylece, Küba Füze Krizi, Kruşçev ve Kennedy arasında bir mektup teatisi ile çözülmüştür.

27 Ekim 1962'de Küba Füze Krizi konusunda danışmanlarıyla bir araya gelen Kennedy, Moskova'nın krize son verme müzakerelerinde Türkiye'yi pazarlık konusu haline getirmesine tepki göstermiştir. Çünkü Jüpiter füzelerinin Türkiye'ye gönderilmesi ABD, NATO ve Türkiye'nin karşılıklı anlaşmasıyla yapılmıştır. Kennedy, Washington'un konuyla ilgili tek taraflı kararlarının ilişkiyi olumsuz etkileyebileceğini düşünmüştür. Kennedy, Jüpiter füzelerinin hiçbir etkisi olmadığını ve bu nedenle bunların kaldırılması gerektiği kanaatine varmıştır (İzmir, 2017). Jüpiter bir savunma silahı olmasına karşın çok ince bir yüzey ve küçük darbelerle delinme riski gibi zaafı vardı. Ateşlenmesi ise saatler sürebiliyordu. Bir savunma füzesi olmasına rağmen, saldırılara davetiye çıkaran kışkırtıcı özelliklere sahipti. Bu nedenlerle ABD, birkaç füze için savaş olasılığı riskini almamayı düşünmüştür. (Sever, 1997: 648). Böylece, Ekim 1962'de nükleer savaş tehlikesinin kıyısından dönülmüştür.

Küba Füze Krizi, uluslararası politikanın ne kadar ilerlediğini göstermiştir ve büyük güçler bu yapının riskini azaltmak için adımlar atmaya başlamıştır. Ancak Jüpiter'in ortadan kalkması Türk kamuoyunda memnuniyetsizliğe neden olmuştur. Çünkü ABD'nin her an Türkiye'nin güvenliğini hatta varlığını tehlikeye atabilecek kararlar almaktan çekinmeyeceğine dair Türkiye'de bir inanç oluşmuştur (Armaoğlu, 2002: 721-734).

Ancak 29 Ekim tarihinde gazetelerde çıkan haberler ABD ve SSCB'nin gerçek niyetlerini ortaya çıkarmıştır. Kruşçev, Moskova Radyosu'na Küba hakkında yaptığı açıklamalara ek olarak, defalarca Türkiye'de konuşlu NATO füzelerinin sökülmesine atıfta bulunmuştur. Bu durum Türk hükümetini endişelendirmiş ve karşılıklı notalara yol açmıştır. ABD'nin açıklamasında Türk füzelerinden ziyade Küba sorunundan bahsedilmiştir. Birçok gazetede küçük manşetlerde dönemin ABD Dışişleri Bakanlığı sözcüsü, Küba ve Türk füzeleri arasında bir ilgi olmadığını iddia etmiştir (Cumhuriyet, 29 Ekim 1962).

BM'nin iki tarafı uzlaştırma çabası sonucunda Kennedy'ye mektup yazan Kruşçev, Jüpiter füzelerinin Türkiye'den kaldırılmasını talep etmiştir. Sonuç olarak, söz konusu Sovyet füzeleri Küba'da ve ardından ABD ile krize son veren bir anlaşmanın ardından Türkiye'de kaldırılmıştır. Türkiye ise doğrudan müzakere masasına getirilip konuşmuş, iradesi haricinde ortaya çıkan krizin doğrudan muhatabı haline gelmiştir.

Küba Füze Krizi ile birlikte ABD'nin BM'ye, Amerikan Devletler Örgütü'ne (OAS) ya da NATO'ya danışma gereği bile duymadan kararlar alabileceği ve kendi menfaatlerine göre politika oluşturmaktan çekinmeyeceği görülmüştür. ABD'nin bu tutumu ise Türkiye'yi NATO üyeliğini sorgulamaya sevk etmiştir (Akarsan, 1995: 22).

1962 yılında Türkiye'de 15 tane Jüpiter nükleer füzesi vardı. SSCB'nin Küba'da kendi nükleer füzelerini inşa etmeye başladığı dünyaya duyurulduğunda, birçok gözlemci bu füzelerin yerleştirilmesinin Küba'ya Türk füzelerine karşı bir pazarlık kozu olarak gönderildiğini düşünmüştür. Bu görüş abartılı görünse de kriz başlayınca dünyanın gözü Küba'ya benzer durumda olan Türkiye'ye ve dolayısıyla Jüpiter füzesine çevrilmiştir (Gönlübol, 1996: 317).

Yaşanan krizden dolayı Türkiye'nin çok zor zamanlar geçirdiği görülmektedir. Çünkü kriz başladığında ABD, Küba'daki füzeleri yok etmeye kararlıydı. Bu durumda ise SSCB'nin Türkiye'deki Jüpiter üssüne saldırması kaçınılmaz olmuştur. Ancak ABD bu plandan Türkiye'ye hiç bahsetmemiştir. Bu konuda Türk hükümeti kendi başının çaresine bakmak durumunda bırakılmıştır (Akarsan, 1995: 24).

Kriz sırasında, Sovyet büyükelçisi Ryzkov, defalarca Ankara'yı nükleer savaşla korkutmaya çalışmıştır. İnönü'nün tecrübesi sayesinde gerekli önlemler alınmış ve kamuoyunda bir telaş oluşmaması sağlanmıştır (Vatan, 29 Ekim 1962). ABD tarafından

alınan tek taraflı kararların Türkiye'nin güvenliğini ve varlığını tehlikeye atabileceğini Türkiye anlamıştır (Köni, 1974: 175).

Küba Füze Krizi'nin ardından ABD, Türkiye'nin krizdeki durumunu izah ederek Türk hükümetinin endişelerini gidermeye çalışmıştır. Gazetelerde ABD'nin Küba Füze Krizi ile karşı karşıya kalmasıyla Türkiye açısından bir tehlike ortaya çıkmadığını ve Jüpiter füzelerinin yeni Sovyet füze tehdidiyle hiçbir ilgisi olmadığı yazılmıştır (Cumhuriyet, 25 Ekim 1962).

ABD'nin yaptığı başka bir açıklamada İtalya ve Türkiye'de Jüpiter güdümlü füzelerin konuşlandırılması kararının Paris'teki NATO toplantısında alındığı ve duyurulduğu bildirilmiştir. ABD kontrolünde ve toplu güvenlik amacıyla BM Yasası'na uygun şekilde Türkiye ve İtalya'daki Jüpiter füzelerinin, hukuki ve fiili olarak tanınan uluslararası bir kuruluş olan NATO'nun hizmetinde olduğu ve kollektif güvenliğin tesisi amacıyla gönderildiği açıklanmıştır (Cumhuriyet, 25 Ekim 1962). Jüpiter füzelerine ilişkin yapılan bu açıklamalar Türk hükümetini rahatlatmıştır.

Türk Dışişleri Bakanlığı, basında krizi çözmek için füzelerin müzakere edildiğine dair haberlere ilişkin Türkiye ile Küba arasındaki karşılaştırmaya sert tepki vermiştir. Dışişleri Bakanlığı tarafından basına yapılan açıklamada, Türkiye'nin müzakere konusu olamayacağı belirtilmiştir (Cumhuriyet, 28 Ekim 1962).

Bir çatışma durumunda Türkiye hazırlıksız olduğu için kayıpları da yüksek olacağı için ABD-SSCB müzakerelerinde müzakere konusu Türkiye'nin güvenliği ile yakından ilgiliydi ancak Türkiye karar alma sürecinin dışında tutulmuştur (McGhee, 1993: 227).

Küba Krizi ve Füze Meselesi'ne baktığımızda iki kutuplu uluslararası düzende nükleer silahlanma yarışı oluşmaya başlamıştır. ABD dengeleme stratejisini, SSCB'ye çevreleme politikası izleyerek gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu nedenle Jüpiter füzelerini SSCB'ye yakın ve NATO üyesi olan Türkiye'ye yerleştirmiştir. ABD'nin bu hamlesinden sonra SSCB, kendisinin yanında olan peşine takılan Küba'ya füze sistemi kurarak ABD'yi tehdit etmeye başlamıştır. Böylece Küba Krizi patlak vermiştir. BM'nin çabalarıyla iki büyük devlet uzlaşma yoluna girerek bu krizi çözmüştür. Küba Krizi sonrasında uluslararası sistemde yumuşama (detant) dönemi başlamıştır.

1962 Küba krizi, nükleer savaş tehlikesiyle karşı karşıya kalan Üçüncü Dünya ülkelerindeki devrimlerin yarattığı sorunlar üzerinde ABD ve Sovyetler Birliği'nin karşı karşıya gelebileceğini göstermiştir. 1962'deki Küba Füze Krizi, her iki süper güç için de

rahatsız ediciydi çünkü ateşle oynadıklarını göstermiştir. Sonuç olarak, iki grubun stratejik değişimleri ile başlayan yeni uluslararası ortama uyum çabaları hızlanmış ve dünyada yumuşama döneminin önünü açmıştır.

Ekim 1962'de Türkiye, ABD'nin bölgedeki en sadık müttefiklerinden olmuştur. NATO'ya yeni katılan Türkiye, Washington'un mektupta söylediği her şeyi takip eden "dost bir müttefik" gibi görünmüştür. ABD de "Türkiye'yi çok sevmesi" ve Türkiye'yi Sovyet tehdidinin her olasılığına karşı savunmak için kendisini seferber etmiştir. Hatta NATO stratejisinin bir parçası olarak Jüpiter füzelerini Türkiye topraklarına yerleştirmiştir. Bu füzeleri teslim ederken "güvenliğiniz için" ifadesini vurgulamıştır.

Burada görmekteyiz ki ABD-SSCB arasında dengeleme söz konusudur. Bununla birlikte büyük devletler, menfaat ve kazanımları için kendilerine peşine takılma (bandwagoning) stratejisi uygulayan devletleri kullanmaktadır. Büyük devletlere peşine takılma (bandwagoning) stratejisi uygulayan devletlerin çıkarlarının doğal olarak ABD-SSCB gibi büyük devletler için önemi bulunmamaktadır.

Dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakan'ı İsmet İnönü'nün ABD'nin yanında müttefik bir devlet olarak isteklerini yerine getirdiği TBMM'ye verdiği beyanata göre anlaşılmaktadır:

“Bugünkü vaziyette Birleşik Amerika'nın şikâyetini ve ciddî endişesini sadık bir müttefik olarak ehemmiyetle göz önünde bulunduruyoruz. Bu nazik zamanlarda umumi buhrana yeni unsurlar katılmasına sebep olmayacak bir sükûn ve itidal havası içinde vaziyeti takip ediyoruz. Böyle zamanlarda her yerde türlü haberler sızabilir. Bunları dürüst, hareketine emin olan insanların soğukkanlılığı ile karşılayacağız. Memleket içinde sabotaj hareketleri ile vaziyetimizi karıştırmak ve zayıflatmak teşebbüsleri olabilir. Kaynağı tabiatı ile dışarıda olacak bu gibi teşebbüsleri metanetle karşılayacağız. Büyük buhran günlerinde haklı, kararlı ve vecibelerine sadık barışçı bir milletin yolunda yürüyeceğiz.” (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 10 Ocak 1962: 26).

Türkiye'nin ABD'nin kendi topraklarında nükleer füze konuşlandırmasına izin verme kararı, salt peşine takılma (pure bandwagoning) örneği olarak görülmektedir. Türkiye, baskın bir küresel güç olan ABD'nin safına geçerek kendi güvenliğini ve özellikle

SSCB'den gelen potansiyel tehditlere karşı caydırıcılığını artırmayı istemiştir. Ancak bu durum aynı zamanda Türkiye'yi SSCB'nin potansiyel bir hedefi haline getirmiştir.

Türkiye'nin söz konusu olayda çakal modeli davranan bir devlet gibi refleks gösterdiği görülmektedir. Çünkü çakal modeli davranan bir devlet, revizyonist amaçlara sahip ve risk alma eğilimindedir. Amaçlarına ulaşmak için daha büyük bir gücün desteğini arar. Türkiye, ABD nükleer füzelerinin konuşlandırılmasına izin verme kararıyla kendisini daha güçlü bir müttefikle saflaştırarak kendi güvenliğini ve caydırıcılığını artırmaya çalışmıştır.

2.6. HAŞHAŞ SORUNU

Haşhaş üretimi, tarih boyunca Anadolu topraklarının en önemli geçim kaynaklarından birisi olmuştur. Özellikle Anadolu haşhaşı dünyanın diğer bölgelerine nazaran daha kalitelidir. Türk haşhaşı dünyanın çeşitli bölgelerinde yetiştirilmek istense de coğrafi iklim şartlarına bağlı olarak Türk haşhaşının kalitesine erişememiştir (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 17 Ağustos 1971: 637). Bu nedenle dünyanın birçok bölgesinde haşhaş üretimi yapan Batılı sermayedarlar çıkarları doğrultusunda Türkiye'deki haşhaş üretimine son vermek için çalışmalar yapmıştır (Tekin ve Dokuyan, 2022: 43).

Haşhaş bitkisi gıda ve sağlık alanında bilhassa morfin gibi ağır yaralıların tedavilerinde kullanılan uyuşturucu yapımında kullanılmaktadır. Haşhaştan üretilen morfin, afyon gibi uyuşturucu maddeler ise bağımlılık yapmaktadır. 18. yy sonlarında dünyada artış gösteren uyuşturucuya yönelik önlemler alınması için kongreler konferanslar düzenlenmeye başlamıştır. Ancak Osmanlı Devleti bu konferanslara katılmamayı tercih etmiştir. Çünkü halkın önemli geçim kaynağı olan bu bitkinin ekimine ve üretimine yönelik kısıtlama gelirin daha da azalmasına neden olacaktır. I. Dünya Savaşı'nda yaralanan askerler için ağrıyı kesmede yardımcı olması için yoğun olarak kullanılan morfin nedeniyle bu maddeye bağımlılık artmıştır. Uyuşturucu bağımlılığının getirdiği hem bedeni hem de ruhi sorunlar nedeniyle I. Dünya Savaşı'nın ardından MC, 12 Şubat 1925 tarihinde I. Cenevre Konferansı düzenlenmiştir. Türkiye bu konferansa katılmış fakat konferansın sonunda hazırlanan sözleşmeyi imzalamamıştır. 20 Ekim 1926 tarihinde Uluslararası Afyon Toplantısı düzenlenmiştir. Türkiye ekonomisinde önemli yere sahip haşhaşın üretiminde kısıtlama tehlikesi nedeniyle bu toplantıya katılmamıştır. Türkiye toplantılara katılmaması sebebiyle ABD öncülüğünde Dünya kamuoyunda

baskılara maruz kalmıştır. Bunun üzerine Türkiye MC'ye görüşmelere hazır olduğunu belirtmiştir (Tekin ve Okuyan, 2022: 45-47).

Bu görüşmeler neticesinde Türkiye'nin getirdiği kısıtlamalar Türk çiftçisinin tepkilerine neden olmuştur. Bu politikalar doğal olarak siyasilerin de malzemesi haline gelmiştir. Bu sorun devam ettiği sürece Haşhaş sorunu siyasilerin seçim vaatlerinden birisi olarak yer almıştır.

1960'lı yıllarda dünya genelinde uyuşturucu kullanımı oranında yükseliş gözlemlenmeye başlanmıştır. Özellikle ABD'li gençler arasında yaygın olan bu problem, Amerikalı askerlerin Vietnam'dan dönmesiyle daha da şiddetlenmiştir. Amerika Ulusal Ruh Sağlığı Örgütü tarafından yapılan araştırmalara göre, Vietnam'da görev yapan askerlerin %15'i uyuşturucu bağımlısıydı (Murphy ve Steele, 1971: 1).

Uyuşturucuyla Mücadele ile ilgili olarak eğitim, tedavi hizmetlerinin güçlendirilmesine yönelik tedbirlere rağmen, bu maddelerin kullanımı ve ABD'ye girişi engellenememiştir. 1966 yılında 18 yaş altında aşırı doz uyuşturucu sebebiyle ölümlerin artması, kamuoyunun hükümete yönelik baskısını artırmıştır (Oran, 2009: 700).

Richard Nixon 20 Ocak 1969 tarihinde iktidara geldikten sonra uyuşturucu ile mücadeleye yoğunlaşmıştır. Yeni kurulan hükümette ilk olarak, uyuşturucu hammaddesi üreten devletlere baskı yapılması gerektiği düşüncesi ortaya çıkmıştır. 1960'lı yıllarda ağırlıklı olarak İran, Afganistan, Hindistan, Yugoslavya ve Türkiye gibi devletlerde haşhaştan üretilen afyon imal edilmekteydi.

Tablo 9: 1963-1969 Döneminde Hindistan, Rusya, Türkiye ve Yugoslavya'nın Ham Afyon Üretimi (Ton Olarak)

	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970
Hindistan	691	644	486	339	368	584	868	-
SSCB	172	187	177	201	181	116	216	-
Türkiye	287	83	78	125	104	120	116	63
Yugoslavya	10	7	9	3	7	1	1	-
Toplam	1.160	921	750	668	660	821	1.201	-

Kaynak: Erım, 2018: 245

1969'da Nixon yönetimi, uyuşturucunun kaynağını bulmak için kapsamlı bir araştırma yapmadan, ABD'deki uyuşturucu sorununun ana kaynağı olarak Türkiye'yi göstermeye

başlamıştır. Hatta bu dönemde ülkeye giren uyuşturucunun %80'inin Türkiye'den geldiği yönünde iddialar, ABD Hükümeti tarafından yoğun olarak dile getirilmeye başlanmış ve uluslararası basında Türkiye'yi suçlayan haberlerin sayısında artış meydana gelmiştir (Akalin, 2011: 120).

Tablo 10: 1963-1969 Döneminde Hindistan, Rusya, Türkiye ve Yugoslavya'nın Ham Afyon İhracatı (Ton Olarak)

	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970
Hindistan	385	473	426	531	419	532	601	-
SSCB	-	-	2	1	3	3	-	-
Türkiye	115	189	257	382	151	112	118	77
Yugoslavya	39	12	3	4	5	4	-	-
Toplam	539	674	688	838	578	651	719	-

Kaynak: Erim, 2018: 245

Tablo 11: Dünya ve Türkiye'deki Kanuni Haşhaş ve Afyon Üretimi

Dünyada Toplam Afyon Üretimi		Devlet İstatistik Enstitüsüne Göre Afyon Üretimi			BM Uyuşturucu Maddeler Bültenine Göre	
Yıl	Kg	İl Sayısı	Haşhaş Ekimi (Hektar)	(Kg)	Afyon Üretimi	Dünya Üretiminde Katkımız (%)
1960	1.498.443	42	42.000	368.000	365.195	24
1961	1.255.134	35	202.000	202.000	172.490	14
1962	1.144.862	25	36.000	300.000	310.592	22
1963	1.170.866	25	38.000	265.000	287.233	25
1964	939.672	25	28.000	85.000	82.882	9
1965	753.977	16	22.300	83.000	85.750	10
1966	671.046	19	24.000	130.000	138.806	19
1967	661.617	21	20.600	90.000	114.963	16
1968	814.585	11	13.000	125.000	122.158	14
1969	1.218.668	11	12.936	127.000	116.977	10
1970	1.156.911	9	10.028	60.000	51.178	4
1971	1.388.129	7-4	13.374	148.800	133.927	10
1972	...	0		74.700

Kaynak: Songar, 1974: 72

Türk yetkililer defalarca ABD'nin iddialarının gerçeği yansıtmadığını söylerken, Amerikalılar New York sokaklarına akan uyuşturucunun yaklaşık yüzde 80'inin Türkiye'den geldiği fikrini savunmuşlardır. Aralık 1969'da DEA Paris büro şefi John Cusack da yaptığı açıklamada, ABD'ye giren eroinin yüzde 80'inin Türkiye'de yetiştirilen haşhaştan geldiğini ve afyonun Türkiye'den getirilip Fransız fabrikalarında üretildiğini belirtmiştir (Cumhuriyet, 24 Aralık 1969).

ABD daha sonra Türkiye'den haşhaş üretimini tamamen kesmesini talep etmiştir. Dönemin başbakanı Demirel, ABD Hükümeti'ne haşhaşın tamamen yasaklanmasının imkânsız olduğunu bildirmiştir. Demirel, o dönem oyları çoğunlukla haşhaşın ekildiği kırsal kesimden almıştı. Bu nedenle partisinin oy kaybı yaşayabileceğini belirtmiştir. Demirel ancak belli dönemlerde ekim alanlarının sınırlandırılacağını söylemiştir (Oran, 2009: 702).

Türkiye, ekonomik ve askerî açıdan ABD'ye bağımlı olduğu için yapılan baskılar artmaya devam etmiştir. ABD'nin baskılarına uzun süre direnen Demirel zamanla artan baskılara karşı çaresiz duruma düşmüştür (Akalin, 2011: 120). 5 Mart 1970 tarihinde ABD, Türk hükümetine yeni bir teklif sunarak haşhaş ekiminin yasaklanması karşılığında zarar eden çiftçilerin zararlarının karşılanması için yılda 3 milyon dolar tarım desteği vermeyi teklif etmiştir. Buna ek olarak uyuşturucu kaçakçılığının önlenmesi için Türk ordusuna cephane ve mühimmat yardımı yapabileceklerini belirtmiştir. Demirel Hükümeti yine haşhaş üretiminin yasaklanmasının imkânsız olduğunu dile getirmiştir (Erhan, 1996: 101). ABD, haşhaş üretimi durdurulmadığı takdirde Türkiye'ye yapılan yardımların askıya alınacağını ifade etmesiyle beraber Demirel hükümeti, haşhaş ekilen alanların belli dönemlerde sınırlandırıldığını açıklamıştır (Oran, 2009: 702-703).

Demirel Hükümeti, haşhaş üretimini kısıtlamasına rağmen üretimi doğrudan yasaklamadığı için ABD Kongresi'nde, Türkiye'ye yapılan yardımların kesilmesi meselesi görüşülmeye başlanmıştır (Tuncer, 2014: 57).

12 Mart 1971 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri dönemin Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a Demirel hükümetini istifaya zorlayan bir muhtıra vermiştir. Başbakan Demirel istifa etmek zorunda kalmıştır. Bu muhtıra sonrasında kurulan hükümetin başbakanı Nihat Erim, haşhaş meselesinde selefi Demirel'e nazaran daha ılımlı bir davranış sergilemiştir. Başbakan Erim'in göreve başlamasından hemen sonra haşhaş üretiminin

tamamen yasaklanması için çalışmalar başlamıştır. 29 Haziran 1971 tarihli bir kararname ile Türkiye’de haşhaş ekimi yasaklanmıştır (Resmî Gazete, 7/2654 sayılı karar). 30 Haziran 1971 tarihinde yasak kararı kamuoyuna bildirilmiştir (Milliyet, 30 Haziran 1971: 1).

ABD hükümeti, afyon üretiminin yasaklanması nedeniyle çiftçilerin uğrayacağı zarara mukabil Türkiye’ye 35,7 milyon dolar vermeyi önermiş, Türkiye bu teklifi kabul etmiştir (Report to Congress B125085, 1974: 45). Erim Hükümeti’nin bu kararıyla söz konusu yardım karşılığında ABD’nin çıkarlarını Türkiye’nin çıkarlarının önüne koyduğu görülmektedir.

Türk kamuoyunun Amerikan baskılarına tepkisi gecikmemiştir. Haşhaş ekiminin kısıtlanması kararı Türkiye’de çeşitli çevrelerde hoşnutsuzlukla karşılanmıştır. CHP’li birçok milletvekilinin Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne yaptığı konuşmada vurguladığı nokta, kararın ABD’nin baskısı altında ve sadece ABD’de sentetik uyuşturucu üreten şirketlerin menfaati için alındığı iken, bağımsız Milletvekili Celal Kargılı, ABD’nin tutumunu “çirkin” olarak betimlemiştir (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 20 Temmuz 1970: 563-567).

Devlet Bakanı Turhan Bilgin de "Burası kimsenin bizi afyon yüzünden cezalandırma yeri değil" şeklinde düşüncelerini ifade etmiştir. Dev-Genç tarafı ise ABD ile mücadele için haşhaş üreticilerine çağrıda bulunmuştur (Cumhuriyet, 25 Temmuz 1970).

Ziraat Mühendisleri Derneği’nden yapılan açıklamada, ABD’nin Türkiye’ye yönelik politikası eleştirilmiş ve Başbakan Demirel ile Tarım Bakanı Ertem’in haşhaş ekimine getirilen kısıtlamalar konusunda çatıştığı belirtilmiştir. Açıklamaya göre, Türkiye’de yurt dışından afyon sakızı satışından elde edilen gelirin yıllar içinde ortalama 15-30 milyon liradır. Bu rakamın her zaman birkaç kat artması mümkündür. Türkiye’nin Afyon sakızı üretimi, afyon ihracatı ve tutkal üretimi çok düzenli ve çok ekonomik olduğu dile getirilmiştir (Cumhuriyet, 31 Temmuz 1970).

Öte yandan Ankara ve İstanbul Eczacılık Fakültesi öğrenci örgütleri yaptığı açıklamada, afyon üretimine getirilen kısıtlamaları "Türkiye’ye yeni bir Amerikan baskısı" olarak nitelendirilmiştir. Basında Amerikan tutumunu eleştiren yazılara ek olarak, takip eden günlerde sol gruplar ve çiftçiler tarafından gösteriler düzenlenmiştir (Cumhuriyet, 4 Temmuz 1970).

Tarım Bakanı İlhami Ertem, ABD'nin haşhaş ekiminin sınırlandırılması yönünde baskı yaptığı iddialarını yalanlayarak, "ABD'nin tek istediği bir dostluk sembolü, bir cemiledir" demiştir. Türkiye'nin 1963 ve 1966 yıllarında meclisten çıkan iki kanunla birlikte uyuşturucu ile mücadelede yer aldıklarını ifade eden Bakan Ertem, Türkiye'nin uluslararası anlaşmalardan kaynaklı görev ve sorumluluklarının yürütülmesi için sınırlandırmadaki amacı belirtmiş ve haşhaş üretiminin, sadece devlet tarafından belirlenmiş bölgelerde toplanması gerekliliğini ifade etmiştir (Cumhuriyet, 22 Temmuz 1970).

Yasaklama kararı Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki açıklamalara da yansımış ve CHP milletvekilleri kararın gerekli olmadığını savunmuştur. Denizli Milletvekili İlhan Açıklım, yasağın köylüleri perişan ettiğine dikkati çekerek, "*Afyonun en çok üretildiği yer Hindistan iken Türkiye'de haşhaş ekimi yasağının büyük devletlerin çıkarlarıyla tutarlı bir davranış olduğunu*" dile getirmiştir. Hindistan afyonunun uluslararası ilaç sanayide kullanılan Türk afyonunun yerini alacağını ve Hindistan'ın Türkiye'de afyon üretiminin durdurulmasından en büyük faydayı sağlayacağını birçok milletvekili dile getirmiştir (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 23 Mayıs 1973: 537).

Türkiye, yasaktan önce, afyon bazlı ilaçlar anlamında dünyanın meşru tıbbi gereksinimlerini karşılamak için uluslararası anlaşmalara göre afyon ihraç etmesine izin verilen yedi ülkeden biriydi. Hindistan 1970'lerde dünyanın en büyük yasal ihracatçısıydı. Yasaktan önce Türkiye, pazarın yaklaşık %20'si ile ikinci sırada yer alıyordu (Report of A Study Mission to Turkey March 14-16, 1974: 1).

Haşhaş ekiminin yasaklanması nedeniyle sağlanan ABD yardımı, çiftçinin kayıplarını karşılamaya yetmemiştir. Öte yandan bu karar, geçimini haşhaş üretimiyle sağlayan binlerce çiftçinin zarar görmesine sebep olmuştur. Bu durum kamuoyunda büyük tepkilere yol açmıştır. Halk, hükümetin ABD'nin baskısına ve rüşvetine boyun eğdiğine inanmıştır (Ahmad, 2010: 538). ABD bunun karşılığı olarak ödeyeceği 35 milyon doların yaklaşık üçte birini ödemiştir.

ABD yardımının, Türk çiftçisinin zararını karşılamada yeterli olmayacağı ve haşhaş ekiminin yasaklanması halinde oluşacak maddi zararın 400 milyon dolar olacağı öngörülmüştür. Türk hükümeti bu zararı bildiği halde 35,7 milyon dolarlık yardımı onaylayarak, kendi halkının ve devletin çıkarlarına sırtını dönerek ABD'nin peşine takılmıştır. Başbakan Erim, ABD Büyükelçisi Handley ile yaptığı görüşmede, yardımın

önemli olmadığını yasak kararının alınmasında asıl önemli meselenin ABD'nin dostluğunun kazanılması olduğunu belirtmiştir (Miller vd., 2007: 1099-1100).

1973 seçimlerinden sonra CHP- Milli Selamet Partisi (MSP) Koalisyon Hükümeti, 1 Temmuz 1974 tarihinde yedi ilde tekrar haşhaş ekimine izin verileceğini kamuoyuna açıklamıştır. Bu açıklama sonrasında ABD'nin tepkisi son derece sert olmuştur. Kararın alınması ile Türkiye ABD ilişkilerinde tekrardan gergin bir döneme girilmiştir. ABD resmi kanallarla Türkiye'nin bu kararını kınamıştır. ABD Senatosu'nda Türkiye aleyhine bir kampanya başlatılmıştır.

ABD Büyükelçisi Macomber, Ecevit ile bir araya gelerek endişelerini dile getirmiştir. Ecevit, haşhaşın tıp alanı dışında kullanılmayacağını söylemiştir (İlke, 1974: 9). ABD Dışişleri Bakanı Kissinger; Türkiye'nin haşhaş ekimine yeniden başlamasının ABD tarafından olumsuz karşılandığını ifade etmiştir. 5 Temmuz 1974 tarihinde o dönemde ABD Büyükelçisi Macomber'in haşhaş konusunda görüşmeler yapmak için ABD'ye gitmesi, elçinin geri çağrıldığı söylentilerini ortaya çıkarmıştır (İlke, 1974: 13).

ABD Kongresi Türkiye'nin haşhaş ekimine yeniden başlanması kararını geri almaması halinde, Türkiye'ye yapılmakta olan yardımların durdurulmasını gündeme getirmiştir. ABD Senato Meclisi ve Temsilciler Meclisi ise Türkiye'ye verilen borçların durdurulması, ekonomik ve askeri yardımların askıya alınması kararını almıştır. Türkiye, üretilen afyonun yasal olmayan kanallarla kaçırılmasının önlenmesi için gerekli önlemlerin alındığını söyleyerek, bu karardan dönmeyeceğini bildirmiştir. Böylece, iki devlet arasındaki gerginlik daha da artırmıştır (Sönmezoğlu, 2016: 269).

20 Temmuz 1974 tarihinde Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi, Haşhaş Sorunu'nun Türkiye ABD ilişkilerinin gündeminden çıkmasına neden olmuştur. Daha öncesinde Türkiye'ye ambargo uygulanmasını isteyen Kongre bu talebini esas olarak haşhaş sorunu üzerinden değil Kıbrıs'a yapılan müdahale üzerinden belirtmeye başlamıştır (Oran, 2009: 703-704).

Dönemin Başbakanı Bülent Ecevit, o dönem hükümetin haşhaş yasağını kaldırma kararının ambargo üzerindeki etkisini Milliyet gazetesinde şu şekilde açıklamıştır:

“Pek çok kimse ambargo kararının Kıbrıs Barış Harekâtı üzerine çıktığını zanneder. Oysa bizim Kıbrıs Barış Harekâtı'mızdan yirmi gün kadar önce ABD Senatosu'ndan bu karar çıkmıştır. Ancak buna sonradan Kıbrıs bahanesi de katılmıştır bir kılıf olarak, yoksa asıl

nedeni haşhaştır. Aynı dönemde ABD, Hindistan'a haşhaş üretimini arttırması için baskı yapıyordu. Bunlar ABD'de açıklanmış gerçekler. Ayrıca Laos, Kamboçya ve Vietnam'da ABD yanlısı gerillaları maddi olanağa kavuşturmak için CIA açıkça bunların haşhaş ekimini destekliyor ve teşvik ediyor ve bunların Amerikan piyasasına sürülmesine de aracı oluyordu (Milliyet, 18 Ocak 1991)”.

Sonuç olarak Türkiye, Afyon yasağını ABD'nin ricası üzerine yapmıştır. Hatta Türkiye dışında haşhaş üreten ülkelerden hiçbiri haşhaş ekimini tamamen yasaklamak gibi bir yola gitmemişlerdir (Özata, 2016: 70). Buradan hareketle görüyoruz ki Türkiye peşine takılma (bandwagoning) stratejisiyle hareket etmiştir. Türkiye Schweller'in söz ettiği kuzu modeli davranan devletin gösterdiği refleksleri göstermiştir. Peşine takılma (bandwagoning) stratejisi uygulayarak ABD'ye sığınarak bu şekilde ABD gibi büyük devletlerin tehditlerine karşı kendini güvende tutmaya çalışmış, çıkarlarını koruyacağını veya genişleteceğini düşünmüştür. Ayrıca Başbakan Erim'in, ABD Büyükelçisi ile yaptığı görüşmede, yardımın önemli olmadığını yasak kararının alınmasında asıl önemli meselenin ABD'nin dostluğunun kazanılması olduğunu belirtmesi bu stratejinin uygulandığının delilidir.

ABD'nin Türkiye'deki haşhaş yasağının kaldırılmasına sert bir ambargo ile yanıt vermesi, salt peşine takılmaya (pure bandwagoning) örnek olarak görülebilir. ABD, ekonomik gücünü Türk politikasını etkilemek için kullanarak, kendi çıkarlarını ilerletmek için bir politik davranış değişikliği yaratmaya çalışmıştır. Türkiye ilk olarak kuzu modeli davranan devletin gösterdiği refleksleri göstererek ABD'nin ricasıyla Afyon yasağını getirmesine rağmen 1973 seçimlerinden sonra CHP-MSP Koalisyon Hükümeti, tekrar haşhaş ekimine izin vermiştir. Böylece Türkiye sınırlı peşine takılma (limited bandwagoning) stratejisiyle yasağı kaldırarak ABD'ye bağımlı olmaktan sakınmaya yönelik politika izlemiştir.

2.7. KIBRIS SORUNU

Küba Krizi sonrasında Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinde NATO üyeliğini sorgulamasına neden olan ikinci olay Kıbrıs Sorunu'dur. Sorunun kökeni adanın Osmanlı devletinin hâkimiyetinden İngiliz hâkimiyetine geçtiği 1878 tarihinde imzalanan Berlin Antlaşması'na götürülebilecek kadar eskidir. Kıbrıs Sorunu, adanın

jeopolitik ve jeostratejik önemi sebebiyle II. Dünya Savaşı sonrası dönemde uluslararası sorun haline gelmiştir.

Osmanlı Devleti, Kıbrıs Adası'nı 1570'te fethetmeyi başarmış ve ada 1878 yılına kadar Osmanlı himayesi altında kalmıştır (Başlamışlı ve Çalışkan, 2017: 826). Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasındaki savaşta İmparatorluğun yaşadığı olumsuzluklardan yararlanan İngiltere, 1877-1878 yılları arasında 93 Harbi olarak bilinen savaştan istifade ederek ada yönetimini geçici olarak ele geçirmiştir.

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında yer alıp savaşa girmesi sonrasında İngiltere 5 Kasım 1914'te Ada'yı ilhak etmiştir. Yunanistan ve Kıbrıs'taki Enosis⁴ (Birleşme) yanlıları Ada'nın İngiltere tarafından ilhakıyla beraber bu durumu olumlu karşılamış ve Enosis için önemli bir adım olarak görmüşlerdir. 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması, Türkiye'nin adaya bir şey yapmasını engellemiş ve 1914'te Kıbrıs'ın İngiltere tarafından ilhak etme kararına karşı hiçbir şey yapılamamıştır. 1950'lerde Kıbrıs'ta Enosis etkinliği artmaya başlamıştır. Bu tarihlerden itibaren Türkiye, Kıbrıs Sorunu'nu gündemine almıştır. İngiltere ise Kıbrıslı Türkleri Enosis yanlılarıyla karşı karşıya getirerek Rumları dengelemek istemiştir. İngiltere, ada sorununa çözüm bulmak için Türkiye'yi üçlü müzakerelere dâhil etme kararı almıştır. Müzakereler sonucunda Türk tarafı ve Rum tarafı bölünmeden vazgeçmiş ve bağımsız bir Kıbrıs Cumhuriyeti kurmayı kabul etmiştir.

11 Şubat 1959'da Türk ve Yunan Dışişleri Bakanları, Zürih'te adanın sorunlarının çözümüne yönelik genel bir plan üzerinde anlaşmaya varan ortak bir bildiri yayınladılar. Daha sonra Büyük Britanya ve Kıbrıs Türk ve Rum toplumlarının temsilcileri Londra Anlaşması'nı imzalamak için Londra Konferansı'nda bir araya geldi. Londra Anlaşması'na göre bir Yunan cumhurbaşkanı ve bir Türk cumhurbaşkanı yardımcısı olacak ve adada iki farklı resmi dil kullanılacaktı. Meclisin %70'i Rumlardan %30'u Kıbrıs Türklerinden oluşacaktı. Anlaşma Makarios'u cumhurbaşkanı, Fazıl Küçük'ü de cumhurbaşkanı yardımcısı yapmıştır (Bal, 2002: 91-92).

16 Ağustos 1960 tarihinde Kıbrıs Cumhuriyeti ilan edilmiş ardından anayasa kabul edilmiştir. Kıbrıs Cumhuriyeti anayasası, Garantör devletlerin müşterek katılımıyla oluşturulan bir komisyon tarafından hazırlanmıştır. Hazırlanan anayasanın ana amacı,

⁴ Enosis, Girit ve Kıbrıs'ın Yunanistan ile birleşmesi ülküsünü ifade etmektedir.

adada barış ve huzur içinde yaşanabilecek bir düzen kurmak ve her üç devlet için de sıkıntı yaratacak gelişmelerin önüne geçmektir (Milliyet, 16.08.1960: 1- 5).

Temel antlaşmalara dayanan Londra Antlaşması'nda Türkiye, Yunanistan, Büyük Britanya ve Kıbrıs Cumhuriyeti arasında bir kurucu antlaşma imzalandı. Bu antlaşma Kıbrıs'ın bağımsızlığını belirlemiştir. Türkiye ile Yunanistan arasında bir ittifak anlaşması imzalanmıştır. Böylece, her iki taraf da Kıbrıs'ın bağımsızlığına ve bütünlüğüne yönelik herhangi bir saldırıyı önleme konusunda güvence vermiştir. Karargâh Anlaşması, Kıbrıs'ta bir karargâh kurulmasına, söz konusu karargâha 950 subay ile Yunanistan'ın, 650 subay ve er ile Türkiye'nin katılmasına karar vermiştir. Garanti anlaşması ile üç kurucu devlet, Kıbrıs'ta düzenin korunmasını, bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü teminat altına almıştır. Bu devletler ayrıca kurulan düzenin değişmesi halinde gerekli önlemleri alabileceklerdi (Erkmen, 2020: 83-84).

16 Ağustos 1960'ta kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti, 21 Eylül 1960'ta BM'ye ve 24 Mayıs 1961'de Avrupa Konseyi'ne katılmıştır. 1960 öncesi döneme bakıldığında, cumhuriyetin doğusunda dış etkenler iç etkenlerin önüne geçmiştir. Örneğin Kıbrıs'ın sosyal yapısına bakıldığında Kıbrıs'ta iki etnik grup dönemin siyasi iklimine isyan etmiştir. Ancak bu etnik gruplar bir gaye için çalışmak yerine birbirleriyle çatışma halinde olmuşlardır. İki halkın farklı amaçları olmakla birlikte isyanlarının ortak bir hareketi olmamıştır. Kıbrıslı Rumlar tarafından kurulan EOKA'nın, adaları Yunanistan'a bağlamak gibi amaçları olmuştur. Bu arada Kıbrıslı Türkler, Yunan faaliyetlerini engellemek için çalışmalar yapmıştır. Kıbrıslı Türkler, ada Türklerini tek bir bölgede toplamak ve bölgeyi Türkiye'ye bağlamak için mücadele etmişlerdir (Bal, 2002: 91- 92).

Taksim fikri, Türklerin can ve mallarını Enosisçilerden korumak için ortaya atılmıştır (Erkmen, 2020: 83-84). Antlaşmanın uygulanmasından ve anayasanın ilanından bir süre sonra Kıbrıs adasında bazı olumsuz şeyler yaşanmaya başlamıştır. Bu nedenle antlaşmalar ve anayasalar Ada'ya beklenen barışı getirememiştir. Yunanlılar, Türk basınına saldırılar, Lefkoşa camilerinin bombalanması dâhil adadaki huzuru bozan birçok eylemde bulunmaya başlamışlardır. Lefkoşa'da arama yapmak üzere Rum polisler tarafından Türk yolcuların arabadan indirilmesi de dâhil olmak üzere büyük bir olay meydana gelmiş ve Türk yolcular buna karşı çıkmıştır. Sert müdahalelerin yer aldığı olayda iki Türk hayatını kaybetmiş, dört Türk yaralanmıştır. Dönemin başbakanı İsmet İnönü olayın ciddiyetini belirten açıklamalarda bulunmuştur. Bu olayın ardından

Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı yardımcısı Dr. Fazıl Küçük'ün evi saldırıya uğramış ve olaylar kontrolden çıkmıştır (Şahin, 2017: 1475).

Bu gelişmelerden anlaşılacağı üzere Kıbrıs Rumlarının Enosis fikrinden vazgeçmediği Kıbrıs anayasasının Türklere tanıdığı hakları sindirmediği anlaşılmaktadır (Bal, 2002: 91).

Türk yöneticiler, adadaki Türkleri Rumların olumsuz faaliyetlerinden korumak için adaya çıkarma da dâhil olmak üzere bir dizi önleyici plan yaptı. Bu nedenle ABD ile Türkiye arasında sorunlar baş göstermiştir.

Türkiye-ABD ilişkileri bağlamında ABD'nin Kıbrıs'ta yürütmeyi planladığı politikalarına baktığımızda dönemin Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Makarios ve İngiliz üsleri önem taşımaktaydı. ABD, Kıbrıs sorununun NATO çerçevesinde çözümü için Makarios'u tek engel olarak görüyordu. Kıbrıs'ın Türkiye, İngiltere ve Yunanistan tarafından desteklenerek istikrarlı bir yapıya bürünmesini, bu sayede SSCB'ye ve Uluslararası komünizme karşı daha dirençli olacağını öngörüyordu. SSCB tehdidi nedeniyle ABD'nin Orta Doğu politikaları açısından Kıbrıs'ta yer alan iletişim etkinliklerinin devam etmesi gerektiği düşünülüyordu. Bu bağlamda İngiliz üsleri önemli olmuştur (Sönmezoğlu, 1995: 7).

ABD stratejik olarak SSCB'den üstün konumdaydı. Çevreleme politikasıyla SSCB'nin etrafındaki birçok ülkede üsleri bulunmaktaydı. Ancak SSCB uzun menzilli füzeler geliştirmesiyle beraber ABD'yi doğrudan tehdit edebilir hale gelmişti. Bu durum küresel bir nükleer savaşa neden olabilirdi. Bu bağlamda ABD Kıbrıs'ta yaşanabilecek Türkiye-Yunanistan çatışmasının SSCB müdahalesi ile daha da yükselebileceğini düşünüyordu.

ABD'ye göre Kıbrıs Batı yanlısı ve demokratik olmalıydı. Türk ve Rum topluluklar arasında bölünmeye neden olabilecek herhangi bir öneriden kaçınılmalıdır. Kıbrıs, sağlıklı ekonomik politikalar izlemesi anlamında yönlendirilmeli ve Kıbrıs, Sovyet Bloğu ile ekonomik bağlar kurmaktan uzak tutulmalıdır.

ABD'nin aslında Kıbrıs Sorunu'na yönelik net çözüm önerisi yoktu. Türkiye ve Yunanistan arasında savaş önlenebildiği sürece statükonun korunması gerektiğini düşünüyordu. Bu mümkün değilse iki devletin anlaşarak sorunu çözmesini istemekteydi. Sonuç olarak stratejik öneme sahip Kıbrıs adası her şekilde NATO toprağı konumunda olmaktaydı. Hatta ABD Makarios liderliğindeki Rum yönetimine

Makarios'un SSCB ile yakın ilişkiler kurması nedeniyle sıcak bakmamaktaydı. Acheson Planı da bunu doğrulamaktadır (Sönmezoğlu, 1995: 33-34).

Kıbrıs'ın siyasi geleceği ile ilgili dört ihtimal öngörülmektedir. İlk olarak Ada'nın bağımsız bir devlet olarak bağlantısız varlığını devam ettirmesidir. İkincisi Ada'nın Yunanistan'a ilhakıdır. Üçüncüsü Ada'nın Türkiye ve Yunanistan arasında taksimi olup dördüncüsü ise Ada'nın tamamıyla Türkiye'ye ilhakıdır ki bu çok küçük bir ihtimal olarak gözükmektedir. ABD bu ihtimaller arasında en az ilk şıkkın olmasını istemekteydi. Çünkü SSCB kurulabilecek bağımsız bir Rum yönetime sahip Kıbrıs devleti ile adada söz sahibi olabilirdi. Nitekim Makarios SSCB ile sıcak temaslar kurmaktaydı. Diğer üç ihtimalde ise Kıbrıs her türlü NATO üyesi devlet veya devletlerin himayesinde olacaktı. ABD'nin bu ihtimaller içerisinde belirgin bir tercihi yoktur. ABD için önemli olan iki NATO üyesi devlet olan Türkiye ve Yunanistan arasında çatışma çıkmasının engellenmesidir. Kıbrıs'a yönelik ABD'nin öncelikli amacının Kıbrıs'ın özgürlük, huzuru ve istikrarından ziyade SSCB'nin çevrenmesi olduğu anlaşılmaktadır. Kıbrıs'ın Akdeniz'de bir SSCB uydusu olma olasılığına karşı ABD sürekli olarak Kıbrıs üzerinde aktif bir politika izlemiştir (Frus, 09.02.1960: 1580-1592).

Türkiye DP döneminde, (1950-1960) Kıbrıs Sorunu ile ilgili üç ayrı siyaset izlemiştir. Bunlardan ilki, Kıbrıs'ın sadece İngiltere'yi alakadar eden bir iç sorun olduğu ve bu nedenle Lozan Barış Antlaşması ile oluşan statükonun devamı siyasetidir. Ancak 1955 yılında EOKA terör örgütü Türkleri hedef alan eylemlere başlamış, öte yandan da İngiltere'nin, Enosis'i hedefleyen Yunanistan ile görüşmesiyle, Türk hükümetinin Kıbrıs'a yönelik politikasını değiştirmesini sağlamıştır. Böylece Menderes Hükümeti, Kıbrıs sorununun İngiltere'nin bir sorunu olduğu şeklindeki düşüncesini bırakmış ve İngiltere'nin ada üzerindeki hâkimiyet hakkından sadece Türkiye lehine vazgeçebileceğini savunmaya başlamıştır. Bu dönemde Türkiye'nin ada üzerinde hayati derecede önemli haklara sahip olduğu vurgulanmıştır.

İngiltere, Kıbrıs için kendi kendini yönetimi ele alan Radcliffe Anayasası'nı gündeme getirmesiyle Türkiye, Kıbrıs politikasında yeni bir değişikliğe gitmiştir. Türk Hükümeti Radcliffe Anayasası'nın gündeme gelmesiyle beraber taksim tezini savunmaya başlamıştır. Böylece Menderes Hükümeti, 1957'den 27 Mayıs 1960 darbesine kadar adanın iki toplum arasında taksimi için aktif bir dış politika izlemiştir.

Yunanistan ise daima Enosis'i savunmuş. Ada'da Rumların çoğunluk durumunda olması nedeniyle Yunanistan'ın bu tezi savunması daha kolay hale gelmiştir. Diğer taraftan Yunanistan bu tezini savunurken EOKA terör örgütünü kullandığı ve İngiltere'nin siyasetinde meydana gelen yumuşamalar neticesinde Ada'da oluşan boşluktan da yararlandığı görülmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında Türkiye'nin taksim tezinin, Yunan tarafının aşamalı olarak Enosis'i gerçekleştirme uğraşlarını engellemeye dair bir önlem olarak ortaya attığı da anlaşılmaktadır.

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması sonrasında Zürih ve Londra Antlaşmaları ile Kıbrıs Türk'ü, kendi nüfus oranının üzerinde bir oranla devlet kademelerinde temsil hakkı kazanmıştır. Diğer taraftan kurulan bu yeni düzen, iki NATO üyesi ülke olan Türkiye ve Yunanistan'ın adada askeri birlikler bulundurmalarını, diğer bir NATO üyesi olan İngiltere ile birlikte Garanti Antlaşması kapsamında adaya tek veya çoğunluk taraflı müdahale hakkına sahip olma hakkına erişmişlerdir (Değerli, 2012: 98-99).

2.7.1. 1964 Johnson Mektubu

Orta Doğu ve çevresinde dengelerin Kıbrıs Sorunu sebebiyle SSCB lehine kaymaya başlamasıyla ABD, SSCB'nin bölgedeki etkisini kırmak ve kesmek için bu sorunla detaylıca ilgilenmiştir. NATO üyesi Türkiye ve Yunanistan'ın doğrudan çatışmaya girmesi durumunda NATO'nun güç kaybına sebep olacağı için ABD bu bölgede etkili siyaset yürütmeye başlamıştır.

Aralık 1963 sonrasında 1960 Anayasası'na uyararak hayatlarına devam etmek istemeyen Rumlar Ada'da Türklere saldırı girişimlerini artırmışlardır. 21 Aralık 1963'te yaşanan "Kanlı Noel"de Rumlar Türklere ciddi saldırılar gerçekleştirmiştir. Daha sonrasında dönemin Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ABD başkanı Lyndon Johnson'a mektup yazarak Ada'daki saldırıların sona ermesi için ABD'nin Rumlara baskı uygulamasını talep etmiştir. Ancak karşılık olarak ABD beklenen karşılığı vermemiştir. Bu negatif durum sonrasında Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) toplantı kararı almıştır (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1963: 509).

16 Mart 1964'te TBMM toplanmış, Lefkoşa'da 16 Ağustos 1960'ta Türkiye, Yunanistan, Kuzey İrlanda, Büyük Britanya ve Kıbrıs Cumhuriyeti ortaklığında imzalanan ve sonrasında yürürlüğü devam eden Antlaşmalar gereğince, lüzumu halinde Kıbrıs'a TSK'nın gönderilmesi izni konusunu, Anayasanın 66. Maddesi gereğince karara varılmasına ilişkin Başbakanlık tezkeresi görüşülmüştür. 653 üyeden oluşan Meclis'te

oynamaya 489 milletvekili katılmıştır. 485 kabul oyu çıkarken 4 üye çekimser oy vermiştir. Ret oyu çıkmamıştır. 132 üye oylamada bulunmazken açık üyelik 14'tür. Bu tezkere sonrasında Başbakan İnönü Hükümeti gerekli durumlarda Kıbrıs adasına asker gönderebilme yetkisini kazanmıştır (TBMM, Tutanak Dergisi, 1964: 120).

ABD'nin katkılarıyla İngiltere Türkiye ve Yunanistan garantörlüğünde oluşturulan Kıbrıs Cumhuriyeti problemlere uzun vadeli sonuç getirememiştir. Enosis yanlısı Rumlar 1963 yılında Yunanistan'a dâhil olma isteğiyle Türklere katliam yapıp göç etmeye zorlamış ve "Kanlı Noel" gerçekleşmiştir. Bunun sonucunda Türkiye garantörlük hakkıyla adaya asker yollayarak müdahil olma kararı almıştır (Dışişleri Belleteni, Eylül 1964: 5).

Türkiye Ada'ya müdahalede bulunmaya karar verince ABD bu duruma engel teşkil etmesi amacıyla Başkan Johnson'un kaleminden Başbakan İnönü'ye mektup göndermiştir. Bu mektupta oldukça küçük düşürücü ve ağır ifadeler yer almaktadır. Bu mektup Ada'ya girmeyi hedefleyen Türkiye için bir ultiatom niteliği taşımaktadır. Ada'ya herhangi bir müdahale olması halinde, Türkiye'ye SSCB saldırısında NATO'nun Türkiye'yi savunmayacağını söyleyen ifadeler mevcuttur.

Bu mektuba kadar Kıbrıs Sorunu'na çok da fazla dâhil olmayan ABD, Başkan Johnson'un Mektubu ile Kıbrıs sorununa sert bir şekilde dâhil olarak şaşırtıcı bir tavır sergilemiştir. Türkiye'nin NATO'ya üye olma talebinin altında yatan en önemli neden olan SSCB tehdidi nedeniyle NATO'ya dâhil olduktan sonra Türkiye'nin dış politikası Batı'yla paralel şekilde hareket etmiştir. Ancak Türkiye mektup sonrası Ada'ya herhangi bir müdahalede, Sovyetler tehdidine karşı yalnız kalma uyarısı ile karşı karşıya kalmıştır. Bu uyarı sonrası Türkiye'nin ABD ve NATO ittifaklarının güvenilirliği konusunda şüpheleri akıllara getirmiştir. ABD ile ilişkilerde Türkiye için önemli dönüm noktalarından birisi olan 12 Mart 1947 Truman Doktrini'nden sonra Johnson Mektubu da en az Truman Doktrini kadar önem arz etmiş ve ters yönlü bir ilişki sürecine neden olmuştur. ABD bu mektupla Türkiye'nin Ada'ya müdahale etmemesini sağlamayı amaçlamaktadır. Mektupta İnönü'yü ABD'ye davet eden Johnson, İnönü'nün kendisiyle fikir alışverişinde bulunmasını hedeflemiştir (Bal, 2002: 94-95). 13 Haziran 1964'te mektuba yanıt veren İnönü ABD davetini olumlu cevaplamıştır (Uçarol, 2006: 916).

İnönü cevaben mektubunda “...Kıbrıs'ta garanti anlaşması gereğince ferdî hareket hakkını kullanma kararını, arzunuz veçhile geri bıraktık...

Mesajınız gerek yazılış tarzı gerekse muhtevası bakımından Amerika Birleşik Devletleri ile ittifak ilişkilerinde daima ciddi bir dikkat göstermiş olan Türkiye gibi bir müttefikinize karşı hayal kırıcı olmuş, ittifak münasebetlerine değinen muhtelif konularda önemli görüş ayrılıkları belirmiştir... Kıbrıs'taki mezalim devrinin, bütün tedbirleri tesirsiz kılan hususi bir karakteri vardır. Başından beri güvenliği korumak için yapılan görüşmeler, geçirilen muvakkat devreler hepsi yalnız Makarios idaresinin tecavüzünü ve tahribatını arttırmaya hizmet etmiştir... Kıbrıs Hükümeti açıktan silahlanmaya başladı ve Birleşmiş Milletleri kendi zulmünü ve Anayasa dışı yönetimini güçlendirecek yardımcı bir vasıta gibi farz etti. Birleşmiş Milletler'in... saldırıları durdurmak için yetkilerinin ve müdahale niyetlerinin eksik olduğu açık bir gerçek halini almıştır. Yunan Hükümeti'nin Kıbrıs yönetimini nasıl teşvik ettiğini biliyorsunuz. Bu ahval içinde Kıbrıs'ta mezalimi durdurmak için bir müdahaleye mecbur olacağımızı Amerika'da sizin huzurunuzda konuşurken söyledik..." ifadeleriyle karşılık vermiştir (Uçarol, 2006: 916).

21 Haziran 1964'te Johnson'la planlanan görüşme amacıyla ABD'ye giden İnönü 22-23 Haziran 1964'te Ada'yla ilgili olarak Başkan Johnson ile görüşmelere katılmıştır. Görüşmeler sonrasında ortak bir bildiri yayınlanmıştır. Bildiri Kıbrıs Sorunu'nun barışçı yollardan çözüme kavuşturulmasını savunmaktadır. Aynı zamanda ABD'ye davet edilen Kıbrıs Başbakanı Papandreou da ABD'ye gitmiş ve yine o da Başkan Johnson ile Kıbrıs Sorunu ile ilgili toplantı yapmıştır. Görüşmelerin en önemli sonucu ABD'nin eski dışişleri bakanlarından Dean Acheson'un sorunun çözümü için arabulucu olarak belirlenmesi olmuştur (Milliyet, 03 Temmuz 1964).

Türkiye'nin sonraki süreçte dış politikasını belirlemede Johnson Mektubu önemli bir yer tutmuştur. Aynı zamanda 1964 sonrası süreçte Sovyetler Birliği ile de iyi ilişkiler kurma gayretine giren Türkiye bu dönemde ABD ile ilişkilerinde sorunlar yaşamıştır. ABD 1964 sonlarına gelindiğinde nükleer güç konusunda bütün NATO ülkelerini dâhil etmeyi amaçlamış ancak Türkiye "Çok Taraflı Nükleer Güç'e (Multi Lateral Force-MLF)" dâhil olmamıştır. Çünkü SSCB'yi tedirgin etmek istememiştir (Sander, 1979: 239).

Başkan Johnson Mektubu ile Sovyet tehdidine karşın yalnız bırakılma ultiatomuna maruz kalan Türkiye'de NATO'ya olan güven sorgulanmaya başlanmıştır. Türk kamuoyunda NATO'ya güvenilmemesi gerektiği NATO'dan çıkılması gerektiği gibi tartışmalar alevlenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti yöneticileri de bunların üzerine dış politika konusunda farklı yollara başvurmuşlar ve çok yönlü bir anlayışı tercih etmeye başlamışlardır. SSCB ve diğer üçüncü dünya ülkeleriyle gerek siyasi gerek de ekonomik ilişkilerin artırılması bu anlayışın bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Başkan Johnson'un mektubu sonrasında Türkiye dış politika konusunda ABD ile doğrudan ortak hareket etmeyi kabul etmemiştir. BM Genel Kurulu'nun 1965 Eylül tarihli toplantısında ABD'nin Vietnam'a silahlı müdahale talebine destek vermemiştir. Aynı zamanda bu sorun sonrasında güvenlik konusunda ortaya önemli bir sorun daha çıkmıştır. TSK bünyesindeki teçhizatın önemli bir kısmı ABD kaynaklı olduğu için Mektup sonrasında Türkiye gerek silah temin ettiği ülkeleri artırma yoluyla gerek de kendi silah sanayisine önem vermek yoluyla bu problemi çözüme yoluna gitmiştir (Erhan, 2009: 690).

Bu mektubun ardından, Türk kamuoyunda büyük önem taşıyan Kıbrıs Türklerinin güvenliği ve Türkiye'nin ulusal çıkarları ile ilgili ABD'nin tutum ve tepkisi, Türkiye için büyük bir hayal kırıklığı olmuştur. Bu mektup, Türk-Amerikan ilişkilerinde önemli bir dönüm noktası olmuş ve ikili ilişkilerin sorgulanmasına yol açmıştır. Bu nedenle 1980 yılına kadar Türkiye ile ABD arasında pek çok sorunun meydana geldiği bir dönem başlamıştır. Mektubun Türk kamuoyuna duyurulması ile birlikte Amerikan karşıtlığı ivme kazanmaya ve Amerikan karşıtı birçok eylem düzenlenmeye başlanmıştır.

2.7.2. Acheson Planı

1963-1964 döneminde Başkan Johnson'un özel temsilcisi sıfatıyla Dean Acheson, arabulucu pozisyonunda çalışmalara başlamıştır. Sorunun çözümüne yönelik olarak planın ana hatları, Kıbrıs adası NATO üyesi Türkiye ve Yunanistan arasında paylaşılacaktır. Karpaz yarımadasının bir kısmı Türkiye'ye bırakılacak, Türklerin çoğunlukta olduğu bölgelerde kanton sistem benzeri bir yapılanma oluşturulacaktır. Ada'nın diğer kısmında yaşayan Türklere yönelik Lozan Antlaşması'ndaki azınlık haklarından yararlanma hakkı tanınacaktır. Adanın geri kalanı Yunanistan'la birleşecektir. Meis Adası Türkiye'ye verilecektir. Böylece iki NATO üyesi devletin savaşın eşiğine getiren bu sorununun çözülmesi öngörölmüş ve NATO dışındaki

güçlerin adaya müdahalesinin engellenmesi amaçlanmıştır. Söz konusu planda adanın iki ülke arasında nasıl bölüştürüleceği ile ilgili netlik oluşmamıştır. Türkiye, sınırların müzakere edildiği esnada Yunan tarafının talepleri ve Makarios'un planı kabul etmemesi üzerine Türkiye de planı kabul etmediğini Acheson'a bildirmiştir (Dışişleri Belleteni, Ekim 1964: 6-7).

Bu esnada Kıbrıs'ta çatışmalar devam etmiş ve Türkiye, Kıbrıs Türklerine yönelik saldırılarda bulunan Rumlara yönelik hava harekâtı düzenlemiştir. Bunun üzerine ABD arabulucusu Dean Acheson Cenevre'de Türk ve Yunan yetkililerle yeniden görüşmelere başlamıştır. Yunan ve Rum taraflarının sıcak karşılamadığı ilk plan üzerine değişiklikler yapılmıştır. İlk planda Türkiye'ye bırakılması düşünülen Karpaz bölgesi için bu sefer elli yıl süreyle askeri üs bulundurma hakkı veriliyordu. Türkiye bu değişiklikleri kabul etmemiştir. Bunun üzerine Cenevre görüşmeleri sona ermiştir.

2.7.3. 1975-1978 Ambargosu

Rumların büyük baskılarına maruz kalan Kıbrıs Türkleri Ada'da birlikte yaşamaya mecbur kalmıştır. Bunun sonucunda Kıbrıs Türkleri 16 Ağustos 1960'ta onaylanan Anayasa maddeleri uygulamaya geçinceye kadarki süreçte, 29 Aralık 1967 kuruluş tarihli "Geçici Türk Yönetimi"ni inşa etmişlerdir. Bu durum Türkiye'nin desteklediği tez olan federal devlet fikrine uygun şekilde gelişmiştir. 2 Haziran 1968'te Lefkoşa'da başlatılan Kıbrıs Sorunu'nun kalıcı bir şekilde çözümüne ilişkin görüşmeler 1974 yılına gelindiğinde, 6 yıl geçmesine rağmen herhangi bir sonuç vermemiştir (Bal, 2002: 97). Bu tarihlerde Ekim 1973'te Türkiye'de yapılan seçimler neticesinde CHP ve MSP Koalisyon yoluyla hükümeti kurmuşlardır. Bu hükümetin başbakanı da Bülent Ecevit olmuştur. Kurulan bu yeni hükümet Ada'da problemlerin çözülebilmesi için "fonksiyonel federatif sistem" fikrini savunmuştur. Bu sistemde tek bir devlet olacak ancak yetkiler iki halk arasında dağıtılacaktır (Armaoğlu, 2002: 956).

Yine aynı dönemde Yunanistan ile Makarios'un yaşadığı sorunlar baş göstermiştir. Henüz Kıbrıs konusu bir çözüme kavuşmamışken EOKA'nın tedhişçilerinden olan Nikos Sampson "Rum Milli Muhafız Teşkilatı" ile birlikte darbe yaparak Makarios'u indirmiş ve Kıbrıs Elen Cumhuriyeti'ni kurmuştur. Yunanistan'ın Ada'ya müdahale etmesi anlamına gelen bu olay sonrası Kıbrıs Buhranı ortaya çıkmıştır. Garanti Antlaşması 4. Maddesi uyarınca adaya müdahale etmek isteyen Türkiye İngiltere'yi de yanında görmeyi amaçlamış ancak İngiltere bu duruma onay vermemiştir. Bununla

birlikte NATO da Türkiye'nin adaya asker göndermesi durumunda, adaya kendilerinin de müdahale edeceğini söylemiştir. 17 Temmuz'da İngiltere'de olan Başbakan Ecevit Türkiye'ye dönmüştür. 20 Temmuz 1974'te ise TSK 'ya ait Türk jetlerinin hava desteğiyle Türk askeri adaya inmiştir. 2 gün süren ateş sonrasında 22 Temmuz 1974'te 17.00 sularında ateş kesilmiştir. Bu olaylar akabinde Garantör ülkelerin dışişleri bakanları 25 Temmuz ve 8 Ağustos tarihlerinde Cenevre'de bir araya gelmiştir. Bu görüşmeler de barışı sağlayamamıştır. Daha sonra 14 Ağustos saat 04.19 saatinde TSK tarafından 2. Kıbrıs Harekâtı yapılmış ve 16 Ağustos günü 17.00 saatine kadar devam etmiştir. Birleşmiş Milletler'in 360 sayılı kararı uyarınca ateşkes kabul edilmiştir (Bal, 2002: 97-98).

Harekât sırasında ABD silahlarını kullanan Türkiye ABD Kongresinde tepkiyle karşılanmış, Ada'da sorun çözülene kadar silah satışı konusunda yaptırım tehdidi ile karşı karşıya kalmıştır. Kongre, sonrasında Türkiye'ye askeri yardımın sona ermesi kararı almış ve 5 Şubat 1975'te yürürlüğe koyulmuştur. Bu sırada Türkiye'de hükümette yer alan CHP ve MSP iç politika konularında anlaşmazlığa düşünce 19 Eylül 1974'te istifa etmiştir. Bu istifa sonrası Sadi Irmak liderliğinde hükümet kurulmuştur. 13 Şubat 1975 tarihinde de Kıbrıs Türk Federe Devleti ilan edilmiştir (Armaoğlu, 2002: 968-969).

Ada'da Türklere yönelik terör eylemlerinin 1970'lerden itibaren yükselerek devam etmesi sonrasında 1974'te Yunan cuntasının Kıbrıs Rum Milli Muhafız Birliği'nin kuvvetleriyle Kıbrıs Cumhurbaşkanı devirmesi ve akabinde Türkiye'nin garantörlük haklarıyla Ada'ya fiziki müdahale etmesiyle sonuçlanmıştır. 1964 yılında müdahaleye sorun çıkartan ABD bu defa aynı tepkiyi vermemiş ve daha arka planda bir görüntü çizmiştir. Neden olarak ise Nikos Sampson tarafından yapılan darbe sonrası Kıbrıs'ta kurulan yeni yönetimin Sovyetler ile iyi ilişkiler geliştirme ihtimalidir. Ada'ya yapılan çıkarma sonucunda Yunanistan'da cunta yönetimi sona ermiş ve Sampson hükümeti de devrilmiştir. Daha sonra Rum tarafının yönetimine Glaukos Clerides gelmiştir. Yeni kurulan Clerides yönetimi ile yapılan görüşmeler de olumlu sonuca ulaşmamış ve Ada'da Türklere yapılan baskılar devam etmiştir. Bunun üzerine Türk Silahlı Kuvvetleri Kıbrıs Türklerinin güvenliğini almak amacıyla Kıbrıs'a tekrar bir harekât düzenlemiştir. Ancak ABD bu harekâta bir öncekindeki gibi çekingen bir tepki vermemiş Türkiye'ye karşı silah ambargosu uygulamasına gitmiştir. Bunun neticesinde de Türkiye karşılık olarak ülkedeki ABD üslerinin kapatılmasını kararlaştırmıştır (Darıcılı, 2020: 294).

Ambargo sonrası Türkiye milli ve ağır savunma sanayine yönelmiş ve bu yönde çalışmalar başlatılmıştır. 1978 yılına gelindiğinde ise ABD Başkanı Jimmy Carter'ın etkisiyle ambargo sona ermiştir (Gönlübol, 1996: 589-592). 26 Mart 1976'da Türkiye ve ABD dışişleri bakanları İhsan Sabri Çağlayangil ve Henry Kissinger “Savuma ve Ekonomik İş Birliği Antlaşması (SEİA)”nı imzalamıştır. Bu anlaşmanın yürürlüğe girmesi için ön şart olarak ABD Kongresinin onayı ve ambargonun kaldırılması koyulmuştur. ABD Kongresi 1977 Ocak ayında anlaşmayı onaylamamıştır. Bu nedenle de SEİA uygulamaya geçmemiştir. Fakat 26 Eylül 1978'de ABD'nin ambargosu sona ermiş ve Türkiye ambargo sorunundan kurtulmuştur (Armaoğlu, 2010: 971-972).

Türkiye, Kıbrıs Türklerine Rumların baskı ve zulümlerinin artması nedeniyle garantörlük hakkını kullanarak adaya fiziki müdahaleye hazırlanmıştır. Ancak ABD, Türkiye ve Yunanistan arasında bu tarz bir zıtlama olmasının NATO içerisinde çatlaklara yol açacağı düşünmüştür. Bu nedenle Türkiye'yi sert bir dille uyarmıştır. ABD'nin bu refleksini neorealist bakış açısıyla değerlendirdiğimizde Türkiye'yi kuzu modeli davranan bir devlet olarak görmüştür. Bu nedenle Türkiye'nin bu bağlamda statükoyu değiştirmeye yönelik revizyonist söylem ve hareketlerde bulunmasını istememiştir. Hatta Türkiye'yi SSCB'nin etki alanına itmekle tehdit ederek kendisine tabi olarak salt peşine takılma (pure bandwagoning) stratejisi uygulamasını istemiştir. Türkiye bu baskılar sonucunda boyun eğmek zorunda kalmıştır. SSCB tehdidi nedeniyle Türkiye, ABD'ye salt peşine takılma (pure bandwagoning) stratejisi yapmak zorunda kalmıştır.

15 Temmuz 1974 tarihinde Kıbrıs'ta darbe gerçekleşmiş ve Nikos Sampson yeni hükümetin devlet başkanı olması sonrasında Kıbrıs Türklerine yönelik baskıların artması nedeniyle Türkiye bir kez daha müdahale kararı almıştır. ABD, Türkiye'nin Doğu bloğuna kayma ihtimali nedeniyle temkinli davranmış ve Türkiye'nin müdahalesini sert bir tepkiyle karşılamamıştır.

Türkiye, Cenevre görüşmelerinde anlaşma yapılamayacağı anlaşılınca ikinci müdahale kararı çıkmıştır. ABD bu kararın işgal olduğunu söyleyerek Türkiye'ye karşı silah ambargosu kararı almıştır. Dengeleme (balancing) ve peşine takılma (bandwagoning) stratejileri gözüyle baktığımızda Türkiye sınırlı peşine takılma (limited bandwagoning) stratejisi izleyerek bağımlı olmaktan sakınmıştır. Türkiye yayılmacı olmayıp statükocu olan ve riskten kaçınıp çıkarlarını arttırmaya dayalı fırsatları kullanmaktan çekinen kuzu modeli davranan bir devlet anlayışından revizyonist, mevcut uluslararası sistemden

memnun olmadığı için statükoyu değiştirmek için harekete geçmekten kaçınmayan ama yeterince güçlü olmayan çakal modeli davranan bir devlet anlayışına dönmüştür.

ABD, Türkiye'yi kuzu modeli davranan bir devlet anlayışından çakal modeli davranan bir devlet anlayışına dönüp statükoyu değiştirmeye yönelik siyasi ve askeri hareketlerde bulunduğu için bir nevi cezalandırmıştır. Ancak NATO'dan çıkarmak gibi tamamıyla kendisinden uzaklaştırmaya yönelik bir politika izlememiştir. Çünkü Türkiye, ABD'nin SSCB'ye uyguladığı dengeleme politikası bağlamında yapmış olduğu çevreleme stratejisinde büyük öneme sahiptir. Bu nedenle ABD, Türkiye'nin Domino Etkisi (Domino Effect) peşine takılma (bandwagoning) stratejisiyle SSCB'nin yanında yer alma tehlikesine engel olmak istemiştir.

ABD'nin uyguladığı ambargonun ardından Türkiye'nin SSCB'ye yakınlaşmaya başlaması dolaylı dengeleme (indirect balancing) ile yorumlanmaktadır. Doğal olarak Türkiye, ambargo sonrasında uluslararası sistemde yalnız kaldığını düşünmüştür. Bu nedenle diğer büyük devlet SSCB ile ilişkilerini geliştirmeye yönelik çalışmalar yapma ihtiyacı hissetmiştir. Türkiye kendi çıkarlarını ve bağımsızlığını korumaya çalışırken, aynı zamanda tehditlerden korunmak ve ilişkinin güvenlik ve ekonomik avantajlarından yararlanmak için ABD'ye yönelik dengeleme (balancing) ve peşine takılmanın (bandwagoning) kombinasyonu bir strateji uygulamıştır.

SONUÇ

Tarih boyunca devletler uluslararası sistemde siyasi, iktisadi ve askeri olarak çeşitli politikalar üreterek varlıklarını devam ettirmek ve bunun yanında daha da güçlenmek ve/veya gücünü korumak ya da rakiplerine karşı avantaj elde etmek istemişlerdir. Soğuk Savaş Dönemi'ne baktığımızda ise ABD ve SSCB'nin başı çektiği iki bloğun mücadelesi bu çerçevede olmuştur. Mücadele sürerken iki büyük devletin etrafında onlara nispeten küçük devletler toplanmış ve bu devletler varlıklarını devam ettirmek, gücünü arttırmak ve doğal olarak çıkarları doğrultusunda bu iki büyük gücün yanında yer alma ihtiyacı hissetmişlerdir. Nitekim Türkiye'nin ABD ile ilişkileri de bu yönde ilerlemiştir. İkili ilişkiler Soğuk Savaş Dönemi boyunca inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Çalışmamızda incelediğimiz 1960-1980 yılları arası Türkiye-ABD ilişkilerine baktığımızda Türkiye'de yer alan ABD üs ve tesisleri üzerinde meydana gelen sorunlar, ABD'nin Türkiye'ye yaptığı yardımlar ve verdiği borçlar nedeniyle oluşan sorunlar, 1962 yılında gerçekleşen Küba Füze Krizi, 1964 yılındaki Johnson Mektubu nedeniyle oluşan kriz ortamı, 1968'den 1975'e kadar süren Haşhaş Krizi, Türkiye'nin Kıbrıs politikaları ve Kıbrıs Barış Harekatları'nın düzenlenmesi ardından ABD'nin Türkiye'ye silah ambargosu uygulaması ve buna karşılık Türkiye'nin üslerin kullanımını askıya alması gibi krizler, ilişkilerde gerilim oluşmasına sebep olmuştur.

Bu çalışmada, uluslararası ilişkiler teorileri içerisinde bulunan Realist teori geleneğinin bir uzantısı olan Neorealizm çatısı altında yer alan dengeleme (balancing) ve peşine takılma (bandwagoning) kavramları incelenmiştir. Bu kavramlar bağlamında 1960 ile 1980 yılları arasındaki Türk-ABD ilişkileri analiz edilmiştir. Türkiye ve ABD'nin, kendi çıkarlarını ve uluslararası sistemdeki nüfuzlarını ilerletmek için dengeleme (balancing) veya peşine takılma (bandwagoning) stratejilerini izledikleri görülmüştür.

Söz konusu dönemde Türkiye'nin dış politikasının dengeleme (balancing) ve peşine takılma (bandwagoning) stratejilerinin bir karışımı ile karakterize olduğu görülmektedir. SSCB ve diğer bölgesel aktörlerden algıladığı tehditler karşısında Türkiye'nin, NATO üyeliği yoluyla ABD ve diğer Batılı güçlerle uyum sağlamaya çalışırken, aynı zamanda kendi askeri yeteneklerini geliştirerek algılanan tehditlere karşı koymak için adımlar attığı görülmektedir.

Tablo 12: 1960-1980 Türkiye-ABD İlişkilerinde Uygulanan Stratejiler

1960-1980 Türkiye-ABD İlişkileri	Türkiye'nin ABD'ye Yönelik Uyguladığı Politikalar	Türkiye'nin ABD'ye yönelik Uyguladığı Peşine Takılma (Bandwagoning) Kategorileri	ABD'nin Türkiye'ye Yönelik Uyguladığı Politikalar
<i>Türkiye'de Yer Alan ABD Üs ve Tesisleri</i>	Salt peşine takılma (pure bandwagoning)	Popüler peşine takılma (Wave of the Future Bandwagoning), Kuzu modeli davranan bir devlet	Aslan modeli davranan devlet
<i>ABD'nin Türkiye'ye Yaptığı Yardımlar / Borçlar</i>	Salt peşine takılma (pure bandwagoning)	Popüler peşine takılma (Wave of the Future Bandwagoning) Kuzu modeli davranan bir devlet	(Domino Effect) dış baskıya dayalı peşine takılma (bandwagoning)
<i>Küba Füze Krizi</i>	Salt peşine takılma (pure bandwagoning)	Çakal modeli davranan bir devlet	Aslan modeli davranan devlet
<i>Haşhaş Krizi</i>	Salt peşine takılma (pure bandwagoning) sonrasında sınırlı peşine takılma (limited bandwagoning)	Kuzu modeli davranan bir devlet, sonrasında Çakal modeli davranan bir devlet	Aslan modeli davranan devlet
<i>Johnson Mektubu</i>	Salt peşine takılma (pure bandwagoning)	Kuzu modeli davranan bir devlet	Aslan modeli davranan devlet
<i>Türkiye'nin Kıbrıs Politikaları ve Kıbrıs Barış Harekâtları</i>	Sınırlı peşine takılma (limited bandwagoning)	Çakal modeli davranan bir devlet	Domino Etkisi (Domino Effect), Aslan modeli davranan devlet
<i>ABD'nin Türkiye'ye Silah Ambargosu Uygulaması</i>	SSCB'ye dolaylı dengeleme (indirect balancing)	Çakal modeli davranan bir devlet	Aslan modeli davranan devlet

Tablo yazar tarafından oluşturulmuştur.

Türkiye 1960-1980 yılları arasında görece özerklik dönemi yaşamıştır. ABD ve SSCB arasında sağlanan güç dengesi nedeniyle Türkiye uluslararası sistemde rahat hareket etme imkânına sahip olmuştur. Ancak Türkiye SSCB'yi tehdit olarak görmüştür. Bu yüzden uluslararası sistemi şekillendireceğini düşündüğü ABD'nin tarafında yer alarak SSCB'nin ve statüko karşıtı devletlerin hatta bizzat ABD'nin tehditlerine karşı kendisini güven altına almaya çalışmıştır. Böylece söz konusu dönemde ABD'ye yönelik genelde salt peşine takılma (pure bandwagoning) politikası izlemiştir. Bazı

politikalarında revizyonist hedefler ve kendi çıkarına uygun hareketlerde bulunarak sınırlı peşine takılma (limited bandwagoning) hatta ABD ambargosu döneminde dolaylı dengeleme (indirect balancing) politikası gütmüştür. Türkiye Schweller'in söz ettiği kuzu modeli davranan devlet modeliyle hareket etse de bazı politikalarında Türkiye'nin çakal modeli davranan devlet modeliyle hareket etme gayretine girdiği görülmektedir.

Her ne kadar Türkiye görelî özerklik döneminde de olsa uluslararası sistemi tehdit eden, sınırsız amaçlara sahip daha revizyonist bir politika yerine daha temkinli ve sınırlı amaçlara sahip, uluslararası sistemle uyumlu hareket eden bir devlet olarak hareket etmiştir. Sadece Kıbrıs Barış Harekâtı için Türkiye'nin bu görelî özerklik döneminin avantajlarından faydalandığını söyleyebiliriz. Çünkü Kıbrıs Meselesi'nin başladığı ilk zamanlarda -ki görelî özerklik döneminin ilk zamanlarından söz etmekteyiz- ABD sadece bir mektupla (1964 Johnson Mektubu) Türkiye'ye müdahale edebilirken 1974 Barış Harekâtı'nda böyle bir müdahale yapmamıştır ve/veya yapamamıştır.

ABD'nin Türkiye'deki üs ve tesisleri meselesine baktığımızda Türkiye'nin, uluslararası sistemde yalnız kalmamak için ABD desteğini kazanmayı amaçladığını ve stratejik davranış olarak salt peşine takılma (pure bandwagoning) anlayışını benimsediği görülmüştür. Türkiye'nin ABD üslerine ve tesislerine kendi sınırları içinde ev sahipliği yapma kararı popüler peşine takılma (Wave of the Future Bandwagoning) stratejisi bağlamında oluşmuştur. Özellikle Türkiye yeterince güçlü olmadığı için potansiyel tehdit unsuru olarak gördüğü SSCB'ye karşı uluslararası sistemi şekillendireceğini düşündüğü ABD'nin tarafında yer alarak SSCB'nin ve statüko karşıtı devletlerin hatta bizatihi ABD'nin tehditlerine karşı kendisini güven altına almaya çalışmıştır. Böylece Türkiye, ABD'nin askeri ve ekonomik gücünden yararlanmanın bir yolu olarak kendi topraklarında ABD üs ve tesislerine olumlu bakmıştır. Büyük devletler doğal olarak çıkarları için kendilerine peşine takılma (bandwagoning) stratejisi uygulayan devletleri kullanmaktadır. Söz konusu devletlerin ABD-SSCB gibi büyük devletler için önemini olmadığını, ABD'nin Türkiye'deki üs ve tesisleri kullanmak için Türkiye'nin egemenlik haklarına aykırı davranışlar sergilediğini ve ABD'nin bu politikalarında Türkiye'nin egemenlik ve kazanımlarını öncelediği herhangi bir durumun mevzubahis olmadığını görmekteyiz.

Türkiye ABD'den aldığı yardım ve desteği kaybetmemek için stratejik davranış olarak salt peşine takılma (pure bandwagoning) anlayışıyla hareket etmiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin Schweller'in söz ettiği kuzu modeli davranan devlet modeliyle hareket

ettiği görülmektedir. Türkiye, uluslararası sistemde var olan statükonun devam etmesini istemiş ve ABD'nin Türkiye'nin çıkarlarını koruyacağını veya genişleteceğini düşünmüştür. Böylece Türkiye ABD'nin potansiyel tehditlerinden, statüko karşıtı devletlerin ve SSCB gibi bir devletin tehditlerine karşı kendisini güven altına almaya çalışmıştır. Buna mukabil ABD yardımlarının Türkiye'nin iç dinamiğini gevşettiği, tembelleştirdiği ve hazırcılığa alıştırdığı görülmüştür. ABD Domino Etkisi (Domino Effect) -dış baskıya dayalı peşine takılma (bandwagoning) şeklinde de adlandırılır-stratejisi uygulayarak Türkiye'yi baskı altına almayı hedeflemiş ve bu sayede SSCB'ye kaymasını engellemeyi amaçlamıştır. Ayrıca SSCB'yi çevreleyen Türkiye gibi devletleri etkisi altına alarak SSCB'ye yönelik çevreleme politikası gütmüştür.

Ekim 1962 tarihinde gerçekleşen Küba Füze Krizi'nde görmekteyiz ki ABD ve SSCB birbirlerine dengeleme (balancing) stratejisi uygulamışlardır. Bununla birlikte büyük devletler, çıkarları için kendilerine peşine takılma (bandwagoning) stratejisi uygulayan devletleri kullanmaktan çekinmemişlerdir. Bu durum Küba Krizi'nde net bir şekilde görülmüştür. Büyük devletler kendilerine peşine takılma (bandwagoning) stratejisi uygulayan devletlerin çıkarlarını göz ardı edebilmektedir. Türkiye'nin ABD'nin kendi topraklarında nükleer füze konuşlandırmasına izin verme kararı, salt peşine takılma (pure bandwagoning) örneği olarak görülmektedir. Türkiye'nin bu krizde Schweller'in söz ettiği çakal modeli davranan bir devlet gibi hareket ettiği görülmektedir. Türkiye revizyonist amaçlara sahip ve risk alma eğiliminde olduğu için amaçlarına ulaşabilmek için daha büyük bir gücün desteğini aramıştır. Türkiye, ABD nükleer füzelerinin konuşlandırılmasına izin vermesiyle kendisini daha güçlü bir müttefikin yanında yer alarak kendi güvenliğini ve SSCB'den gelen potansiyel tehditlere karşı caydırıcılığını artırmayı istemiştir. Ancak bu durum Türkiye'yi SSCB'nin potansiyel bir hedefi haline getirmiştir.

Türkiye haşhaş yasağını ise ABD'nin tehditleri üzerine getirmiştir. Buradan hareketle Türkiye salt peşine takılma (pure bandwagoning) stratejisini uygulamıştır. Türkiye'nin Schweller'in söz ettiği kuzu modeli davranan devlet modeliyle hareket ettiği görülmektedir. Böylece ABD'nin yanında yer alarak başta ABD olmak üzere statüko karşıtı devletlerin ve SSCB gibi büyük devletin tehditlerine karşı kendisini güven altına alacağını, çıkarlarını koruyacağını veya genişleteceğini düşünmüştür. Türkiye'nin Temmuz 1974'te haşhaş yasağını kaldırmasıyla beraber ABD sert bir ambargo ile yanıt vermiştir. Böylece ABD Türkiye'yi cezalandırma yolunu seçmiştir. Türkiye ilk olarak

kuzu modeli davranan devlet modeliyle hareket ederek ABD'nin ricasıyla haşhaş yasağını getirmesine rağmen 1973 seçimlerinden sonra tekrar haşhaş ekimine izin vermiştir. Buradan hareketle söyleyebiliriz ki Türkiye sınırlı peşine takılma (limited bandwagoning) stratejisiyle yasağı kaldırarak ABD'ye bağımlı olmaktan kaçınmaya yönelik bir politika izlemeye başlamıştır. Türkiye bu krizde Schweller'in söz ettiği kuzu modeli davranan devlet dış politikası izlemenin yerine çakal modeli davranan bir devlet dış politikasına dönüş yapmıştır. Böylece Türkiye revizyonist amaçlarla hareket ederek risk alma eğilimine girmiştir.

Kıbrıs Meselesi'nde ise ABD Türkiye'nin Ada'ya fiziki müdahalesine sert tepki göstermiştir. ABD Türkiye'yi kuzu modeli davranan bir devlet olarak görmüştür. Bu nedenle Türkiye'nin statükoyu değiştirmeye yönelik revizyonist söylem ve hareketlerde bulunmasını istememiştir. Hatta ABD Türkiye'yi SSCB'nin etki alanına itmekle tehdit ederek kendisine yönelik salt peşine takılma (pure bandwagoning) stratejisi uygulamasını istemiştir. İlk başta Türkiye bu baskı ve tehditler sonucunda boyun eğmek zorunda kalarak SSCB tehdidi nedeniyle ABD'ye salt peşine takılma (pure bandwagoning) stratejisi yapmak zorunda kalmıştır.

1974'te Rum tarafının Kıbrıs Türklerine yönelik baskılarının artması nedeniyle Türkiye Garantörlük hakkıyla bir kez daha müdahale kararı almıştır. ABD, Türkiye'nin SSCB tarafına kayma ihtimalini göz önünde bulundurarak Türkiye'nin müdahalesini sert bir tepkiyle karşılamamıştır. Ancak Cenevre görüşmelerindeki anlaşmazlık üzerine Türkiye'nin ikinci müdahale kararını ABD işgal olarak nitelemiş ve Türkiye'ye karşı silah ambargosu kararı almış ve Türkiye'yi cezalandırma yolunu seçmiştir. Türkiye sınırlı peşine takılma (limited bandwagoning) stratejisi izleyerek ABD'ye bağımlı olmaktan sakınmıştır. Türkiye bu süreçte Schweller'in söz ettiği çakal modeli davranan bir dış politika anlayışıyla hareket etmiştir. Türkiye'nin revizyonist düşünceye sahip olduğu ve mevcut uluslararası sistemden memnun olmadığını anlamaktayız. Bu nedenle Türkiye'nin statükoyu değiştirmek istediğini ve bunun için harekete geçmekten kaçınmadığını ancak yeterli güce sahip olmadığını görmekteyiz.

Türkiye bu süreçte kuzu modeli davranan bir devlet anlayışından çakal modeli davranan bir devlet stratejisine dönmüştür. ABD ise statükoyu değiştirmeye yönelik siyasi ve askeri hareketlerde bulunduğu için Türkiye'yi cezalandırmıştır. Ancak tamamen kendisinden uzaklaştırmak istememiştir. Örneğin NATO'dan çıkarmak gibi bir hamle yapmamıştır. Çünkü ABD'nin SSCB'ye dengeleme (balancing) stratejisi bağlamında

yapmış olduğu çevreleme politikasının rolü vardır. ABD, Türkiye'nin Domino Etkisi (Domino Effect) stratejisiyle SSCB'nin peşine takılması (bandwagoning) tehlikesine engel olmak istemiştir.

ABD'nin uyguladığı ambargo sonrasında Türkiye SSCB'ye dolaylı dengeleme (indirect balancing) stratejisiyle yakınlaşmaya başlamıştır. Çünkü Türkiye, kendisine uygulanan ambargo nedeniyle uluslararası sistemde yalnız kaldığını düşünmüştür. Bu nedenle diğer büyük güç olan ve ABD'nin karşısında yer alan SSCB ile ilişkilerini geliştirme ihtiyacı hissetmiştir. Türkiye, ABD ile ilişkilerinde kendi çıkarlarını ve bağımsızlığını korumaya çalışırken, aynı zamanda tehdit ve risklerden korunmak ve ilişkinin güvenlik ve ekonomik avantajlarından yararlanmak için dengeleme (balancing) ve peşine takılma (bandwagoning) stratejilerinin kombinasyonunu uygulamıştır.

Öte yandan liderler, bir devletin dış politikasını şekillendirmede çok önemli bir rol oynamaktadır. Nitekim onların karakterleri, inançları ve kişilikleri, karar verme süreçlerine etki etmektedir. 1960 ve 1980 yılları arasındaki Türkiye-ABD ilişkileri bağlamında baktığımızda Türk liderlerin karakter ve kişiliklerinin Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinde etkili olduğunu görmekteyiz. 1950'den 1960'a kadar Başbakan olan Adnan Menderes, karizmatik ve muhafazakâr yaklaşımıyla ön plana çıkmıştır. Menderes döneminde Türkiye ile ABD arasında daha yakın ilişkiler ortaya çıkmıştır. Menderes, ABD ile ilişkilerin güçlendirildiği takdirde hem ulusal güvenliğin sağlanacağı hem de SSCB'nin yayılmacılığına karşı önemli bir hamle olacağını düşünmüştür. Liderlik tarzı, pragmatik anlayışı ve ABD'ye olan yakınlığı, Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında Türkiye'nin ABD ile peşine takılma (bandwagoning) stratejisiyle yaklaşmasına neden olmuştur. 1961'den 1965'e kadar başbakan olan, Menderes'e kıyasla tecrübeli bir diplomat olan İnönü, daha temkinli, bir dış politika anlayışını benimsemiştir. Johnson Mektubu olayından sonraki uygulamalarıyla bu durum daha da iyi anlaşılmaktadır. Süleyman Demirel (1965-1971) iddialı kişiliğiyle, karizmatik liderlik tarzıyla, Liberal ve Batı yanlısı bir anlayışla Türkiye'nin ABD'nin yanında yer almasını desteklemiştir. 1974'ten 1980'e kadar aralıklarla başbakanlık yapan Bülent Ecevit, Türkiye-ABD ilişkilerine farklı bir bakış açısı getirmiştir. Ecevit'in liderlik tarzı daha bağımsız bir duruşa sahip olması, modern-milliyetçi ve sosyal demokrat bir dünya görüşüne sahip kişiliği, Türkiye'nin dış politika kararlarını etkileyerek ABD ilişkilerine daha temkinli yaklaşmasına neden olmuştur. Ecevit, ABD'nin Türkiye'ye ve bölgedeki etkisine yönelik daha eleştirel bir tutum sergilemiştir.

Genel olarak, bulgu ve değerlendirmelerimiz bu dönemdeki Türkiye-ABD ilişkilerini anlamamıza katkıda bulunmakta ve devletlerin uluslararası sistemdeki çıkarlarını gözetme biçimlerine dair fikir vermektedir. Tezimiz özellikle, uluslararası sistemin Soğuk Savaş Dönemi gibi sistemin birkaç büyük güç etrafında şekillendiği ve güvenlik endişelerinin zirve yaptığı dönemlerde devletlerin davranışlarını açıklamada dengeleme (balancing) ve peşine takılma (bandwagoning) gibi Neorealist kavramların önemini vurgulamaktadır. Ayrıca bu kavramların uluslararası sistemde devletler arasındaki karmaşık ve dinamik etkileşimleri anlamak için yararlı araçlar olabileceğini öne sürmektedir.

Çalışmamız, bu dönemde Türkiye-ABD ilişkilerinde bir dizi önemli model ve eğilimi ortaya çıkarmıştır. Örneğin, özellikle Türkiye'nin eylemlerinin ABD çıkarlarıyla çatıştığı durumlarda, ABD'nin ekonomik ve askeri gücünü Türk politikasını etkilemek için nasıl sık sık kullandığını görmekteyiz. Aynı zamanda, Türkiye'nin, özellikle ABD baskısı veya zorlaması karşısında genelde ABD'nin peşine takılma da ABD'den bağımsızlığını ve özerkliğini korumaya çalıştığını anlamaktayız.

Araştırmamız dengeleme (balancing) ve peşine takılma (bandwagoning) gözlüğüyle incelendiği üzere isterlerse araştırmacılar devletlerin davranışını şekillendirmede kullandığı stratejileri uluslararası ilişkiler teorilerine dair diğer kavramlar/gözlükler üzerinden değerlendirebilir.

Dengeleme (balancing) ve peşine takılma (bandwagoning) kavramları üzerinden bir Uluslararası İlişkiler okuması, birçok eleştiriyile de karşı karşıya kalmıştır. Uluslararası İlişkilerin karmaşık dinamiklerini sadece dengeleme (balancing) ve peşine takılma (bandwagoning) stratejileri arasında bir tercihe bırakılarak aşırı basitleştirildiği düşünülmüştür. Devletlerin sadece bu stratejileri değil, güvenliklerini sağlamak için riskten korunma ve izolasyonizm gibi çeşitli stratejiler izlediği öne sürülmüştür. Eleştirilerde bu kavramlar üzerinden bir yaklaşımın, devletlerin davranışlarını etkileyen ekonomik bağımlılık, ideoloji ve iç politika gibi diğer faktörleri göz ardı ettiğini, bu faktörlerin bir devletlerin güvenliğini şekillendirebileceğini ve onu dengeleme (balancing) veya peşine takılma (bandwagoning) haricinde başka stratejiler izlemeye itebileceği üzerinde durulmuştur.

Ayrıca yapılan diğer önemli eleştirilerden biri ise söz konusu bu yaklaşımların Batı merkezli bir Uluslararası İlişkiler görüşüne dayandığını yani Batılı devletlerin

tecrübelerinin ve bakış açılarının bütünüyle uluslararası sistemi temsil ettiğinin düşünülmesidir. Bu husus Batı devletleri haricindeki diğer devletlerin uluslararası sistemdeki davranışlarını şekillendiren farklı güvenlik kaygıları, tarihi ve kültürel değerleri ve tecrübelerini görmezden gelmektedir. Bu görüş birden fazla güç merkezinin var olduğu ve devlet dışı aktörlerin güvenlik, ekonomik çıkar ve sosyokültürel dinamiklerini şekillendirmede önemli rol oynadığı bölgelerde ve/veya dönemlerde mümkün olmayabilir.

KAYNAKÇA

ABD’de Eroinin %80’i Türk Afyonundan Yapılıyor. (1969, Aralık 24). *Cumhuriyet Gazetesi*.

Afyon Ekiminin Kısıtlanması Tepki Yarattı. (1970, Temmuz 4). *Cumhuriyet Gazetesi*.

Ahmad, F. (t.y.). *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*. Hil Yayınları.

Akalın, C. (2011). *ABD ve Türkiye-2 Yumuşama Yılları (1961-1989)* (1. Baskı). Kaynak Yayınları.

Akarsan, M. (1995). 1962 Küba Ekim Füzeleri Bunalımı ve Türkiye. *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, 114(344).

Amerika Küba’yı ablukaya aldı. (1962, Ekim 23). *Milliyet Gazetesi*.

Arı, T. (2006). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*. Alfa Basım Yayınları.

Armaoğlu, F. (2002). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. Alkım Yayınları.

Arpa, T. (2005). *1960-1975 Yılları Arasında Sol Basında Türk-ABD İlişkileri*. [Yüksek Lisans Tezi]. Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aybet, G. (2012). The Evolution of NATO’s Three Phases and Turkey’s Transatlantic Relationship. *Perceptions*, 17(1), 19-36.

Bağcı, H. (1998). Demokrat Parti’nin Ortadoğu Politikası. İçinde F. Sönmezoğlu (Ed.), *Türk Dış Politikasının Analizi* (2. Baskı, ss. 101-134). Der yayınları.

Bal, İ. (2002). Türk dış politikası (1960-1980). İçinde H. C. Güzel, K. Çiçek, & S. Koca (Ed.), *Türkler Ansiklopedisi* (C. 17, ss. 90-109). Yeni Türkiye Yayınları.

Bardakçı, M. (2019, Ekim 26). Johnson’un meşhur mektubunun resmî tercümesini, yazılmasından tam 55 yıl sonra yayınlıyorum. *Habertürk*.
<https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/2534577-johnsonun-meshur-mektubunun-resmi-tercumesini-yazilmasindan-tam-55-yil-sonra-yayinliyorum>

Başlamışlı, M., & Çalışkan, A. (2017). İngiltere'nin Yakın Doğu Politikası Dahilinde Kıbrıs'ın İngilizler'e Devri. İçinde O. Köse (Ed.), *Tarihte Kıbrıs II* (ss. 1825-1834.). İmak Ofset Yayınları.

Bilgin: "Afyon için Bizi Cezalandırmak Kimsenin Haddi Değil". (1970, Temmuz 25). *Cumhuriyet Gazetesi*.

Bostanoğlu, B. (2008). *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası* (2. Baskı). İmge Yayınları.

Bozkurt, İ. (2020). *Liderlik Sanatı* (1. Baskı). Tesam Yayınları.

(C. 2, ss. 1-59). (1974). *İlke Dergisi*.

Carr, E. H. (2001). *The Twenty Years' Crisis, 1919-1939. An Introduction to the Study of International Relations*.

Churchill, W. (2002). *The Second World War, The Gathering Storm*. Rosetta Books.

Congress, R. to. (1974). *United States Economic Assistance To Turkey B125085* (Sy 094014). Comptroller General of the United States.

Cypriot Relations with the United States (Foreign Relations Of The United States 1958-1960). (1960). United States Government Printing Office.

Darıcı, A. B. (2020). Türk Dış Politikası ve ABD İlişkileri. İçinde H. Acar (Ed.), *Türk Dış Politikası*. Nobel Yayınları.

David, S. R. (1991). Explaining Third World Alignment. *World Politics*, XLIII(2).

Dışişleri Bakanlığı Belleteni. (1967). *Dışişleri Bakanlığı Enformasyon Dairesi Genel Müdürlüğü*, 28.

Dışişleri Belleteni. (1964). *T. C. Dışişleri Bakanlığı Yayınları*, 1.

Doğan, Z. (2019). Türkiye-ABD İlişkilerinin Temel Dinamikleri ve Stratejik İttifak Boyutu. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 133-156.

D.P. nin Seçim Beyannamesi. (1950, Mayıs 9). *Son Posta Gazetesi*.

Ecevit, B. (1991, Ocak 18). *Bülent Ecevit: 12 Mart Askeri Müdahalesinin Temelinde Haşhaş Var.* [Interview]. Milliyet.

Emre Çıtak. (2014). Uluslararası İlişkilerde Gerçekçilik. İçinde M. Şahin & O. Şen (Ed.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri Temel Kavramları* (ss. 29-63). Kripto Yayınları.

Erhan, Ç. (1996). *Beyaz Savaş (Türk Amerikan İlişkilerinde Afyon Sorunu)* (1. Baskı). Bilgi Yayınları.

Erhan, Ç. (2009). 1945-1960: Batı Bloku Ekseninde Türkiye—L ABD ve NATO'yla İlişkiler. İçinde B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (15. Baskı, C. 1). İletişim Yayınları.

Erim, N. (2018). *12 Mart Anıları*. Yapı Kredi Yayınları.

Erkmen, A. (2020). *Soğuk Savaş Yıllarında Türk Amerikan İlişkileri (1945-1990)*. İksad Yayınevi.

Ertem, B. (2009). Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman doktrini ve Marshall planı. *Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21), 377-397.

Ertem, B. (2010). Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk Sovyet İlişkileri (1939-1947). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11, 252-273.

General: Political and Economic Matters (Foreign Relations of the United States Diplomatic Papers, 1945). (1945). Department of State.

Gilpin, R. (1981). *War and Change in World Politics*. Cambridge University Press.

Gilpin, R. (2001). *Global Political Economy: Understanding the International Economic Order*.

Goldstein, J. S., & Pevehouse, J. C. (2014). *International relations* (Tenth edition, 2013-2014 update). Pearson.

Gönlübol, M. (1996). *Olaylarla Türk Dış Politikası 1919- 1995*. Siyasal Kitabevi.

Gözen, R. (2008). *Türk Dış Politikası* (H. Çakmak, Ed.). Platin Yayınları.

- Haas, E. B. (1953). The Balance of Power: Prescription, Concept, or Propaganda? *World Politics*, 5(4), 442-477. <https://doi.org/10.2307/2009179>
- Hale, W. (2003). *Türk Dış Politikası 1774-2000* (P. Demir, Çev.). Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Haris, G. S. (2002). ABD-Türkiye İlişkileri. İçinde A. Makovsky & S. Sayarı (Ed.), & G. Hür (Çev.), *Türkiye'nin Yeni Dünyası* (s. 263). Alfa Basım Yayınları.
- He, K. (2012). Undermining Adversaries: Unipolarity, Threat Perception, and Negative Balancing Strategies after the Cold War. *Security Studies*, XXI(2).
- İnanç, H., & Yazıcı, B. (2021). Soğuk Savaş, Bölgesel Sorunlar ve Türkiye-ABD İlişkileri. *UPA Strategic Affairs*, 29-46.
- İnönü Memnun Döndü. (1964, Temmuz 3). *Milliyet Gazetesi*.
- İpekçi, A. (1966, Nisan 6). Üsler ve Başbakan. *Milliyet Gazetesi*.
- İzmir, B. (2017). İki Müttefik, Bir Kriz: Türk-Amerikan İlişkilerinde Jüpiter Füzeleri Krizi. *Humanitas*, 5(10), 177-192.
- Kalyon, L. (2010). Truman Doktrini Üzerine Bir Analiz. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 6(11), 7-26.
- Kang, D. C. (2007). *China Rising: Peace, Power, and Order in East Asia*. Columbia University Press.
- Kang, D. C. (2009). Between Balancing and Bandwagoning: South Korea's Response to China. *Journal of East Asian Studies*, 9(1), 1-28. <https://doi.org/10.1017/S1598240800002794>
- Karabulut, B. (2016). *Uluslararası İlişkiler kavramlar-Teoriler-Kurumlar*. Barış Yayınları.
- Kaufman, S. J., Little, R., & Wohlforth, W. C. (Ed.). (2007). *The Balance of Power in World History*. Palgrave Macmillan.

Keefer, E. C. (2007). *Memorandum From Secretary of State Rogers to President Nixon* (Foreign Relations of the United States, 1969–1976). United States Government Printing Office.

Kekevi, S., & Kılıçoğlu, G. (2009). Küreselleşme Çağında Egemenlik: Kavramlar ve Olgular. İçinde *VII. Kamu Yönetimi Forumu: Küreselleşme Karşısında Kamu Yönetimi Bildiriler Kitabı* (ss. 282-297).

Kissinger, H. (2000). *Diplomasi* (İ. H. Kurt, Çev.; 2. Baskı). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Köni, H. (1974). Küba Buhranı, Uluslararası Alana Etkisi ve Türkiye. *Ankara İktisat ve Ticaret İlimleri Akademisi Dergisi*, 6(1-2), 169-183.

Kuik, C.-C. (2010). *Smaller States' Alignment Choices: A Comparative Study Of Malaysia And Singapore's Hedging Behavior In The Face Of A Rising China*. 1-391.

Kurban, V., & Derman, G. S. (2015). Türkiye'nin SSCB ve ABD ile İlişkileri. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, 19-46.

Layne, C. (2002). The "Poster Child for Offensive Realism": America as a Global Hegemon. *Security Studies*, XII(2).

Machiavelli, N. (2017). *Prens* (N. Güvenç, Çev.). Anahtar Kitaplar.

Makovsky, A., & Sayarı, S. (Ed.). (2002). *Türkiye'nin Yeni Dünyası* (G. Hür, Çev.). Alfa Basım Yayınları.

Marshall Planına dâhil edilmesi Türk-Amerikan dostluğunu kuvvetlendirdi. (1948, Temmuz 10). *Cumhuriyet Gazetesi*.

McGhee, G. (1993). *ABD- Türkiye—NATO - Ortadoğu*. Bilgi Yayınları.

Mearsheimer, J. J. (2013). Structural Realism. İçinde T. Dunne, M. Kurki, & S. Smith (Ed.), *International relations theories: Discipline and diversity* (Third edition, ss. 77-93). Oxford University Press.

Milliyet, 30.06.1971. (t.y.).

Morgenthau, H. J. (1970). *Uluslararası Politika* (B. Oran & Ü. Oskay, Çev.; 1. Baskı, C. 1). Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları.

Morgenthau, H. J. (2006). *Politics Among Nations*. Mcgraw Hill Higher Education.

Murphy, M. F., & Steele, R. H. (1971). *The World Heroin Problem Report of Special Study Mission*. U.S. Government Printing Office.

Nexon, D. H. (2009). The Balance of Power in the Balance. *World Politics*, 61(2), 1-49. <https://doi.org/10.1017/S0043887109000124>

Nye, J. S. (2020). *Yumuşak Güç* (3. Baskı). BB101 Yayınları.

Oran, B. (Ed.). (2009). *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (14. Baskı, C. 1-2). İletişim Yayınları.

Orkunt, S. (1978). *Türkiye-ABD Askeri İlişkileri*. Milliyet Yayınları.

Özata, M. (2016). *Türkiye-ABD İlişkileri (1971-1984)* [Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Özlük, E. (2017). Dengeleme mi Peşine Takılmak mı?: Dış Politika Stratejilerini Yeniden Düşünmek. *Gazi Akademik Bakış*, 10(20), 221-263. <https://doi.org/10.19060/gav.321041>

Report of A Study Mission To Turkey March 14-16. (1974). U.S. Government Printing Office.

Resmî Gazete, 6427 Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri arasında, “Kuzey Atlântik Andlaşmasına Taraf Devletler arasında, Kuvvetlerinin Statüsüne dair Sözleşme” nin tatbikatına mütaallik Anlaşmanın tasdiki hakkında Kanun (1954).

Resmî Gazete, 7/2654.

Sander, O. (1979a). *Türk Amerikan İlişkileri, 1947-1964*. A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Sander, O. (1979b). Türkiye'nin Batı Bağlantısı | A.B.D. VE Türkiye. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 34(1), 63-86.

- Sander, O. (2001). *Siyasi Tarih (1918-1994)* (Dokuzuncu Baskı). İmge Kitabevi.
- Sander, O. (2006). *Türkiye'nin Dış Politikası* (3. Baskı). İmge Yayınları.
- Sarıkoyuncu Değerli, E. (2012). Demokrat Parti Döneminde Türkiye'nin Kıbrıs Politikası (1950–1960). *Akademik Bakış*, 6(11), 85-101.
- Schmidt, B. C. (2005). Competing Realist Conceptions of Power. *Millennium: Journal of International Studies*, 33(3), 523-549.
<https://doi.org/10.1177/03058298050330031401>
- Schweller, R. L. (1994). Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In. *International Security*, 19(1), 72-107. <https://doi.org/10.2307/2539149>
- Schweller, R. L. (2016). *The Balance of Power in World Politics* (ss. 1-19). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228637.013.119>
- Sever, A. (1997). Yeni Bulgular Işığında 1962 Küba Krizi ve Türkiye. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 52(1), 647-660.
- Snyder, J., & Jervis, R. (Ed.). (1991). *Dominoes and Bandwagons Strategic Beliefs and Great Power Competition in the Eurasian Rimland*. Oxford Universty Press.
- Songar, A. (t.y.). *Haşhaş Meselesi ve Türkiye*. Hareket Yayınları.
- Soysal, İ. (1999). *Yarım yüzyılın Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1997) (Bir Genel Değerlendirme)* (Birinci Baskı). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sönmezoğlu, F. (1995). *ABD'nin Türkiye Politikası (1964-1980)*. Der Yayınları.
- Sönmezoğlu, F. (2006). *II. Dünya Savaşı'ndan günümüze Türk dış politikası*. Der Yayınları.
- Sönmezoğlu, F. (2011). *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası*. Der Yayınları.
- Sönmezoğlu, F. (2016). *Soğuk Savaş Döneminde Türk Dış Politikası (1945-1991)* (1. Baskı). Der Yayınları.
- Sönmezoğlu, F. (2019). *Dış Politika Analizinde iç ve Dış Faktör Önceliği*. Der Yayınları.

Steff, R., & Khoo, N. (2014). Hard Balancing in the Age of American Unipolarity: The Russian Response to US Ballistic Missile Defense during the Bush Administration (2001-2008). *Journal of Strategic Studies*, XXXVII(2).

Şahin, G. (2017). Türk Basınının 1964 Kıbrıs Olaylarına Bakışı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 1474-1494.

Tarım Bakanı: 'Amerika'nın Afyon için İstedığı Sadece Dostluk Nişanesidir. (1970, Temmuz 22). *Cumhuriyet Gazetesi*.

Tekin, A. C. ve Dokuyan, S. (2022). Haşhaş Sorunu ve Türk Diplomasisindeki Yeri (Osmanlı'dan 1980'e kadar). *Türk Dünyası Araştırmaları*, 132(260), 41-78.

Thucydides. (1956). *History of the Peloponnesian War*.

Toledo, P. (2005). Classic Realism and the Balance of Power Theory. *Glendon Journal of International Studies*, 4.

Topal, C. (t.y.). Soğuk savaşın ilk yıllarında Türkiye-ABD ilişkilerinde ekonomik yardımların etkisi. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6, 111-112.

Tuncer, H. (2014). *İki Darbe Arasında Türk Dış Politikası (1971-1980)*. Kaynak Yayınları.

Uçarol, R. (2006). *Siyasi Tarih (1789-2002)* (Altıncı Baskı). Der Yayınları.

Utaş, B. (2018). *Soğuk Savaş Dönemi'nde Türkiye-ABD İlişkileri*. 156.

Varlı, D. (2006). *1962 Küba Krizi'nin Türkiye'ye Etkileri*. Dokuz Eylül üniversitesi.

Walt, S. M. (1985). Alliance Formation and the Balance of World Power. *International Security*, 9(4), 3-43. <https://doi.org/10.2307/2538540>

Walt, S. M. (1987). *The Origins of Alliances* (Cornell University Press).

Walt, S. M. (1988). Testing Theories of Alliance Formation: The Case of Southwest Asia. *International Organization*, XLII(2).

Walt, S. M. (1991). Alliance Formation in Southwest Asia: Balancing and Bandwagoning in Cold War Competition. İçinde R. Jervis & J. Snyder (Ed.), *Dominoes and Bandwagons Strategic Beliefs and Great Power Competition in the Eurasian Rimland* (ss. 51-84). Oxford Universty Press.

Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. Addison-Wesley.

Waltz, K. N. (1990). Realist Thought and Neorealist Theory. *Journal of International Affairs*, 44(1,), 21-37.

Wight, M. (2019). The Balance of Power. İçinde H. Butterfield & M. Wight (Ed.), *Diplomatic investigations: Essays in the theory of international politics* (ss. 171-197). Oxford University Press.

Yılmaz, V. (1998). *Siyas, Tarih*. Harp Akademileri Basımevi.

Zade, E. (1934, Eylül 19). Türkiye ve Milletler Cemiyeti. *Zaman Gazetesi*, 2.

Zakaria, F. (1999). *From Wealth to Power The Unusual Origins of America's World Role*. Princeton University Press.

Ziraat Mühendisleri Bildiri Yayımladı: “Haşhaş Üretimini Arttırmak Gerek”. (1970, Temmuz 31). *Cumhuriyet Gazetesi*.

(1947). *TBMM Tutanak Dergisi*, 6.

(1960, Ağustos 16). *Milliyet Gazetesi*.

(1962a). *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 10.

(1962b, Ekim 25). *Cumhuriyet Gazetesi*.

(1962c, Ekim 28). *Cumhuriyet Gazetesi*.

(1962d, Ekim 29). *Vatan gazetesi*.

(1963). *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 28.

(1964). *TBMM, Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Birleşim:7, 3*.

(1970). *TBMM, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 3, Toplantı: 1, 8.*

(1971). *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Birleşim: 102.*

(1973). *Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 3, Birleşim: 114, 37.*

(1985). *TBMM Tutanak Dergisi 25. Birleşim, 20.*

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Ferzan Taşpınar

Yabancı Dili : İngilizce

ÖĞRENİM DURUMU

Derece	Alan	Okul/Üniversite	Mezuniyet Yılı
Y. Lisans	Uluslararası İlişkiler	Düzce Üniversitesi	
Lisans	Uluslararası İlişkiler	Gazi Üniversitesi	2020
Lise		Konya Sosyal Bilimler Lisesi	2016

T.C.
DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
YÖNETİM KURULU KARARLARI

TOPLANTI TARİHİ : 27.09.2023

TOPLANTI SAYISI : 2023/ 39

KARAR NO: 2023 / 1446

Enstitümüz Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans programında Doç. Dr. Serkan KEKEVİ yönetiminde tez çalışması yapan ve 15.06.2023 tarihinde mezun olan 54*****38 numaralı **Ferzan TAŞPİNAR**'ın, tezinin Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezine sehven tez savunma öncesi halinin yüklendiği mevcut tezin güncel haliyle değiştirilmesi talebiyle ilgili 22.09.2023 tarih ve E. 341409 sayılı yazı ile gelen dilekçesi ile Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Başkanlığı'nın Kurul Kararı okundu.

Yapılan inceleme ve görüşmeler neticesinde, Ferzan TAŞPİNAR'ın, "*Dış Politikada Denge veya Güçlünün Peşine Takılma: Türkiye-ABD İlişkileri (1960-1980)*" başlıklı yüksek lisans tezinin Ulusal Tez Merkezinde güncel haliyle değiştirilmesinin uygun olduğuna ve YÖK Ulusal Tez Merkezi'ne arzına oy birliği ile karar verildi.